

LIGET

2023-8
augusztus

TARTALOMJEGYZÉK [XXXVI. évfolyam 8. szám]

Inczédy Tamás A MESTERTERV	4
Kállay Kotász Zoltán BANÁN	22
Taizs Gergő ÖNKOGNITÓ; REJTETT RENDSZEREK	24
Nacsinák Gergely András HÜLT HELYEK	28
Oláh András TOROCKÓI ANZIX	45
Kiss Lajos András A LUSTÁLKODÁS VÉDELMEBEN [2]	46
Nacsinák Gergely András SZÉLANGYAL	68
HÁTTAL – VÁLOGATÁS A FORTEPAN KÉPEIBŐL	
Szirmai Panni VAKÁCIÓ	86

HORGAS BÉLA MŰVEIHEZ

Czilczer Olga „ A SZABADULÁS VÁGYA ”	90
Inczédy Tamás A BŐSÉG CSODÁLATA	93
Czilczer Olga PARAFRÁZIS	98
Fenyő Ervin A KÖLTÉSZET TEREMTŐ BOLDOGSÁGA	100
Gulyás Ábel PÁRBESZÉDBEN EGY KÖNYVVEL	109
Takács Rajmund ELTŰNŐ-FELTŰNŐ VIZEK NYOMÁBAN	137

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kissvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

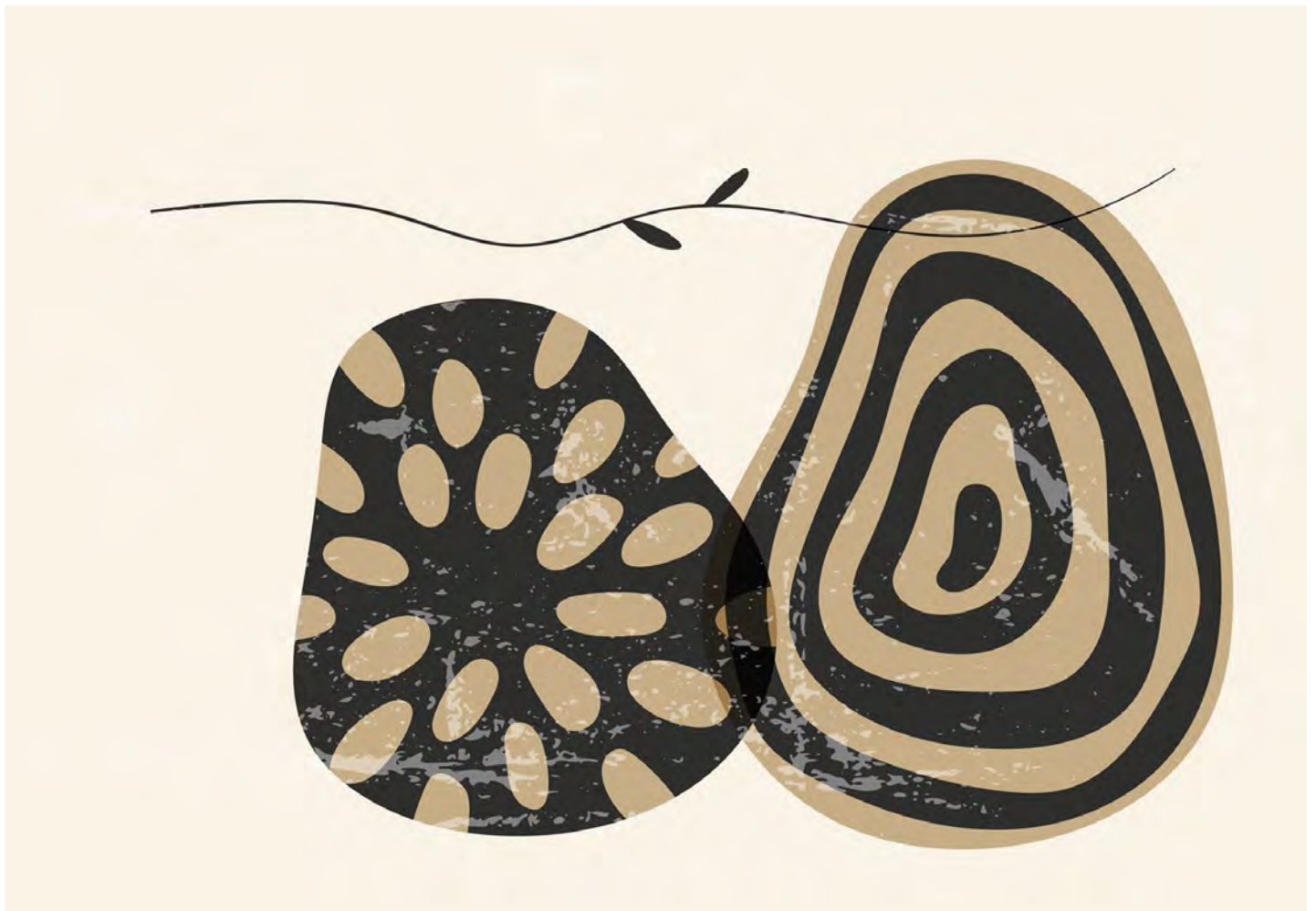
ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Inczedy Tamás

A MESTERTERV

2023-08-01 | NOVELLA

Életem legjobb ötletének tűnt, hogy elmenjünk Hannával egy óceánjáróra dolgozni. Mikor előrukkoltam vele, csiklandósan felnevetett, ahogy csak ő tudott, aztán tágra nyílt szemmel hallgatta magyarázatomat, hogy röpké fél év alatt anyagilag rendbe szedjük magunkat, közben ingyen beutazzuk a fél világot, lejjebb csavarjuk függőségeinket, és kapcsolatunk is megújul. Hanna totál belelkesedett.

törékeny tervünk

Egy kerti partin jelentettem be elhatározásunkat a barátainknak. Mindegyikük nagyon támogató volt, Hanna viszont nyomott hangulatban szürcsölte egyik koktélját a másik után. Éjfél körül indultunk haza, nem a házak között, hanem kis kerülővel a rakparton. Néhány percig némán gyalogoltunk, aztán megkérdeztem, mi bántja. Akkor egyszeriben, mintha vulkán tört volna ki, rám zúdította, milyen rosszul esett neki, hogy az előzetes beleegyezése nélkül kürtöltem világgá törékeny tervünket, ezt a szót használta, törékeny, ráadásul, mint mondta, az fájt neki leginkább, hogy olyan hányaveti módon tettem, mert bár mestertervként hivatkoztam rá, hangomból inkább irónia csendült, mintsem valódi optimizmus.

Túl sokat ivott, gondoltam, és a menzesze előtti napokban mindig ingerlékeny, ilyenkor féltékenyekedek is. Ezt persze nem róhattam fel neki, sőt, úgy véltem, mindkettőnknek jobb, ha megértő vagyok. Így amikor befejezte, azt feleltem, engem kerek világon ő ismer a legjobban és tudja, hogy ilyen a stílusom, és épp ellenkezőleg, ha nem hinnék mély meggyőződéssel tervünk sikerében, inkább hallgatnék, nem dicsekednék vele.

De Hanna már behergelte magát, igen, nála jobban senki sem ismer, ezért tudja, hogy bejelentésem valódi oka a feltűnési viselkedés, nem szenvedhetem, hogy ne én legyek a társaság középpontjában, muszáj volt előrukkolnom valamivel, miután az egyik pár bejelentette, hogy kisbabájuk lesz.

Egy percig hallgattam. Rugdostam a lábam elé kerülő kavicsokat, és azon gondolkodtam, van-e abban valami, amit Hanna mond. Sokáig csendben gyalogoltunk, aztán a feszültség oldása érdekében bocsánatot kértem, és próbáltam magyarázni: este bizonyára túl sok sört ittam. Hanna csípősen hozzátette, hogy *megint*. A lavina ekkor gördülni kezdett: megjegyeztem, hogy ő is eléggé rákapcsolt a koktélozásra. Hazáig veszekedtünk, és azt hiszem, akkor először az ágyban sem békültünk ki.

A következő partin kerültem a témát. Amikor egyik barátunk rákérdezett, mi van a *mestertervünkkel*, hagytam, hogy Hanna feleljen: beadtuk a jelentkezésünket a hajós

társasághoz, hamarosan kezdődik a tréning, aztán a vizsgák és a végső szelekció.

Azért kemény menet lesz visszaülni az iskolapadba, mondta a srác, aki hamarosan apa lesz, és én azt feleltem, a gyereknevelés komolyabb feladat. Mindenki egyetértett. Aznap este a szokásosnál kevesebbet ittam és csak sima dohányt szívtam.

kiráz a hideg

Előző nap kaptuk meg a hosszú, minden részletre kiterjedő – mondhatni kimerítő – tájékoztató paksamétát. Az ágyon ülve bontottuk ki és olvastuk. Szelekció, tréning, vizsga, ezektől a szavaktól kiráz a hideg, mondtam Hannának. Ő az oldalára feküdt, rám villantotta kacér mosolyát, és azt felelte, tudomása szerint a térdkalács és lábikra szavakat sem szeretem, ami igaz is – közben a plédet felhúzta a

combja közepéig, így már egyáltalán nem akartam elmagyarázni, hogy nem mindegy, az ember egy szót a jelentése, az alakja vagy a konnotációi miatt nem szeret. Hanna bokájához hajoltam, és végigcsókoltam hosszú lábát.

A négyhetes tanfolyam nem volt olcsó. Szombat-vasárnap tartották egy közeli középiskola bérelt termében. Összesen harmincan vettünk részt rajta. A két előadó unalmasan mantrázta a logikus, életszerű szabályokat. Egy esetre mégis emlékszem.

Az egyik előadó álomszerű emléke volt, még a hangja is megváltozott kicsit a történet felidézése közben. Hurghadába tartottak, ő a hajó orrában állt, a kristálytisztá, mozdulatlan mélységet fürkészte, valahogy a fényviszonyok ritka tüneményeként minden kis részlet kirajzolódott a tengerfenéken, mozgó és mozdulatlan lények, sötétbe vesző üregek és csaknem a hajófenéig felnyúló kőoszlopok, egyszer csak egy elsüllyedt világháborús cirkáló fölött suhant a hajó, jól látszott a parancsnoki híd a lengedező moszatokkal borított kormánykerékkel, a lassú méltósággal lebegő halrajok akár madarak is lehettek volna, ő pedig egy mágikus világ fölött szárnyaló repülőgép pilótájának érezte magát. Ekkor felocsúdva szinte elszégyellte magát, és visszatért a tananyaghoz.

Néha úgy éreztem, a legfontosabbnak azt tartják, hogy munka közben állandóan mosolyogjunk, legyünk minden körülmények között udvariasak és pozitívak, a személyzetnek akkor is felhőtlen derűt kell sugározni, ha éppen elsüllyed a hajó.

Ideje volt nekilátni a praktikus elintézendőknek is. Készítettem egy listát, hogy miféle okmányokat kell beszereznünk, megújítani, biztosítást kötni, hova és hogyan kerülnek jelenlegi cuccaink, hisz az albérletet nem fogjuk fenntartani, aztán gazdát keresni az aranyhalainknak és kismillió efféle. Látszott, hogy mindezek elintézése sok vesződséggel jár és rengeteg időnket rabolja el. Hanna ragaszkodott hozzá, hogy ő is kivegye részét az előkészületekből. Kijelentette, hogy ő szerzi be a hiányzó dolgokat, és máris terjedelmes bevásárlólistát tett elém. Hümmögve olvastam, és számolgattam, mennyi idő alatt keressük meg a hajón ennek az árát. A felét simán kihúzhattam volna, de csak két-három tételnél jegyeztem meg, hogy nem feltétlenül szükséges, viszont figyelmeztettem, hogy az én utazótáskámban nem lesz hely

kettőnk cuccainak, neki pedig csak retiküljei vannak. Csillogó szemmel közölte, hogy piros gurulós bőröndöt szeretne, én bólintottam, mire kikapta kezemből a listát, és lelkesen hozzáírta.

Tanulás címén sokat voltunk otthon. Hanna hozzám képest tényleg rengeteget tanult, de úgy, hogy folyton kérdezgetett. Próbáltam segíteni, rávilágítani a tananyag lényegi összefüggéseire. A tanfolyamon Hanna gyakran a telefonját babrálta, de a magyarázataimat mindig figyelmesen hallgatta, ez jólesett, és hát persze azt is kedveltem, amikor néha félbeszakított, hogy *szexi, ahogy magyarázol*. Ilyenkor általában csókolóztunk, és vagy az ágyban, vagy a szőnyegen kötöttünk ki.

biflázós

De a közös tanulásba egyre gyakrabban belopózott valami fojtott ingerültség, legalábbis részemről. Be kellett látnom, hogy igyekezetem hiábavaló, Hanna inkább csak bemagolja a száraz

tananyagot. Vajon a gyerekeink is ilyen biflázósak lesznek?

Legbelül valami lappangó szégyenérzetet fedeztem fel Hanna miatt, és ezért utáltam magamat.

Az utolsó előadáson tesztek gyakoroltunk. Az ember figyelmesen elolvassa a kérdést és bejelöli a leglogikusabb választ, mint a KRESZ-vizsgán – úgy tűnt, nincs benne semmi trükk.

Végül elérkezett a vizsga napja. Nem a tanfolyamnak helyet adó középiskolába, hanem az oktatóközpontba kellett mennünk. Csomó új arc volt ott. Mint kiderült, a tréninget szimultán több helyen is futtatták, de az írásbeli vizsgára egyszerre került sor.

Megdöbbsentett, milyen sok ember szöveget a miénkhez hasonló álmokat. Libasorban mentünk be, fel kellett mutatnunk a személyinket és leadni a telefonokat.

Mire kiosztották a vizsgalapokat, a mellettem ülő Hanna annyira izgult, hogy remegett a keze, és mikor a vizsgabiztostól átvette a papírokat, elejtette, azok szanaszét szóródtak a földön. A vizsgabiztos – kis, pocakos fickó – készségesen segített összeszededegetni, de közben a nyomorult le sem vette a szemét Hanna blúzáról.

Amikor végre elkezdődött a vizsga, megérintettem Hanna vállát, és odasúgtam, hogy minden rendben lesz. Erre a vizsgafelügyelő, mint egy dühös kis terrier, csaholni kezdett, hogy tilos beszélni, és kiültetett a tanári asztalhoz.

Egyszer csak a vizsgabiztos járkálni kezdett a padok közt, és Hanna előtt kötött ki. Vetett egy pillantást a tesztjére, és sutyorogva magyarázott neki, egészen közel hajolva, szinte láttam, ahogyan kis nyálcseppek repkednek a ritkás bajuszka alól.

Elsőnek végeztem. Nagy csattanással raktam le a tollat, felálltam, odavittem a papírokat a vizsgáztatónak, és kimentem cigizni.

Hanna az utolsók között fejezte be a tesztírást. Kint azt mondta, szégyelli magát, hogy nem tudott uralkodni magán. Legnagyobb meglepetésemre bocsánatot kért, és ígérte

– nekem, magának? –, hogy ilyesmi többet nem fordul elő – így mondta, ilyen gyerekes túlbuzgósággal.

És a vizsga? – kérdeztem. Legyintett, a vizsgaeredmény miatt nem izgul, megnyugtatta a tudat, hogy a maga részéről minden tőle telhetőt megtett. Mondjuk, ez igaz, tolt nyelvem hegyére a félmondat, de visszanyeltem. Hanna nem flörtölt a vizsgáztatóval, és végképp nem az ő hibája, hogy bejött annak a pocakos hólyagnak.

Egy héten át a normális rutinban teltek napjaink, mintha nem is jelentkeztünk volna a hajóra. Aztán megérkezett Hanna vizsgaeredménye: sikeresen továbbjutott a következő körbe. Nagy ovációval gratuláltam, és pezsgőt nyitottam.

leforrázva

Az én vizsgám eredményére még egy hetet kellett várni. Amikor megjött a levél, hosszú percekig leforrázva álltam a postaláda mellett, fuldokoltam a dühtől. Egy pillanatig sem tartottam komoly eshetőségnek, hogy elbuktatnak. Keserűen lépdeltem az ajtónk felé, kerestem a megfelelő szavakat, de egyelőre azt sem tudtam, saját magamnak hogyan magyarázzam meg a kudarcot.

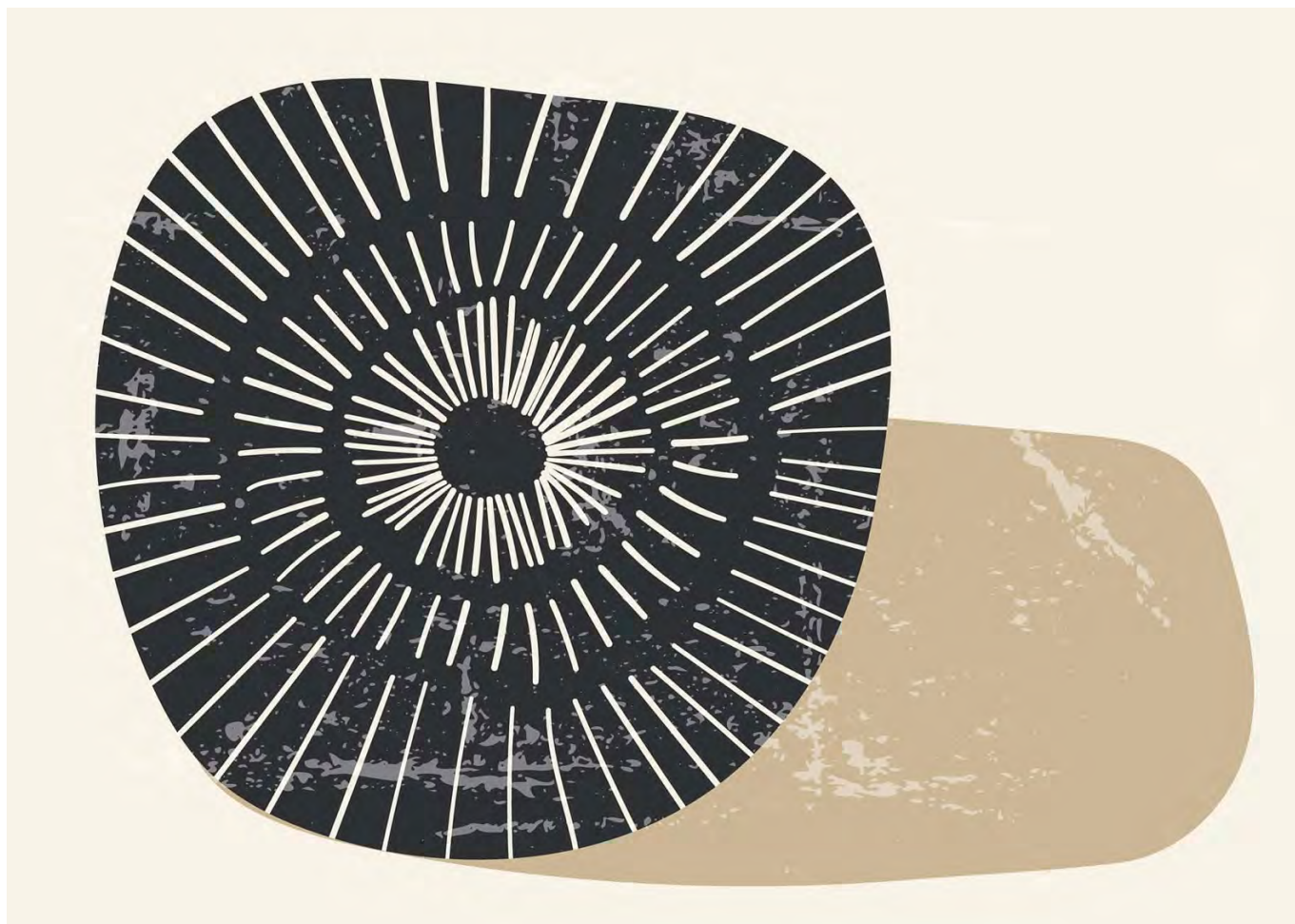
Hanna fülig érő szájjal rohant elém, nyakamba ugrott, és mielőtt megszólalhattam volna, beszámolt, hogy ma az egyik bevásárlóközpontban végre talált magának egy gyönyörű, piros gurulós bőröndöt – akciósan. Adott egy csókot, aztán magas sarkújában, a vadiúj bőröndjével lejtett fel-alá az előszobában. Teljesen átadta magát a jelenetnek, mintha rendező instruálta volna egy utazási iroda bugyuta reklámfilmjében. Megdicsértem a bőröndjét, és valami ostoba indokkal elmentem hazulról.

Két sör után villámcsapásszerűen jött a felismerés, és négy után már biztos voltam benne, hogy a vizsgabiztos van a dologban, aki kiszúrta magának Hannát, engem pedig megbuktatott.

Elhatároztam, hogy az eredményemről továbbra sem szólok Hannának, hanem fellebbezek. Kaptam egy időpontot néhány nappal későbbre, és kéttagú bizottság jelenlétében *megtekinthettem* a kijavított tesztemet. Kiderült, hogy néhány apró betűs kivételen buktam el. Tulajdonképpen nem életszerűen válogatott kérdések, de az eredményen ez már nem változtatott. Az egész fellebbezéssel csak hülyét csináltam magamból. Tájékoztattak, hogy fél év múlva a következő turnussal megpróbálhatom újra, de a tanfolyamot ismét el kell végeznem.

Nem jött össze, mondtam Hannának. Hozzám lépett, átfonta karját a nyakamon, és némán ölelkeztünk sokáig. Aztán megpillantottam a fal mellé állított új bőröndöt. Piros színe már nem vidámságot, hanem fenyegetést jelentett.

Öleltem Hannát, de közben mindenféle gondolatok zsibongtak bennem, hogy bár az én ötletem volt az egész óceánjárósdí, de eddig meg sem fordult a fejemben, hogy Hanna nélkülem megy el, hisz vagy együtt, vagy sehogy, és én egyébként sem vagyok

képes távkapcsolatra, ahogyan valószínűleg ő sem. És hogy az élet egy sportszerűtlen kurva.

Meg akartam kérdezni, elmegy-e nélkülem, de megrettentem attól, ami a tekintetéből sugárzott. Soha nem láttam még ilyen erősnek, határozottnak, ennyire felnőttnek. Nem az a lány volt, akinek megismertem, sőt, nem is lány volt, hanem igazi nő, én viszont impoztornak éreztem magam, középiskolás fiúnak, akinek egyszer az életben mázlija volt, és beleszeretett ez az igazi nő, de a csodának vége, mert a szerencse forgandó, és a középiskolás fiú hamarosan hoppon marad.

belepusztulok

Hirtelen azt éreztem, belepusztulok a mellőzésbe, a megalázottságba, a szerelembe, és leginkább abba, hogy elveszítem. A pillanat tört része alatt felborult az életem, minden, amit magamról és magunkról hittem, hogy

kapcsolatunk kiegyensúlyozott, sőt, hogy én hordom a nadrágot, és Hanna lelkesen asszisztál, mert tudván tudja, hogy nyugodtan rám bízhatja magát, jó döntéseket hozok.

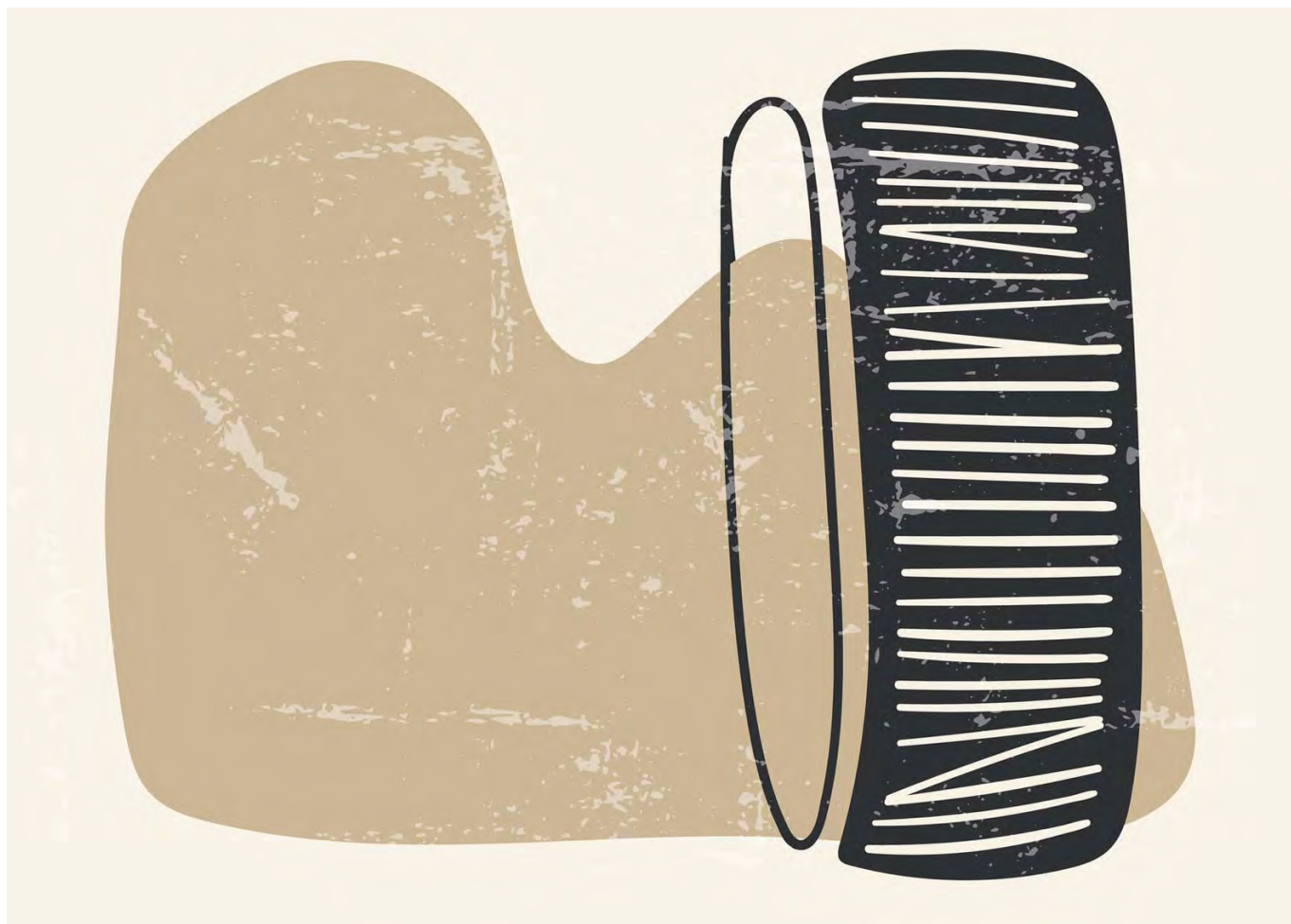
Ha ez így is volt eddig, ebben a szent pillanatban vége szakadt, kapcsolatunk egyensúlya felbillent, és fogalmam sem volt, hogyan csináljam vissza, eztán legföljebb rohanni tudok az események után, pedig úgy éreztem, szerelmesebb vagyok Hannába, mint valaha.

Felmerült bennem, hogyan éreznék, ha történetesen Hanna hasal el, és engem engednek át. Régi barátom vigasztalt, hogy ha egy hadseregnyi emberből választják ki a gárdát, valószínűleg Hanna sem marad fenn a végső rostán. Hülyeség, mondtam, a szakmai írásbeli vizsga után már csak formaságok következnek. Mégis, minden erőmmel próbáltam belekapaszkodni ebbe a reménysugárba, annak ellenére is, hogy lelkem mélyén éreztem, magamat csapom be.

Drukkoltam a bukásáért, miközben igyekeztem támogatni, még abban is, amikor új fürdőruhát vásárolt. Baromi jól állt neki, amit együtt választottunk, féltékeny voltam mindenkire, akinek megadatik majd, hogy láthassa őt abban a ruciban.

A sikeres szóbeli vizsgája után elmentünk inni, táncolni. Éjszaka, miután elaludt, egy darab cérnával levettem az ujja méretét. A következő napokban titokban csináltattam egy jegygyűrűt, és a megfelelő pillanatot várva mindig magamnál tartottam.

Hanna csakugyan hibátlanul vette az akadályokat. Már csak egy dolog volt hátra, az orvosi vizsgálat, ez lett az utolsó mentsváram. Olykor ugyanis fejfájásra panaszkodott, talán kimutatják az okát és alkalmatlannak minősítik, gondoltam. Még jól is járna, talán így komolyan venne valami fontos tünetet és idejében kivédhetné a bajt, ami később nagyobb gondot okozna. A lába is szokott zsibbadni, talán arra is érdemes figyelni. De hiába nyugtattam lelkiismeretemet, nem volt jó azért szorítani, hogy az orvosok találjanak valamit. Az utolsó vizsgálatra meg végképp tarthatatlanná vált: az egy HIV teszt volt. Vigyázz, mit kívánsz, mert valóra válik, és felidéztem magamban az elmúlt évek kóbor numeráit, és szó mi szó, akadtak gyanús partnerek, akik miatt most

féltem és féltettem. Utoljára évekkel korábban egy fesztiválon csináltattam HIV tesztet a vöröskeresztes önkénteseknél félig brahiból. Ott valami olyasmit mondtak, hogy hosszú évekig élélhet valaki úgy, hogy nem tud a fertőzöttségéről – s persze arról se, hogy fertőz.

A HIV vizsgálathoz szükséges vérvételre magánlaborba kellett mennünk. Húztunk egy sorszámot és leültünk a várakozók közé. Hanna ideges volt, mint minden megmérettetés előtt. Azon merengtem, vajon rutinból izgul-e, vagy mert neki is megvannak a maga titkai.

tűszűrés

Nyugi, negatív lesz, súgtam, hogy magamat nyugtassam, mire ő, mintha egy világ dőlt volna össze benne, riadtan pillantott rám. Ezt meg hogy a fenébe érted? – kérdezte. Csak meg akartalak nyugtatni, mire azt mondta, a maga részéről meg sem fordult a

fejében, hogy a teszt pozitív is lehet, ő csupán a tűszúrás miatt izgult. Amikor a kijelző Hanna számára váltott, a szignál bársonyos hangja ellenére mindketten összerezettünk.

Hanna berobogott a megfelelő szobába, és míg bent a vérét apró üvegcsékbe csapolták, én a váró sárga műanyagszékében szorongtam.

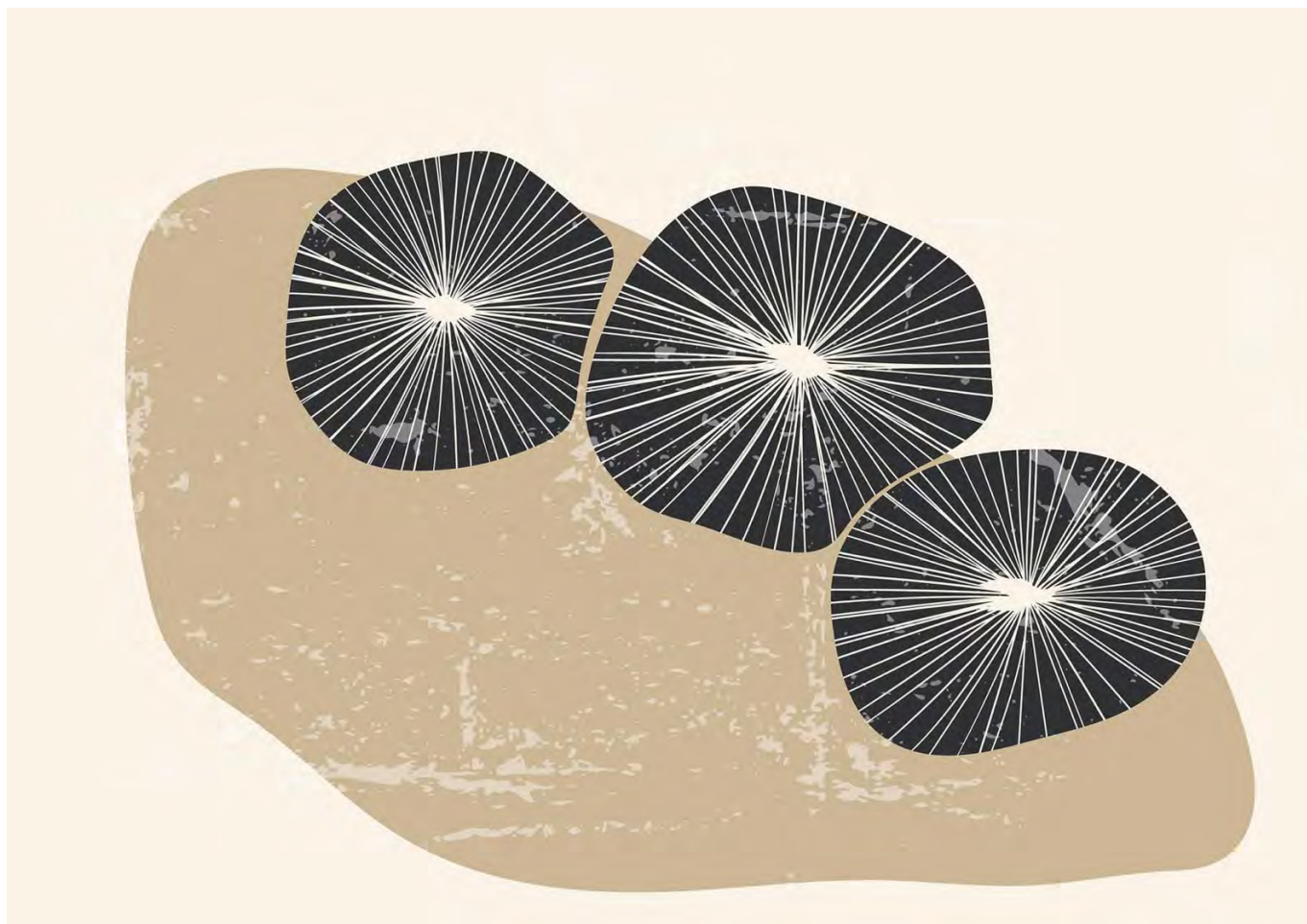
Ennek csak rossz kimenete lehet: ha a teszt pozitív – ebbe bele sem mertem gondolni, ha negatív, Hanna elmegy nélkülem. Annak idején fogalmam sem volt, mit szakasztok saját nyakamba az óriási ötlettel, hogy menjünk dolgozni óceánjáróra.

Amikor Hanna kijött, érezte, hogy mérges rám. Kimérten közölte, hogy másnapra ígértek eredményt. Felvettem, hogy menjünk strandra. Erre azt felelte, nem ér rá, egy barátnőjével találkozik, akivel valaha nagyon közel voltak, de összevesztek. Mielőtt elmegy a hajóra, ki akar békülni vele. A barátnőről soha nem hallottam, és nem akarta, hogy elkísérjem.

Nagy volt a kísértés, hogy kövessem, de sikerült megálljt parancsolni magamnak. Egy darabig még az utcán csellengtem, aztán hazamentem. Megjavítottam a csapot a fürdőszobában, kitakarítottam az akváriumot, aztán megpróbáltam valami könnyű krimi olvasni, de csak betűk tömkelegét láttam magam előtt, és azt, hogy Hanna valami faszival hempereg. Elmentem kocogni, az jót tett. Utána megnéztem egy filmet a delfinek életéről. Tanulságos volt. Azt kívántam, bárcsak delfin lehetnék.

Éjfél körül megjött Hanna. Becsípette. A vécébe ment és sokáig pisilt. Miután kijött, kivett a hűtőből két sört, az egyiket a kezembe nyomta és dacosan rám szegezte tekintetét. Azt hittem, most ünnepélyesen bejelenti, hogy megcsalt. Éreztem, ha csakugyan így van, azonnal lelépek és még a cuccaimért sem jövök vissza. Felbontottam a sört, elhatároztam, megvárom, hogy ő szólaljon meg, és bármit is mond, nem rendezek jelenetet.

A söröm felénél jártam, amikor megkérdezte, aggódom-e a HIV teszt eredménye miatt. Nem igazán tudtam egyenesen válaszolni, kerestem a megfelelő szavakat, mire

Hanna megelégelte és rákérdezett, kikkel voltam azóta, hogy megismerkedtünk.

Ekkorra már majdnem elbőgtem magam. Szeretlek, tört ki belőlem hirtelen *a szó*, ami a kapcsolatunkban nem használódott el. De Hanna, mint egy idegen, rezenéstelen arccal nézett, és azt mondta, ki vele, ne mismásolj! Hadarni kezdtem, kapkodva emlékeztettem, hogy kapcsolatunk elején neki valójában volt barátja, mire ő megismételte a kérdést, szinte arcomba köpködve a szavakat: kikkel voltál? – és én akkor bementem egy nevet, egy lányét, akit futólag ismert ő is. Hanna szeme elkerekedett, lendületből nagyot húzott a söréből, én viszont hülye módon nem lefelé vittem a hangsúlyt, és Hanna türelmetlen tekintete ismét rám villant, kénytelen voltam folytatni a sort, de a következő lány nevére nem emlékeztem, és akkor Hanna egy intéssel leállított, elcsukló hangon mondta, hogy szeretne egyedül aludni, és elvonult a kishálózába, az ajtót is kulcsra zárta maga mögött.

Kopogtam, de válasz nem érkezett. Lekapcsoltam a lámpát, lefeküdtem és bámultam a sötétbe.

Másnap délelőtt a kyszoba bezárt ajtaja előtt, még pizsamában kértem: mondd meg, mit szeretnél, és úgy lesz, s mivel válasz nem érkezett, nekiálltam reggelit készíteni. A kyszobából pittyegés hallatszott ki. Hanna kérte, hogy a telefonjára küldjék el a HIV teszt előzetes eredményét, az lesz. Egy perc múlva ki is lépett, gondterhelt arccal kérdezte, akarom-e tudni az eredményt. Láttam, színészkedni próbál, és így máris tudtuk mindketten az eredményt, de ő olyan édesen igyekezett sakkban tartani, hogy elvigyoroztam, akkor ő sem bírta tovább.

Valamit mondani akartam, de ujját a számra tette, megölelt, és azt súgta, érezzük jól magunkat, amíg lehet.

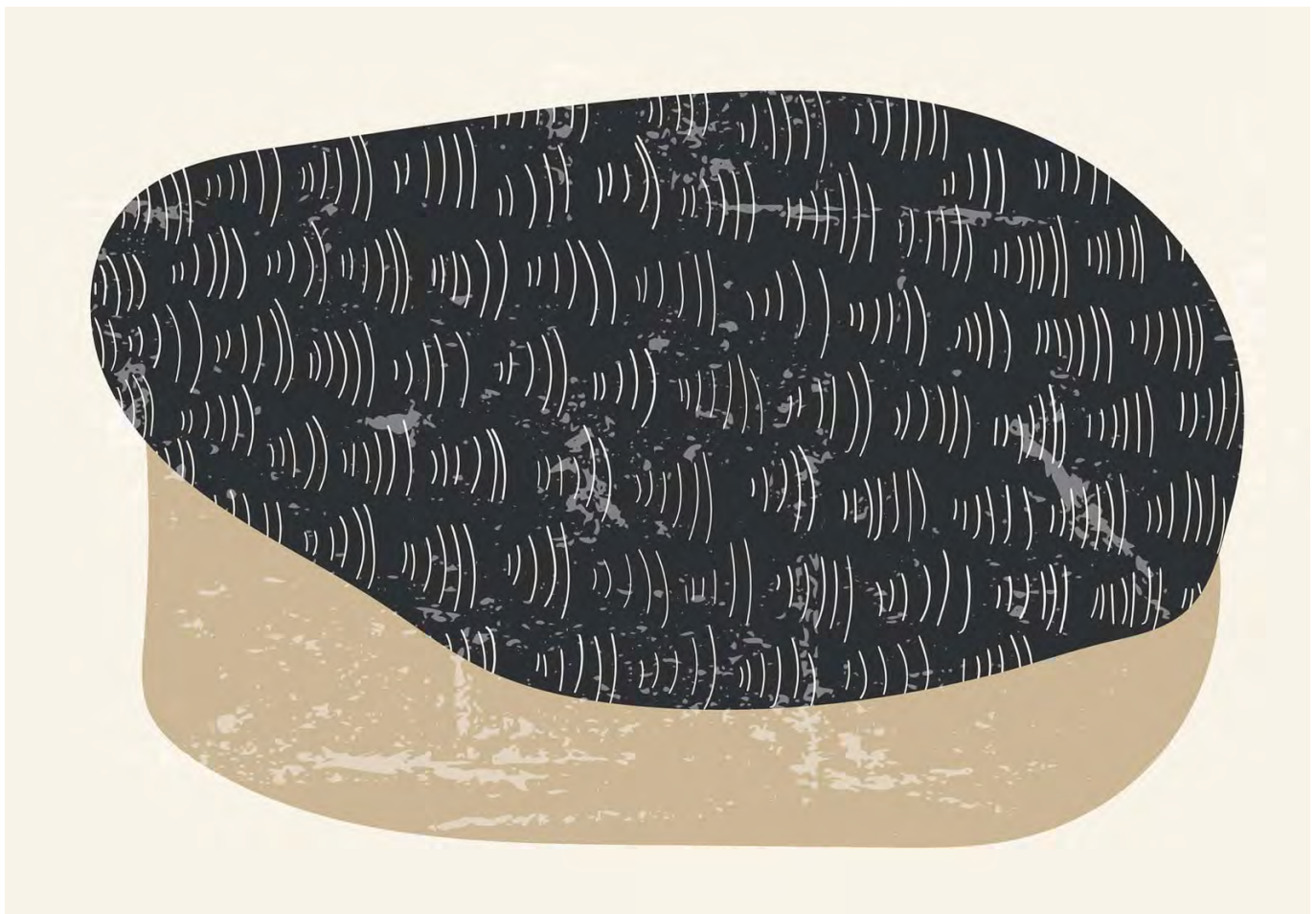
terhességi teszt

Két hetünk maradt, tizennégy rövid nap. Nagyokat sétáltunk, ettünk, ittunk, táncoltunk, és nem spóroltunk semmin. Ahogyan közeledett az elválás napja, Hanna úgy veszített magabiztosságából. Egyik este új diétára hivatkozva nem kért enni, engem viszont mintha le akarna itatni. Azt mondtam, hogy ha a szüzességemre pályázik, marhára elkésett. Nem nevetett, és akkor már sejtettem, miről van szó. Késett a menzesze. A sok stressztől lehet, gondoltam, pedig magamban arra gondoltam, bárcsak... A sok stressztől van, mondta, és hogy vesz egy terhességi tesztet, amit másnap reggel megcsinál, addig viszont mégis jobb, ha nem dorbézol, de én ettől igyak, cigizsek nyugodtan. Aznap elmentünk az állatkertbe. Ez olyan program volt, amit még soha nem csináltunk együtt. Mindig elnapoltuk, lesz még rá alkalom bőven. Az állatkertben körbeugráltam Hannát, mint még soha, élveztem, és képzeletben már babakocsit tologattam.

De a másnapi teszt negatív volt. Én üresnek éreztem magam, ő azonnal napirendre tért fölötte, laza mozdulattal a kukába hajította a tesztet, aztán kivett egy sört a hűtőből, felszisszentette, és már lejtett is az erkély felé cigizni. Utána visszavitt az ágyba. De mintha csak a kedvemért csinálta volna. Az aktus után kirohant a vécébe, megjött a menzesze.

Kezdte összepakolni a holmiját a piros kofferbe. Úgy látszik, ez ilyen piros nap, mondtam, erre azt felelte, legyen szíves, és ne duzzogjak, ő is utálja, hogy ennek az egésznek így kell lennie.

Amikor javasoltam, hogy menjünk el bulizni, azt mondta, nincs kedve és tanulnia kell még. Miféle tanulásra céloz? Azt válaszolta: át akarja ismételni a tananyag egyes részeit, mert homályosak egyes részletek, pedig neki napi szinten kellene a munkájához.

Éjjel hozzám bújt, sírdogálva bocsánatot kért. Rettenetesen összezavarodott, mondta, és hogy rengeteget küzdött azért, hogy idáig eljusson, olyan nagyon akarta ezt az egész hajós dolgot, de most már egyik fele azt kívánja, bárcsak itthon maradhatna.

Éreztem, hogy a megfelelő szavak megválogatásával talán itthon tudnám tartani. De vajon ez nem túszejtés? Ha egy ostoba gyűrűvel magamhoz láncolnám Hannát, azzal nem mennék-e túl azon a határon, ahol Hannának már saját magából kellene feladnia egy darabot az én önzésem kedvéért? Csak azért, mert én egyre kevésbé tudom elképzelni magam nélküle, elvárhatom-e ugyanezt tőle?

Kikeltem mellőle az ágyból és nekiálltam összehajtogatni széthányt ruháit. Először bepakoltam mindet a szekrénybe, aztán gondoltam egyet és a kedvenceit beraktam a bőröndjébe. Nem felejtettem ki a vadító fürdőruhát sem, amit együtt vásároltunk, és amiben éppen én nem fogom látni. De, amikor Hanna észrevette, hogy pakolok, fejemhez vágta: már alig várom, hogy megszabaduljak tőle. Épp ellenkezőleg, mondtam, kiáltottam, suttogtam, de ő begubózott, újra bezárkózott a kisszobába, és olyan üzeneteket írt, hogy már nem akar nélkülem elmenni a hajóra.

Álltam a kisszoba ajtaja előtt, a zsebembe tett gyűrűt szorongattam, tűzforrónak éreztem, égette a tenyeremet.

Végre kijött pisilni, de rögtön vissza is akart surranni a kisszobába. Elálltam az útját és megkértem, üljön le. Durcásan vetette magát a kanapéra, én meg letelepedtem elé a padlóra. Azt mondtam, amit gondoltam, hogy ha nem megy el a hajóra, azt örökké bánni fogja, és hogy ne aggódjon, mert bármi is jön, minden rendben lesz és legfőképp eszébe ne jusson magának lelki-furdalást okozni – miattam legalábbis semmiképpen se.

otthonos biztonság

Sírt, de úgy istenigazából, bömbölt, szétkente a sminkjét, folyt az orra, aztán megkérdezte, szeretném-e megkérni őt valamire. Ezen már sokat gondolkodtam, és abban biztos voltam, hogy ha elmegy, nem akarom őt olyan ígéretekre kötelezni, amelyeket én magam sem biztos, hogy be tudnék tartani. Ezt el is mondtam neki, mire sírdogált még egy sort, aztán szinte varázsütésre elaludt. Simogattam a hátát, a megszokott altatós-cirókás gyengédséggel, élveztem, hogy az érintésem otthonos biztonsággal hat.

Talán két órát alhattunk, már csörgött is az ébresztő, kelni kellett. Gyors, szótlan reggeli után indultunk a buszpályaudvar melletti gyűjtőpontra.

Hanna a rengeteg sírás és a kialvatlanság ellenére is gyönyörű volt. Semmiféle ígéretet nem tettünk egymásnak. Hosszan csókolóztunk, aztán Hanna felszállt a buszra a többi kiválasztottal együtt. Egy magányos lány mellett talált helyet, megkérte, hadd üljön az ablak mellé, hogy integethessen nekem.

A következő napokban sok üzenetet váltottunk. Az egyik emotikonokkal teletűzdelt sms-ét kinyomtattam és bekeretezve kiakasztottam a falra. Arról szólt, hogy Hanna elkezdte élete első műszakát a hajón, egyelőre azt sem tudja, hol áll a feje, máris olyan sok a dolga és hogy majd jelentkezik. Évekig ott lógott az ágyam fölött.

Az esküvőmre a többiekkel jött el, a vacsoránál a barátok számára terített asztalnál ült. Hórihorgas, kigyúrt cseh srác volt vele. Valószínűleg komoly lehetett a kapcsolatuk, mert a fiú Hanna kedvéért már egész jól megtanult magyarul.

Egy esküvő jó nagy macera, én voltam az ifjú férj, próbáltam megfelelni a szokatlan szerepnek, rengeteg dolgom volt. Éjfél után végre elszívhattam egy cigit a teraszon. Hanna egyedül volt, kicsit távolabb állt a hangoskodóktól. Felnevetett, amikor meglátott, a jól ismert, csiklandós kacagással, nevetését elektromos cigarettájának formás kis füstpamacsai kísérték. Akkor mondta el, mennyire bolond volt annak idején, majd kiugrott a szíve a boldogságtól, amikor egy éjjel, nem sokkal elutazása előtt arra ébredt, hogy egy cérnaszállal ügyetlenül méricskélem a gyűrűs ujját. Azt hitte, végre megkérem a kezét, mondta, de már nem nevetett, csak mosolygott, a kislányos, bocsánatkérő mosolyával, amivel régebben olyasmiket ígért, amiket ezentúl soha, amiket ezentúl mindig...

Én meg olyasmire gondoltam, hogy talán mégsem olyan nagy ribanc az élet.

kép | shutterstock.com

Kállay Kotász Zoltán

BANÁN

2023-08-10 | **VERS**

Az Oktogon és Széll Kálmán tér sarkán
(igen, ez egy álom), a banánfaárus eladta
utolsó fáját, de még az utolsó banánt
leszedte az utolsó fáról, meghámozta

és megette. Hosszan kígyózott a vevők sora
a metrőig, „ellopta!”, hőbbörögtek, az árus erre elővett
még banánt a pult alól, s minél jobban zúgtak,
annál többet, és annál jobban tömte magába,

két kézzel gyömöszölte, felállva egy banános
dobozra, hogy jobban lássák, az ég felé emelve arcát
habzsolta, és beszélt, de csak nyammogást

lehetett hallani, csurgott ki a félig rágott
banánpép a száján és orra likán, „haajrááá,
haajrááá”, és az emberek szétszéledtek.

kép | Matthew Feeney, unsplash.com

Taizs Gergő

ÖNKOGNITÓ

2023-08-12 | VERS

nem tudok semmit a költészetről
a költészet mindent tud rólam (voltam
visszhangból komponált áttétes álom)

csillagok csöndje csorog belém
hajnalban ruhámra tűzik a ködöt
tűröm a bizonytalan vonalvezetést
kontúrok dadogják mozdulataimat

nem tudok semmit a tengerekről
a tengerek mindent tudnak rólam (leszek
iszapból font illékony struktúra)

a bálnák szívhangja rendszert alkot
isten nem beszél emberi nyelveken
fennhangon titkolom tehetetlenségem
hogy hálóval kifoghatatlan a víztömeg

kép | adobe.com

Taizs Gergő

REJTETT RENDSZEREK

2023-08-21 | VERS

utam a nyárfák árnyjátéka
hallgatólagos beleegyezés
levélfonák irányjelzése
lombok tajtékzó tengerén
hullámozása új világot sodor partra
ott ismeretlen a tökéletesség
mégis arra törekszik minden ösztön
és ez önmagában sem kevés

(mi) mindent láttam és semmit sem
hogyan lesz véges a végtelen
befejezetlen a körvonal
a messzeség csábos parthenopé
a jelenhez kötözöm magamat
ösvénnyé taposott fűcsomó zúzott kő
földhalom talpamon szívalak vérhólyag nő
lábom hordom ki múltamat

vajon az árokpartra vetett párna
mennyi álmot tartott a sötét víz felett
(töltés lópártás nádas)
vajon ide is meghalni járnak az emberek
mielőtt arcukra nő a maszk
(kagylóhéj iszapos rábca-part)
reccsen a csend a fák között
a szél szaporán szuszog
formázza a pánik tömbjét
tornyok omlanak kerítések dőlnek
csukott szemmel számolok százig

ne félts ne aggódj értem
tudom milyen füstöt köhögni
üveggyapot-tekintettől viszketni
sót hinteni zsenge sebekbe
árnyakból font mosolyod sem több
mint a fények szakszerű beállítása
testre szabott átkozottul tiszta kép
lebeg a keréknyom alkalmi állóvizén

kép | vecteezy.com

Nacsinák Gergely András

HÜLT HELYEK

2023-08-13 | ESSZÉ

„Hült helyeden még egyszer felragyogsz.

Nem aki voltál, nem aki léssz.

Tüntöd tündököl.”

(Pető-Tóth Károly)

Egy nemrég megjelent esszében írtam már egy s mást ennek kapcsán. [1]

Arról ugyanis, hogy az európai portréművészetben a kezdet kezdetétől meghatározó egy paradoxon, melyet sommásan úgy lehet összefoglalni, hogy akit látunk, az tulajdonképpen nincsen ott. Távolléte lehet végleges vagy átmeneti: az arcképek a halotti maszkokból és a személyt képviselni hivatott portrékból születnek, a személy aktuális hiányából. Kétség sem fér hozzá, hogy „ő” jelenik meg szemünk előtt a vásznon, ezt szavatolja a legapróbb részletekig természetű ábrázolás, nem hagyva figyelmen kívül a legutolsó rakoncátlan hajszálat, a legészrevehetetlenebb szarkalábat sem – „ő maga” még sincsen ott, a jelenlét megteremtésének feladata a portréra hárul. Akkor azt fejtegettem, hogy ez a triviális és merőben technikai jellegű észrevétel egyszersmind az európai portré lényegére is rámutat: az „ő” és a „maga” közötti távolságra, valamint arra, hogy a festők korszakonként más és más módon aknázzák ki ezt a távollétet. A portré tehát utalás is a látható személyiség, a publikus „én” és a szubjektív „önmaga” közti szakadéokra.

szakralizálódnak

Miért is tartózkodik „távol” az ember önmagától, és mi töltheti ki ezt a távollétet – vagy megfordítva: mi az, ami azonossá teheti őt önmagával? A válaszok vásznonról vásznonra és századról századra eltérőek, és fellelhetők köztük vallásos, társadalmi, pszichológiai képletek egyaránt. A portré: kísérlet annak meghatározására, mi is voltaképp a személy, mi teszi őt valóságossá. Az Istennel fenntartott kapcsolat (szentek képmásai)? A származás (dinasztikus portrék)? Hatalom, társadalmi státusz, vagyon (kalmárok és nemesek), a hírnév vagy az egyéni történet, tehát az idő? E kulcsfogalmak pedig – hatalom, státusz, vagyon, halál – sajátos módon, és az adott személlyel összefüggésben mindig szakralizálódnak is. Hans Belting az *arcokról* írott könyvében követi az arc-ábrázolás útját a nyugati világban a prehisztorikus időktől a (poszt)modernitásig, és kimutatja – talán ki is mondja –, hogy a portré *hiányból* születik: az európai festészet gyökereinél a halotti

maszkot és az uralkodók portréit egyaránt az illető végleges vagy ideiglenes távolléte indokolja. A halotti maszkok esetében az elmúlás rögzítése mindössze a távolság végtelenítése. A portré sem más, kockáztatja meg Belting, mint egyfajta maszk, annak funkcióit öröklő meg, legyen az múmiaportré vagy színházi álarc. [2]

Annibal Carracci műhelye

A portré tehát pótlék.

Az én sejtésem viszont az volt, hogy a reneszánsztól a hangsúlyok áthelyeződnek: az arckép egyre kevésbé *helyettesíti* a személyt, miközben egyre következetesebben *keresi* annak valóságát. Ez akár gyökeres fordulatnak is tekinthető, mert a portré innentől nem cél, sokkal inkább eszköz arra, hogy a jelenlévő és a távollévő, a felszín és a rejtőző, az *én* és az *önmaga* közötti távolság feltérképezését elvégezze, és ha lehet, egyiktől elvezessen a másikig. A portré értelme így ugyanaz, mint a regényé: az út és az értelem, a személy igazságának keresése. Hol, miben rejlik a személy létének értelme? Az Istenhez való viszonyban? A pozícióban? A felhalmozott vagyonban? Saját élettörténetében? Így mozdul el a kép az ikon, a reprezentációs kép vagy a dokumentum irányába attól függően, hogy az „én” fókuszpontját hol találja meg: az égben vagy a földön, az időtlenségben vagy az időben, a társadalomban vagy a pszichológiában. Akárhogy is: az, akit a festő keres, akit megismerni és híven ábrázolni kíván, már abban a pillanatban is távollévő, amikor lefesti őt; portréja pedig akkor lesz valóban hű képmás, ha ezt a rejtőzőt és távollévőt tudja a felszínben sejtetni, tükröztetni, szóhoz juttatni valamiképp. Az újkori művészetben ennek folytatásaként megfigyelhetők a szélsőséges távollét, a személy eltűnésének és elfeledésének fázisai: a portré kiüresedése, felbomlása, hanyatlása. Ma már senki sem hisz komolyan abban, hogy a portré által el kellene vagy lehetne valakit vezetni önmagához.

Az ember olyan távolságra került saját lényétől, hogy a visszavezető út szemlátomást kérdésessé vált.

*

A *távollét* mint áthidalhatatlan *szakadék* ritka pillanatokban már a reneszánsz és a barokk határán is megjelenik egyes alkotóknál. A személy „hollétének” megoldhatatlan rejtélye: felderíthetetlenségének, kinyomozhatatlanságának, és végül is „hiányának” motívuma. Három portré kínálkozik ide illusztrációképp a 17. századból. Haladjunk az egyszerűség kedvéért kronológiai rendben.

Annibale Carracci: Önarckép a festőállványon, 1603-04.

Húsz évvel azelőtt, hogy Burton megírta *A melankólia anatómiáját*, ez az önarckép már a melankólia portréjának tekinthető. Külső szemmel nézve érthetetlen, mi dolga lehetett Carraccinak a melankóliával: a bolognai festő termékeny életévének túlnyomó részét Rómában töltötte, megbízói egymásnak adták a kilincset, az ő freskói díszítik a Palazzo Farnese folyosóit, és végakarátának megfelelően a Pantheonban nyugszik, karnyújtásnyira Raffaellótól. Mindeközben több önarcképet is készített magáról, az ifjonti elszánás, a magabiztos férfikor, az önérzetes mester indokolt pálya-képeit. De negyvenegynéhány évesen nála is elkövetkezett az a pillanat, amikor már nem megbízói, munkái, csodálói és irigyei tekintetében tükröződve kívánta viszontlátni magát, hanem mindezeket hátrahagyva, azaz jószerével védtelenül. Festett egy önarcképet, az utolsót, póz és tetszeni vágyás nélkül – és ez nagy szó, végigpillantva korábbi önkiállításainak során. Itt mintha nem kiválóságát akarná megmutatni, inkább azt, ami a kiválóság után marad.

a szemlélőre néz

A műterem félhomályában egyetlen vászon dereng a festőállványon, onnan törődött szempár néz ránk, magas homlok körül csapzott haj, az alak csak félig fordul felénk, mintha nem lenne biztos abban, hogy valaki szólította-e vagy dolga volna bárkivel. Az állványról paletta lóg, és leghátul, a félhomály mélyén, egy ablak derengő négyszögében elmosódott alak látszik; nem tudható, férfi-e vagy nő, de az látszik, hogy kifelé, a halvány fénynek fordul, háttal a szoba nehéz levegőjének. Valaki, aki vár. Vagy valaki, akire várnak. Még annyi, hogy az állvány lábánál egy öleb helyezkedik el, áll, ül vagy kushad, ez sem kivehető, de tény, hogy Carracci képmásán kívül ő az egyetlen, aki a szemlélőre néz. Minden egyebet, bútorzatot, ha van, fekhelyet, tűzhelyet, szűz és elhasznált vásznakot, vakkereteket, tehát mindent, amitől ez a hely otthonra vagy munkahelyre emlékeztethetne, amitől ez a tér több lehetne, mint az alkonyatra várakozás tere, homály fed, itat fel, burkol be. Szó szerint világtalan kép ez: sokkal több helyet foglal el rajta az, ami nem látszik, mint ami látható.

Tudható, hogy eredetileg maga Carracci sem ilyennek gondolta el ezt az utolsó portrét, inkább amolyan alkotói apoteózisnak, ami felé egyébként minden más arcképe is mutatott. Ravaszabbnak, hatásosabbnak. Sokkal több alakkal, amelyek majdnem mindegyike ő, és sokkal több kutyával is, kisebb kutyafalkával, és lett volna még ott egy macska is, és hogy semmit se bízson a véletlenre, még a szemlélőt is oda akarta festeni, hogy csakugyan minden ott legyen a vásznon, ami egy képhez kell, és a szemlélő nem lett volna más, mint maga a nagy példakép, Michelangelo, aki mintegy elismerőleg hümmögve nézi ezt az önarckép-kavalkádot, és persze a hümmögést bajos megfesteni, de Carracci bizonyára megoldotta volna. Mindez abból tudható, hogy a portré tussal rajzolt vázlata fennmaradt, és azon mindezek szerepelnek. [3] Valamint természetesen maga Carracci is szerepel rajta, nem kevesebb, mint négy példányban. Ott van először is ő, amint modellt ül saját magának, és ez egy négyszögű tükörben kivehető. Aztán lett volna ő, immár a festőállványra kitett vásznon, arckép-állapotban. Továbbá ott lett volna ő még egyszer, följebb, kerek tükörben tükrözve, más szögben, végezetül egészen nagyban is, a képen szereplő fiktív kép több mint a felét elfoglalva, kissé büszke testtartásban, és kissé tisztázatlan státuszban – ő az egész kép ura és parancsolója. A festett kutyafalka az állványon ábrázolt önarcképre csahol, mintegy igazolva a festő fölülmúlhatatlan képességét az élethű ábrázolásra (amennyiben az okos állatok még gazdájukat is összetévesztik a festménnyel) – ennek a tiszteletadásnak egyetlen szépséghibája, hogy persze a csaholó ebeket is Carracci festette oda. A kutya különben a hűség szimbóluma, szokás volt önarcképeken igazolásképp feltüntetni; ellenben a macska a csalfaság, csalárdság, a kóbor hűtlenség emblematisztikus jószága, ne higgy a szemednek, üzeni a cicus, és ebből a szempontból nem jelentéktelen mozzanat, hogy éppen a fiktív kép fiktív keretén telepszik meg ökelme, és még a vázlaton is egyértelmű, hogy dorombol, a dorombolást ezek után Carraccinak igazán gyerekjáték lett volna megfesteni.

az idő felhígul

Aztán valami történhetett, és festőnk ezt az egész gondosan összeválogatott kompániát sutba dobta, pontosabban homályba vonta, beburkolta a melankólia ködébe, és maradt egy szem öleb egy vásznon, egy megkínzott fej, és egy minden pillanatban eltűnni kész, arctalan sziluett a háttérben.

Hogy mi történt a vázlat felvétele és a kép megfestése között, nem tudható, és nagyjából mindegy: lehet, hogy elhagyták őt vagy ő hagyott el valakit, akiről nem tudta, hogy önmaga volt; lehet, hogy meghalt valaki, akit szeretett, és ez lökte át a várakozás légüres terébe, ebbe a láthatatlan műterembe. És az is lehet, hogy semmi szemmel látható tragédia nem történt, semmi különös – tudjuk, milyen az, amikor indoklás és átmenet nélkül kifakulnak a napok, az idő felhígul, elillan az élet zamata. Ez a melankólia Burton *Anatómiája* szerint minden ember természetes osztályrész, „a halandóság velejárója”. Ha az eredeti elképzelést festi meg, mindössze Carracci virtuozitásának valahányadik dokumentuma lett volna a végeredmény, nem pedig portré. Így viszont, a virtuozitás, a póz elhagyásával, de az otthagytott festőállvánnyal, rajta a talán kész, talán befejezésre váró képpel és a nem látható feltűnő jelenlétével (egy befejezetlen kép a befejezett képen már önmagában beszédes rejtvény) – nos, így *pontos* kép született a távollétről. Sötétedik, a kép az állványon, otthagya. A portré azt ábrázolja, aki nincsen ott. Az egyetlen, amit érdemes megmutatni egy emberből, az, ami nem látható. Az ablak és a vászon négyszögletű, halvány világlásában rajzolódik ki csak valamiféle emberi jelenlét, de a kettő közül az egyik arctalan, a másik viszont csak testetlen arc. Talán ő az, aki az ablaknál áll, minden láthatónak – a kevés, megmaradt láthatónak – hátat fordítva, és néz és várakozik. Vagy őt várja valaki. Kérdés, hogy ebbe a térbe lehetséges-e belépni. A melankólia állandó távollét, várva a soha meg nem érkezést.

Johannes Gump – Önarckép, 1646 k.

Ezzel szemben a virtuozitásról Johannes Gump nem volt hajlandó lemondani. Miért is tette volna, fiatal volt még, épp csak betöltötte a húszat, amikor önarcképét – hosszú pályája során bizonyára nem az egyetlen – elkészítette. Ő nem ódzkodott attól, hogy egyidejűleg több szemszögből, egy képen egyszerre több példányban is szerepeljen, elvégre mi restellnivaló ezen, a festő, ha fest, így vagy úgy, de mindig önmaga miatt teszi, bárkit és bármit ábrázoljon is a kép, pontosabban a festésnek fest, csak esetleg áttételesen, mindenféle csinált és valós indokokra hivatkozva. [4] Ez éppen ilyen, a festésről készült festmény. Érdekes, hogy Gump más irányú festői életműve teljes egészében elveszett: nem maradt a világon más belőle, mint ez a sokszoros önarckép. Igaz, ez mindjárt két változatban: egy négyszögletes, nagyobb kivágatban, és egy szűkebbre vett, körkörös képen. Egyetlen apróságot leszámítva a két kép mintha pontról pontra ugyanaz lenne.

élethű reflexió

A festő nekünk háttal áll – lásd Vermeert és *A festészet allegóriáját* –, miközben egy tükörbe nézve festi önmagát. Modell, tükörkép és arckép – e háromból tulajdonképpen

melyik is ábrázolná Gumpot? Melyik volna közülük a „hű képmás”, amelyet a portréfestészet művelése megkövetel? A „valós” modell, Gump maga, aki nekünk háttal ül, és csak az arcát nem látni (azt viszont igen, amit csinál: fest ő)? Vagy a bal oldalt megjelenő tükörképe (amelyben így láthatóvá válik belőle az, ami a modelltől nem látható, tudniillik az arc)? Esetleg a festményen kirajzolódó arcmás, amely a tükörben látott arc leképezése? És Gump maga melyiket tekinthette érvényesnek, melyikre bízhatta, melyik „képviselhette” őt magát? A modell – a képen éppen önmagát festő festő – a tükör felé fordul, amely nem lehet más, mint élethű reflexió, pontos másolat. Leonardo óta a festészet azt a követelményt állította maga elé, hogy olyan részletekig hű képet adjon a látványról, akár egy tükör; a festőnek, mondta a nagy Leonardo, tükörré kell lennie, feladata a hív tükrözés, a festő tehát maga a tükör, s ha innen nézzük, jelen esetben két tükör néz egymással farkasszemet. De melyik a „hiteles” képmás, a falon lógó tükörlapban felsejlő vagy a vászon felületén kibontakozó? Gump szolid, de világos utalással sejtetni engedi álláspontját: a tükör alatt ugyanis egy macska sündörög, míg az állvány alól loncsos kutyafej vakkant rá. A hamisságot ugatja a hűség. A tükörkép mechanikus, ám lélektelen pontossága szemben a lelkes leképezéssel, az utánzás az ábrázolással szembeállítva. A tükör csak a pillanatnyi látszat visszaadására képes, azt is csupán a pillanat erejéig. Az igazán hű képmás maradandó. Alighanem ezért teszi le voksát Gump a festmény mellett, a szó szoros értelmében, miután a készülő kép felső csücskénél ott a művész szignója, egy gyűrött papírcetlin, mintegy igazolva a kép eredetiségét.

Mégis van valami ebben a háromszögben, ami nyugtalanító.

Mintha a festő, a modell, a kiindulópont feloldódna ebben a tükörjátékban. Tiszta sor, hogy voltaképpen mindhárom alak: másolat. Gumpp „maga” a háromszög egyik csúcsának sem felel meg, kívül esik a képen, ő a három, síkban elhelyezkedő pont feletti negyedik, a gúla csúcsa. Így festette meg „önmaga” távollétét, három, tökéletlen alakmásra bízva – egyébként technikailag hibátlanul megrajzolt – „hű” önarcképét: az egyik arctalan, a másik pillanatnyi, a harmadik meg befejezetlen. A „valódi arc” nincs, és nem is lehet a képen. Ő maga a három lehetőség közül egyikkel sem azonos (egyik sem ad „teljes képet” róla), ő nem az, aki készíti (a háttal álló festő), sem az, ami készül

(a félkész portré), sem a kettő közti közvetítő (a tükör). Ha valahol, az e három közti erőterben, vagyis a készülés folyamatában, a létrejövésben ragadható meg, vehető észre ez a bizonyos „önmaga”, a jelen nem lévő, de minden portréban keresett személy. A szubjektum, amelyre vadászunk, de amit – e képi vallomás tanúsága szerint is – *képtelenség* megragadni, az alakulás, a kirajzolódás mozzanatában érhető *tetten*, amiből akár következhetnék az is, hogy a szubjektum nem adott tény, hanem folyamat. A vásznon látható arckép nyaktól lefelé még homályos festék-köd, szinte üres vászon; teste nincs, még nem „testesült meg”. Gump úgy fest önmagáról, három nézetből – még hátulról is! – hű, körüljárható, síkban is három dimenziót rejtő portrét, hogy közben meg is kérdőjelezi azt, demonstrálva a hű képmás készítésének lehetetlenségét. A kép nem lehet tükörré, a tükör nem válhat képpé.

egyfajta tükör

Ha már itt tartunk: említettem, hogy van azért egyetlen csekély különbség a portré két változata között. Attól tartok, nem pontosan fogalmaztam, mert kettő is van, és mindkettő a tükörrel kapcsolatos. Az egyik mindjárt a festmény alakja. Az egyik (ma a Schloss Schönburg Galerie gyűjteményében) négyzetes, a másiknak (az Uffiziben) viszont tükrökre emlékeztető köralakja van. A festmény tehát mégiscsak egyfajta tükör lenne? Kövessük egy pillanatra a tekinteteket, mert sokszor ezek határozzák meg a képen belüli viszonyokat.

Közhelyszámba megy, hogy ha sokalakos festményeken találni valakit, aki „kinéz” a képből, akkor az az alak – nem számít, miféle álruhát visel, hogyan igyekszik eltűnni a kép történetében – bizony a festő maga, a képnek pedig az az apró részlete önarckép: kép a képben. A tekintet kifelé irányul, összekapcsolódva a néző tekintetével közvetítővé válik a kép fiktívnek és a mi valóságosnak mondott világunk között. A tekintet tehát: kapu. Mármost a négyszögletű verzión mindkét képmás ránk néz: a tükörben tükröződő és a vásznon kibontakozó egyaránt. A kör alakú verzión (amely maga lehetne egy tükör) ellenben egyik sem: itt mindenki oda néz, ahová „kell”: a tükörben látható arc visszanéz a festett festőre, a vásznon látható arc szintúgy. A kép tere itt teljes mértékben zárt, minden kapcsolat ott bent játszódik le – egyedül a festmény egészének alakja, tükörszerűsége nyit kifelé, sejtetni engedve azt a bizonyos távollévőt, a képen kívül álló önmagát, akinek töredékes másait szemrevételezzük itt.

Giovanni-Battista Gisleni, Síremlék, 1672

Nehezen észrevehető a kettős portré az ágostonos rend római templomában, a Santa Maria del Popolo egyik félreeső zugában. Gisleni építész és díszlettervező volt a barokk Rómában, az építészek és díszlettervezők e földi Paradicsomában. Síremlékét is maga tervezte 1670-ben, két esztendővel halála előtt. Annak felső részén saját arcképe látható – nem ő maga festette, hanem a korban divatos németalföldi portréfestő, Jacob Ferdinand Voet –, alul pedig egy festett-faragott csontváz, rácsok mögé rekesztve. A két portré közt márvány emléktábla mesél az elhunyról. Közvetlenül a márványtábla alatt két enigmatikus ábrázolás, két bronzplaketten: az egyikken egy haldokló fa ágai között hernyó bábozódik be, a másikon a báb burka megreped, és egy pillangó röppen ki belőle. *In nidulo meo moriar* („Fészkenben meghalok”), *Ut phoenix multiplicabo dies* („Mint főnix, sokasítom a napokat”) – szól az ábrák felirata. Ám ennél érdekesebb a két portrét kísérő felírás: a barokk konvencióktól eltérően ugyanis a csontváz itt nem egyszerű *memento mori*, a halál vészjósló jelenlétére tett utalás, hanem portré, ha kissé sajátos is. Ez egyértelműen kiderül a két kép mellé rendelt enigmatikus feliratokból: mindkettőben Gisleni szól hozzánk. *Neque hic vivus. Neque illic mortuus.* „Itt sem vagyok élő”. „Itt sem vagyok holt”.

mulandó porhüvely

Összesen tehát négy portréval van dolgunk, ha a portrét kellően tág értelemben vesszük. Az egyedüli mozzanat, ami a négy alakváltozatot összeköti és

ugyanahhoz a személyhez kapcsolja, az a megszólalás, az egyes szám első személy használata. A négy közül (arckép, báb, lepke, csontváz) csupán az első tekinthető hagyományos értelemben vett portrénak, amely a szubjektumot egyértelműen arcvonásokhoz, életének egy kiragadott pillanatához rendeli. Csakhogy – figyelmeztet a másik három alakváltozat – a személy léte nem merül ki ebben: a lélek, jóllehet fölismerhetetlen folytonosságban, de az arcvonások, a hús elenyészte, sőt, még a csontok elporladása után is önazonos marad. Ennek a folytonosságnak nem letéteményese, de még csak kitüntetett pontja sem a mulandó porhüvely, a forma – legyen az báb vagy arc, koponya vagy lepke, egyre megy. A személy a szóban, az önmagát-kimondás gesztusában érhető tetten, ő *az*, aki beszél, s aki maga is szó által lesz. A jelenlét záloga tehát nem a képmás. Lehetséges képmások között, lehetséges portrékon túlról szólnak a szavak. „Itt sem vagyok élő”, mondja az, aki a képen szemlátomást eleven. „Itt sem vagyok holt”, teszi hozzá a nyilvánvalóan élettelen csontkollekció. Ki lehet a valaki, aki sem életében nem igazán élő, sem poraiban nem igazán holt? Aki az emberben fészkel, és akinek a személy „fészek”, amelyben halálát leli, ellenben a halál számára az idő megsokszorozása? Miféle léleklepke bábozódik be Gisleni nevébe, hogy aztán a bordarácsokon át kiröppenjen Róma egére, immár névtelenül, a Santa Maria del Popolo nyitva felejtett kapuján?

*

A távollétnek sokféle formája lehet, ezek közül csupán kettő – jóllehet két szélső értéket képvisel – az ideiglenes és a végleges. Önmagam távollétének sokfélesége nem annyira időbeli keretekkel írható le, inkább egyfajta állandósult hiányként, ami a hétköznapi cselekvés baklövéseiben, a rossz lelkiismeretben és annak elkendőzésében, a nevesíthetetlen hiányérzetben, indokolatlan szorongásban, az állandó mulasztás tudatában és végül halálfélelemben ölthet testet. Abban a léthiányos állapotban, amely az oxigénhiányhoz hasonlóan bénítóan hat a szívre és értelemre. A portré (poszt)modern változatai mintha már egyenesen ebből a hiányból születnének, ezt dokumentálnák, jószerével az arc közvetítése nélkül. Közben a fényképezés ipari mennyiségben termel arcmásolatokat, amelyek számára az arc nem cél, de még csak nem is eszköz, mindössze nyersanyag, jó esetben kiindulópont, de nem megérkezés. Az emberi személyt egyre inkább *helyettesek* képviselik, a

nyilvánosságnak szánt maszkok verziói: saját életében önmagát alakító dublőrként szerepel, lehetőségeihez mérten hol professzionálisan, hol tehetségtelenebbül alakítva jól-rosszul elképzelt önmagát vagy több megkívánt önmagát. Publikus arcaink megsokszorozása inkább a tanácstalanság elhárítása, esetleg öngazolás, de nem megérkezés. Az arckép nem tűnt el, csak a portré: az arc-túltermelés persze az arc inflációját hozta el, soha nem volt még ennyire olcsó egy arc látványa, miközben a valódi arc (hasonlóan egy valódi portréhoz) csöppet sem olcsó. Mivel azonban az arc egyre inkább fikció – mint minden termék –, a fikcionalitás szabályai rá is vonatkoznak: képlékeny, variábilis, határtalan. A poszthumán közeljövőben, a lélekvesztés összes stádiumán áthaladva, túl a melankólián, a digitális öröklétben talán ez a hiányérzet is szertefoszlik majd.

1. Nacsinák Gergely András: *Arcimboldo és a lélek kartográfusai*, in: Pannonhalmi Szemle, 2023/2. ↑
2. L. Belting, Hans, *Faces*, Atlantisz, Bp., 2018. ↑
3. L. <https://www.rct.uk/collection/901984/a-self-portrait-on-an-easel> ↑
4. „A festő bármit fest, önmagát festi” – a már a reneszánszban ismert mondást Angelo Poliziano az 1470-es években Cosimo de' Medicinek tulajdonítja. ↑

felső kép: Dirk Jakobsz festménye

Oláh András

TOROCKÓI ANZIX

2023-08-06 | **VERS**

a napfénybe szűkülő pupilla
átszínezi az álmokat
hiába a kiszipolyozott erő
a sziklaormokra csempészett
kövek nem engednek el
medret ásunk az elbizonytalanított időnek
szárítjuk a verejtékcseppeket
és nekiiramodunk újra
a kőfolyáson át a meredélyre
ahonnan a távolt pásztázó csorba
emlékezet egyszer majd visszainteget

kép | adobe.com

Kiss Lajos András

A LUSTÁLKODÁS VÉDELMEBEN 2.

MIKES KELEMEN ÉS SAMUEL JOHNSON UGYANARRÓL – MÁSKÉPP

2023-08-18 | ESSZÉ

A Kivonulás Könyvében a zsidó néppel történt szövetségkötéskor Jahve megparancsolja Mózesnek: „Szólj majd Izrael fiaihoz, és mondd nekik: Vigyázzatok, hogy a szombatomat megtartsátok, mert jel az közöttem és közöttetek nemzedékről nemzedékre, hogy tudjátok, hogy én, az Úr szentséget kívánok tőletek. Tartsátok meg

a szombatot, mert szent az nektek. Aki megszentelteleníti, halállal lakoljon, s aki dolgozik rajta, irtassék ki népéből. Hat napot dolgozzatok: a hetediken szombat van, szent nyugalom az Úr tiszteletére.” [1] Amíg az Isten a Teremtés Könyvében az első emberpár bűnbeesését a munkavégzés kötelezettségével „torolta meg” („Arcod verejtékével edd kenyeredet...”), itt pihenésre, az „idő szent nyugalomban” töltésére utasít. Persze, mint Alain Corbin írja *A pihenés története* című könyvében, a hetedik nap nyugalomára vonatkozó parancsot sem a zsidók, sem a keresztények nem azonosíthatták a felhőtlen szórakozás vagy lustálkodás lehetőségével, mivel ez a nap elsősorban az Istennel kötött örök szövetség jele volt. Nincs is olyan keresztény teológus, aki azt állítaná, hogy a szombatban vagy a vasárnapban a tökéletes semmittevés idejét kell látnunk. [2] A szombat az imádság, az elmélkedés és a jövőbeli teendőkre készülési ideje, azaz valamiképpen az aktivitást is magában foglalja. Figyelemre méltó, hogy az Ószövetség egy másik helyén (Léviták Könyve), a szombati pihenőnap univerzális vagy kozmikus értelmet nyer, mert Isten szándéka szerint nemcsak az embernek, de a termőföldnek is „pihennie kell”. „Ha majd bejuttok arra a földre, amelyet én nektek adok, tartson a föld is szombatot az Úrnak. Hat esztendőn át vedd be szántódat, hat esztendőn át metszd meg a szőlődet, és takarítsd be gyümölcsét, a hetedik esztendőben azonban szombati nyugalma legyen a földnek az Úr tiszteletére.” [3]

radikális szemléletváltás

A középkor évszázadai során a teológusok és a filozófusok igyekeztek a munka és a pihenés, illetve a lustálkodás „értékeit” egyensúlyba hozni, és az „időtöltés”

mindkét változatát hasznosnak és értékesnek tekintették. A radikális szemléletváltás az újkor hajnalán következett be, mégpedig a modern közgazdaságtan, közelebből a merkantilista gazdaságfilozófia megszületésével. A francia Antoine de Montchréstien *Az értekezés a politikai gazdaságtanról* című munkájában honfitársai tétlenségében látja a hazája jövőjére leselkedő legnagyobb veszélyt, és így ostromozza a tunya és munkátlan életet élő franciákat: „Hány és hány ember mászkál köztünk, épkézláb, erős testű férfiak, akik éppen életkoruk és egészségük zenitjén vannak. Éjjel-nappal ide-oda vándorolnak az országban, nincs se

hivatásuk, se állandó lakhelyük (...) Szinte hemzsegnek tőlük a városok utcái és az országutak kereszteződései.” ^[4] Montchrétien a lustaságot az élő ember „sírgödréhez” hasonlítja, és természetellenes viselkedésnek tekinti. „A lustaság a természet elleni lázadás”. Ezzel szemben a munkálkodás az emberi természet lényegéhez tartozik: „az ember arra született, hogy folytonos testmozgásban és foglalatosságban éljen”.

Montchréstien elsősorban az „alsó néposztályokat” ostromozza lusta életmódjuk miatt, néhány évtizeddel később Antoine de Courtin az *Értekezés a lustaságról, avagy az idő jól eltöltésének módja* című értekezésében inkább a francia arisztokrácia renyhe és haszontalan életmódját kifogásolja. ^[5] Antoine de Courtin (1622–1883) francia diplomata volt, aki pályáját Pierre Chanut (a francia király svéd nagykövete) titkáráként kezdte. Krisztina svéd királynő hamarosan megkedvelte az intelligens fiatalembert, és udvarában különböző feladatokkal bízta meg. Később Károly Gusztáv király nemesi címet adományozott neki, és Svédország rendkívüli követévé nevezte ki Franciaországban. A diplomáciai szolgálat mellett a művelt francia nemes számos értekezést írt, amelyek közül a lustaságról szóló műve maradandó értékű. Nekünk, magyaroknak azért is kiemelten fontos ez az értekezés, mert törökországi száműzetése idején Mikes Kelemen – sok más francia szerző munkája mellett – ezt is magyarra fordította. Hopp Lajos, Mikes Kelemen munkásságának legjelentősebb kutatója a könyv 1987-es kiadásához írott bevezetőjében megemlíti, hogy Mikes nemcsak fordítója ennek a munkának, hanem bizonyos értelemben társszerzőnek is tekinthető, hiszen a magyar olvasó ízléséhez és alkatához igazította Courtin értekezését. „A fordító önállóan alakított bevezetőjében az olvasóhoz fordul. *Előljáró beszédében* osztja a kis francia könyv szerzőjének reményeit, mondván: *lehet tehát remélni, hogy az értelmesek kedvesen veszik és olvassák ezeket a beszélgetéseket.* A restséget a 'lelki nyavalyák' közé sorolja, s a legveszedelmesebb véteknek nevezi. Szeretné, ha az ellene való küzdelemben a könyv olvasása 'lelki haszonnal' s a drága idő megbecsülésével járna.” ^[6] Hopp Lajos arról is ír, hogy Mikest megfontolt szándék vezérelte, amikor éppen Courtin értekezésének fordításáról döntött, hiszen maga is hasonlóan gondolkodott a munka és az „élethossziglani tanulás” egyéni és társadalmi értékéről, mint a francia író. „Mikes néhány levelében dicséri a dolgos életmódot, a munkásember szorgalmát, s elítéli az urak és a gazdag ifjak mértéktelen, részeges, tunya életét.” ^[7] Például Rákóczi Ferenc, a bujdosó fejedelem Rodostóban töltött évei alatt „igazi ezermesterré” képezte magát. Foglalkozott bútoreztergálással, kertészkedéssel, épületberendezéssel és rengeteg mással.

Az idő jól eltöltésének módja hat napon át folyó

beszélgetés-sorozat, amelynek öt résztvevője van. Az első a házigazda, Diánna asszony, aki negyvenéves korában megözvegyült, de „(...) mindenkor a cifraságban és a kényesen való életben töltötte idejét, mint olyan, akinek a nagy jószág módot adott mindenre.” [8] A második Angyélika, Diánna húszéves fogadott lánya – benne egyesült az eszeség, a „tréfás nyájasság” és az erkölcsi tisztaság. A harmadik szereplő, Dénes páter, Diánna elhunyt férjének rokona, a diskurzus lelke és irányítója. „E’világi pap lévén, az ő okos, értelmes és jó természetiért mindenek becsülték és szerették.” [9] A negyedik résztvevő Télámon, a húszas éveiben járó arisztokrata fiatalember, Angyélika udvarlója, aki jórészt szórakozással és semmittevéssel tölti idejét. A beképzelt Télámon a vitában folyton le akarja győzni Angyelikát, de tudatlanságával inkább nevetségessé teszi magát. Később csatlakozik a beszélgetéshez Máriánna grófnő, aki ugyan igen értelmes hölgy hírében áll, de „mód nélkül szerette a kártyát”.

Az *Előjáró beszédben* Mikes kifejti meggyőződését, hogy a közhiedelemmel ellentétben nem is annyira a testi nyavalyák a legveszedelmesebbek, hanem a lelki bajok. Ezek közül is a restség áll az első helyen. „Ez olyan elrejtett vétek, mely az egész világot elrabolta; igen kevesen is vannak olyanok, ha ki-ki jól megvizsgálná magát, akiben restség nem találatnék, némelyekben több, némelyekben kevesebb. Mindazonáltal nincsen talám senki is, aki magát restnek tartaná lenni; az igaz, hogy ez a vétek olyan, mint a virág alatt elrejtett kígyó.” [10] Az *első beszélgetésben* Dénes páter stílszerű milióban – Diánná asszony hálósobájában – sorjázza a lustaság változatos formáit, és részletezi annak káros és veszélyes következményeit. Diánná rendszerint csak tíz óra körül kel fel ágyából, de most még az ebédjét is ágya mellé terítette. A páter közli a hallgatósággal, hogy az időben felkelés és a városi séta a test és a lélek üdvére szolgál, főképpen, ha ezt a jól végzett munka jutalmának tekintjük. „De a városban való sok sétálás, csak azért, hogy másokat nézzünk, és minket is nézzenek, a' vétek.” [11] Aztán az apostolokra és középkori egyházatyák figyelmeztetéseire utalva Dénes páter a kevélység veszélyeiről beszél, de megerősíti, hogy a restség és a lustálkodás ennél is veszedelmesebb, mivel rafináltabban veszejt el az embert. „Mert a kevélység mindent erővel cselekszik, és így magát megüsmérteti mibennünk (...) De a restség olyan betegség, amely elrejt magát a szívnek mélységében, és láthatatlanná teszi magát olyankor is, amidőn minden cselekedetünkben észre lehetne őtet venni.” [12]

restség és tétlenség

A *második napon való beszélgetésben* a páter a tényleges munkavégzés és látszattevékenységek közötti különbségeket hangsúlyozza. Mert számos embertársunk van, aki azért, hogy jó színben tűnjön fel a többiek előtt, folyton tevékenykedik, és közben arról panaszkodik, hogy „ki sem látszik a munkából”. Csakhogy az ilyen „túlmozgásos élet” nem vezet sehová, „(...) az ilyen szorgalmatoskodás, mondja a páter, olyan, mint valamely zűrzavar, amely a nyugalomban nem hagyja az ilyeneket, úgyannyira, hogy semmit sem cselekszenek elmével és gondolkodva” [13]. Az eredményesen végzett munkának két feltétele van: az egyik az akaraterő, a másik az észszerű belátás. De az eszeség is két részből áll. Az egyik a józan belátás vagy *prudentia speculativa*, amely a

megvilágosított elmét vagy a jó értelmet jelenti, a másik a *prudentia activa*, az eltervezett feladat sikeres kivitelezéséhez szükséges gyakorlati tudás és megfontoltság. „A munkálkodó eszességgel ellenkezik a restség és hirtelenkedés.” [14] A hebehurgya viselkedésnek sokféle változata van. Ezek között az a legrosszabb, amely folyton a többi ember cselekedeteit vagy gondolatait kritizálja anélkül, hogy valamit is értene hozzá. Persze, az olyan ember, aki nem ért semmihez, folyton gáncsoskodik, és könnyen mond ítéletet bármiről, hiszen fel sem fogja, mit mond. Némely tudatlan ember még könyveket is ír, és egyáltalán nem zavarja, hogy ostobaságait a nagyvilág elé tárja. A második nap beszélgetéseinek legfontosabb tanulsága, hogy a restség és tétlenség vétek Isten és a többi ember ellen. A páter utal a Szentírásra, hogy az ember úgy teremtetett a munkára, mint a madár a repülésre. Éppen ezért nagy szégyen, ha életét tunyaságban tölti, s kizárólag az italra, az ételre és az alvásra van gondja. A sokakban mértéktelenné váló játékszenvedély is a lustaság egyik megnyilvánulása. Ráadásul ez inkább a tehetős emberek passziója, ők is veszítenek többet. Először a jószágaikat és az ékszereiket zálogosítják el, majd a ruhájukat, és „csakhamar nyomorúságra jutnak”. Az efféle szenvedélyek ellen az értelmes munkavégzés a legjobb orvosság. Majd a páter foglalja össze álláspontját: „Azt megvallom, hogy semmi nincsen irtózatosabb, mint az ilyen restség. Nem tudom, hogy engedheti meg az olyanoknak lelkeüsméreti, hogy olyan kenyeret egyenek, amelyért annyit izzadnak mások, és hogy fordíthatják a magok szükségekre a mások munkáját, holott ők ahhoz semmi munkát nem tesznek; hogy nem szégyenlik e világból csak úgy kimenni, valamint abban jöttek, mivel mindegy, akár ott ne legyen az ember, akár ott legyen, ha semmit sem munkálkodik.” [15]

A harmadik napon való beszélgetés legfontosabb témája a munkavégzés egyetemes kötelezettségének igazolása. Dénes páter legfontosabb érve a görög filozófiában és a Szentírásban egyaránt megtalálható „ontológiai elven” alapul, hogy a világban minden mozgásban van (az ég, a föld, a tenger, a fák, a füvek és az állatok), így a tunya ember, aki mozdulatlanságra ítéli tagjait, Isten és a kozmosz törvényei ellen vét. A negyedik beszélgetés már a restségből „kilábalás” lehetőségeit vizsgálja. A lustaságtól az szabadulhat leginkább, aki tanulmányozza a Szentírást, különösen az evangéliumok példázatait, és Jézus Krisztus életét tekinti követésre méltónak. Az olvasás és az

elmélkedés korántsem haszontalan, inkább az aktív és cselekvő élet alkotórésze. Az *ötödik napon való beszélgetés* a gyermeknevelésről szól. Mikes úgy látja, minden gyermeket meg kellene tanítani írni és olvasni. „A gyermek midőn már jól kezd szóllani, lehet neki megmutatni a betűket. A' nem olyan nehéz dolog, amint gondolják; közönségesen csak arra kell vigyázni, hogy a' játék gyanánt legyen a gyermeknek. Más egyéb haszontalan játéokra megtanítják a gyermekeket, miért nem lehetne játék közben ötet a betűkre megtanítani.” [16] A művelt és tájékozott ember nemcsak a vagyonával és a gazdaságával törődik, de a neki alárendelt embertársaival is emberségesebben bánik. A *hatodik napon való beszélgetés* éppen arról folyik, „*Hogy a cselédes gazdák tartoznak gondot viselni cselédekre*”. [17] Ebben a beszélgetésben az „elkötelezett humanista” Angyélikáé a főszerep. Szerinte a gazdagoknak a Lukács evangéliumában szereplő Zakeust kellene követniük: „Uram, íme, vagyonom felét a szegényeknek adom, és ha valakit valamiben megcsaltam, négyannyit adok helyette.” [18]

új életet kezd

A befejező fejezet „happy end”-del zárul, mert a restek és a káros szokások rabjai egyöntetűen döntenek: megfogadják Dénes páter tanácsait, és a javulás útjára lépnek. Diánna időben felkel az ágyból és – miként manapság mondanánk – „sportos életmódot” folytat. Télámon is megígéri, hogy a következő naptól új életet kezd. Végül mindenki boldog lesz, és „(...) Diánna pediglen ezután mind másféle életet élván, a szeretetre méltó Angyélitát Télámonnak adá, akik keresztényi házasságban éltenek együtt. Máriannában, minthogy legnagyobb fogyatkozás a kártyajáték vala, ami ebben a játékban vétkes, azt elhagyá, és magát hivataljának kötelességében foglalá mindvégig.” [19]

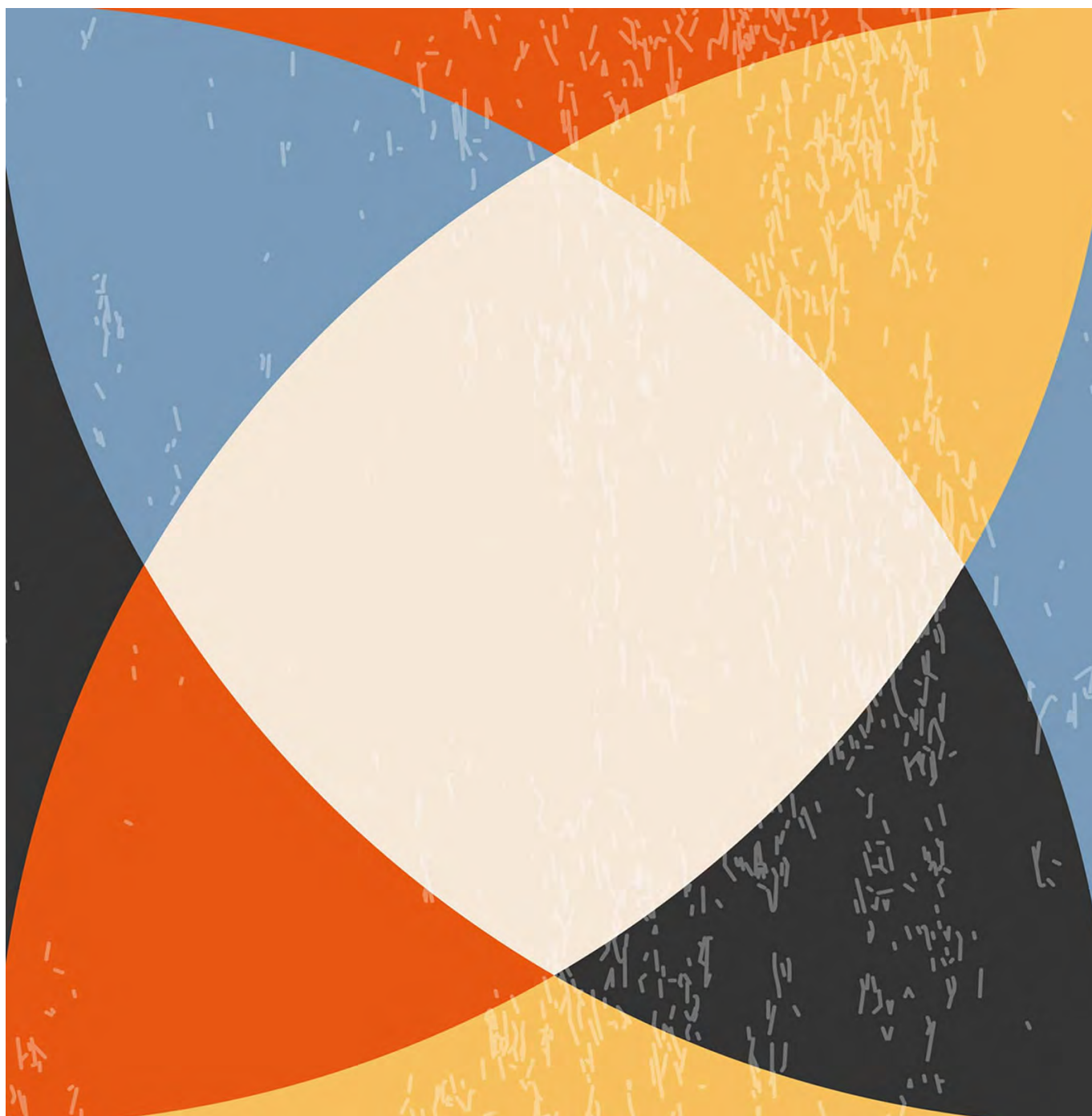
*

A tunyaság haszontalan és káros következményeit soroló fejtegetésektől indulva meglepő, hogy Antoine de Courtin munkája után jó száz évvel a La Manche csatorna túloldalán egy angol szerző mennyire másként vélekedett a lustálkodásról. Ha utánagondolunk, hogy közben milyen történelmi változások mentek végbe, nem is nehéz belátni, hogy a munkához és a lustálkodáshoz kapcsolódó „radikális nézőpontváltásnak” jó okai voltak. Az elsődlegesek a társadalmi és gazdasági élet átalakulása, amely persze kihatott az emberek mindennapi életére is. A 17–18. századi Franciaországban a feudális szisztéma még kikezdhetetlennek tűnt, ezért abban a környezetben az udvari arisztokrácia renyhe életmódja elleni morális felháborodás jelentette az ellenállás egyetlen formáját a gondolkodó értelmiségiek részéről, de Angliában más volt a helyzet. A 18. század közepétől felgyorsult az ipari termelésen alapuló kapitalizmus fejlődése. Brit földön természetes volt, hogy mindenkinek dolgoznia kell, társadalmi helyzetétől függetlenül. Kétségtelenül Angliában is azok az írók és közgazdászok voltak többségben, akik elítélték a lustálkodást, és a „munka dicsőségét” zengték. Például a közgazdász William Petty és az író Daniel Defoe. A *Robinson Crusoe*-ban Defoe nem rejti véka alá meggyőződését, hogy a brit hajótörött Péntekkel szembeni fölényét az igazolja, hogy – a bennszülöttel ellentétben – Robinson tisztában van a munka és a jól szervezett élet értékével, és még kényszerű magányában is minden tettét a profitmaximalizálás imperatívuszának rendeli alá. Defoe és Petty a fősodorhoz tartozó közgazdászok és írók voltak – de

kivételek ekkor is akadtak, még Angliában is. Voltak, akiket megrémített az addig megszokott életritmus radikális felforgatása. Mert a viharos sebességgel kibontakozó kapitalizmus felszámolta a szabadidő és nyugalom minden formáját, ami korábban természetesnek számított. Byung-Chul Han írja, hogy ekkor vette kezdetét a szabadidő ipari méretű gyarmatosítása is. Ettől kezdve fokozatosan elfelejtjük, mit jelentett korábban „az a szent és ünnepi nyugalom, amely egyesíti az élet intenzitását és a szemlélődést (...)” [20]

A lustálkodás védelmében megszólaló „kivételek” első számú és leghíresebb képviselője Samuel Johnson, akit az angol irodalmi élet rettegett diktátorának tartottak, s akinek legendásan mozgalmas életét és bizarr megjelenését barátja és tanítványa, James Boswell *Doktor Johnson élete* címmel megjelent monográfiája tette halhatatlanná. [21] A mű magyar kiadásának előszavában írja Sükösd Mihály, hogy Johnson az irodalomtörténet azon szereplői közé tartozik, akinek egyénisége érdekesebb, mint az általa létrehozott művek. „Évtizedeken át London és Anglia irodalmi diktátorának, csalhatatlan ítészének számít (...). Mivel érte el? Okosságával: előszóval sokkal mélyebben, találóbban, szellemesebben gondolkodott és fogalmazott, mint írásban.” [22] Ez az ítélet részben egybeesik azzal, ahogyan Boswell nyilatkozik barátjáról és mesteréről. Ő maga is többször említést tesz Johnson „alkati tunyaságáról” és „lelki depressziójáról”, ami mégsem akadályozta meg az angol tudóst, hogy tekintélyes életművet hagyjon az utókorra. Samuel Johnsonnak fiatal korában meglehetősen nehéz élete volt, de aztán befolyásos támogatókra tett szert, élete érzékelhetően könnyebbé vált. Csakhogy „a gondtalanság és a függetlenség, amelyhez a királyi bőkezűség juttatta, fokozta természetes tunyaságát.” [23] Az egyik nap például így panaszkodott barátjának: „Tunyaságom a legutóbbi áldozás óta még jobban elhatalmasodott, tékozlásom vad nemtörődömséggé fajult. És bárha ez év eleje óta bizonyos mértékben tartózkodtam a túl sok erős italtól, mégis étvágyam uralkodott értelmem felett.” [24]

A saját maga számára is problémát jelentő lustaság és restség „tudományos”, elsősorban antropológiai és filozófiai kérdései egész életében foglalkoztatták Johnsont. Írásaiban rendre visszatért a Janus-arcú emberi természet örök dilemmájához, azaz a mit jelent a „munkában örömet lelni – a munkától viszolyogni”

esszéfüzér

problematikájához. 1750 és 1752 között a hetente kétszer megjelenő *Rambler* (Kószáló) című újságjában számos alkalommal értekezett a lustálkodás különböző változatáról, és Boswell emlékezése szerint Johnson egyszer még azt is mondta, hogy „(...) az ember bármikor tud írni, ha konokul elszánja magát”. [25] Ezekben az esszéekben Johnson a tétlenség és a céltalan csavargás nyomorúságait olyan ember élénk fantáziájával és precíz kifejezéseivel írja le, aki maga is szenved a

„lustaság átoktól”. Tíz évvel később – 1758-1760 között – újabb, 103 változatos stílusban megírt esszéfüzért jelentetett meg a *Universal Chronicle* című londoni hetilapban. [26] Az írások *A Tunya* (The Idler) címet viselik, és ez is a *Rambler*hez hasonló, rövid írások sorozata. Ugyanakkor Boswell szerint ezekben az esszéekben több a „szellem, mint a test”. A leírások és történet-fragmentumok jóval változatosabbak, könnyebben érthetőek. Johnson leggyakrabban a saját elmélkedéseit rögzíti, máskor a „hozzá írt olvasói leveleket” teszi közzé.

Az esszégyűjtemény bevezetője logikus és jól felépített, az olvasó pontos tájékoztatást kap a szerző szándékáról, és hogy milyen reményekkel érdemes hozzáfognia az olvasásához. Aki arra vállalkozik, hogy egy újságban több éven keresztül – heti rendszerességgel – meghatározott tematikájú esszéfolymot indítson útjára, már rögtön a címadásnál bajba kerülhet. Lehetséges, hogy olyan cím jut eszébe, ami már „foglalt”, s ezzel rögtön nevetségessé teszi magát. Az ilyen szerzők azokra az amerikai indiánokra emlékeztetnek, akik az európai bevándorlóktól próbálnak tetszetős

neveket koldulni. „Ami *A Tunya* nevet illeti, írja Johnson, könnyű belátni, hogy ilyen címmel megjelent írást keresve sem találhat az ember. Minden életmódnak megvan a maga előnye. *A Tunya* már természetéből fakadóan is a könnyen beszerezhetőket kedveli; olykor eleve lemond a haszontalannak látszó dolgokról, néha viszont könnyebben hozzájut az ilyesmikhez, mint az úgynevezett aktív emberek, akik megvetnek mindent, ami könnyen elérhető lenne számukra, és azt gondolják, hogy mindig olyan árat kell szabni, ami arányban áll a megszerzésre fordított energiával.” [27] Ha – mint azt sokan vallják – leginkább a szokás hatalma kapcsolja egymáshoz az embereket, *A Tunya* széles körű támogatást remélhet olvasóitól. Ugyanis a *Tunyák sokféle változata* él a Földön: vannak, akik már jelenleg is „valódi” *Tunyáknak* tekinthetők, míg mások csak remélik, hogy rövidesen azok lesznek. Még azok is, akik most úgy gondolják, hogy nagyon különböznek tőlünk, lusta emberektől, rövidesen maguk is a kollégáink közé tartoznak. Mert, „(...) miként a béke a háború végét jelenti, úgy a lustaságot is az aktivitás utolsó stádiumának tekinthetjük.” [28] Talán nincs is olyan megnevezés, amellyel jobban meg lehetne határozni az emberi faj összetartozását és egységét, mint éppen ez. Vannak szerzők, akik „értelmes állatként” határozzák meg az embert; mások persze az „értelemmel bírást” az emberen túl még más teremtményekre is kiterjesztik. Megint mások „nevető állatként” definiálják az embert, noha jól tudjuk, hogy némelyek sohasem nevetnek. Akárhogy is forgatjuk a dolgot, még mindig a „tunya állat” megnevezés a legtalálóbbról. Végül is, nincs olyan ember, aki legalább némelykor ne tekintené magát lustának. És már csak azért is megfelelő ez a cím, mert vajon lehet-e lustább embert találni annál, mint aki *A Tunya* olvasására szánja rá magát?

maró gúny

Jogosnak és megalapozottnak tekinthető ez a definíció, mivel a lustaság nemcsak *általános jellemvonása*, de egyúttal *különös meghatározottsága* is az embernek, hiszen talán az ember az egyetlen olyan lény a földön, akit teljes joggal lustának lehet nevezni. „Egyedül az ember az a lény, aki mások segítségével teszi meg, amit egyedül is meg tudna tenni, és hajlamos arra, hogy könnyedén feláldozza kötelességét és örömét is a lustaság oltárán.” [29] Így könnyen belátható, hogy nem létezik olyan megnevezés, ami versenyre kelhetne az általunk javasolt címmel, írja a szerző. Az

emberek rendszerint szeretnek egymással versenyezni: ki a legokosabb a társaságban, ki a legjobb céllövő, vagy éppen kinek van a legszebb felesége. De a lusták nemigen versenyeznek egymással: senki sem szokta azt mondani, hogy „én sokkal lustább vagyok, mint te”. A tunya embernek nincs se riválisa, sem ellensége. „A féltékenység és a viszály általában megosztja az embereket, akik ugyanazt a karriert futják be; de a tunyák mindig békés közösségben szeretnek élni; és aki a társaságban híresen lustának számít, még az is inkább örül, ha netalántán magánál is lustább emberrel találkozik.” [30] Johnson abban reménykedik, hogy olvasói majd nem kérik rajta számon, hogy heti rendszerességgel megjelenő esszéi miért nem egységesek vagy éppen ellenkezőleg: miért nem eléggé változatosak és sokszínűek; miért nem tudományos vagy könnyed a stílusuk, illetve miért nem komolyak. De azt sem vetik a szemére, hogy ezek az írások miért nem eléggé vidámak, miért nem „moralizálnak” vagy „politizálnak”, illetve a szerző miért nem egy egységes vagy éppen miért nem fragmentumokból álló munkát tár az olvasói elé stb. Hogy *A Tunyának* mégis van valamilyen terve, az kétségbevonhatatlan, hiszen az ilyen ember egyik legfontosabb jellemzője éppen az, hogy mindig tervezget valamit. De hogy aktuálisan éppen mit forgat a fejében, arról ma még nem kell számot adnia az olvasónak. És ennek jó okai vannak. Mert nem árt tekintetbe venni, hogy a lusta ember hallgatóinak néha azok az információk is megmaradnak a fejükben, amit *A Tunya* időközben elfelejtett, következésképpen lassú munkája kiszolgáltatja őt a rosszindulatú olvasóknak, akik idegen eszmék eltulajdonításával vagy meghamisításával vádolhatják. Ráadásul *A Tunya* precízen kidolgozott terveit, amelyek hosszú töprengések után születtek meg, még soha senki nem próbálta ki a gyakorlatban, ami szintén okot adhat a gúnyolódásra. „Végezetül: akkor mit lehet elvárni *A Tunyától*? Olvasni kell, és oda kell figyelni arra, amit ír. Az anekdoták szerelemesei, akik figyelemmel kísérik a családi életben tapasztalható forrongásokat, a nagy vagyonok keletkezését, majd semmivé válását, örömmel és érdeklődéssel olvassák *A Tunyát*, mert *A Tunya* ugyan mindig keres, de csak ritkán talál valamit. Aki imádja a pletykákat és a satírákat, és akit örömmel tölt el az is, ha az elismertségben sütkérező polgárok nevei némileg bepizkolódnak, az ilyen embernek – gondolom én – az efféle ötlet megdobogtatja a szívét, és örömmel olvassa *A Tunya* esszéit.” [31] *A Tunya* nem nélkülözi az iróniát, némelykor a maró gúny sem idegen tőle. Aki nem vállalkozik semmire, az könnyen

hiheti, hogy mindent egyszerű megcsinálni, és mindig kárhóztatja azokat, akik valamilyen hibát követnek el. Ehhez hozzáteszi az író, hogy nem áll szándékában egyezséget kötni az olvasóval vagy valamilyen kötelezettségvállalásra ígéretet tenni. És ha azok az olvasók, akik örömet vagy vigasztalást reméltek *A Tunyától*, és csalódnak várakozásaikban, magukra vessenek: „Miért tápláltak magukban hiú reményeket?” [32] Mégis, *A Tunyának* nem kell előre magyarázkodnia vagy mentségeket keresnie, hiszen ő maga – lustaságával együtt is – felettébb élénk életet él. És némelykor mozgásba is hozza a benne rejlő energiákat. Néha lehatol a dolgok mélyrétegeibe, míg máskor a legmagasabb régiókba emelkedik. A lusta ember képes lendületbe jönni, és úgy működik, mint azok a testek, amelyek a súlyukkal arányos erővel mozognak az éterben. Nem árt észben tartani azt sem, hogy az efféle erőszakos kitörésekre csak nagyon ritkán szánja rá magát *A Tunya*. Inkább az tenné boldoggá, ha néhány „tudósítója” kisegítené, amikor éppen szorult helyzetbe kerül, anélkül persze, hogy ehhez a segítségnyújtáshoz különösebb erőfeszítésre lenne szüksége. A szerző nem ragaszkodik semmilyen stílushoz, és a közlendő tárgyát sem kívánja meghatározni. De a „tudósítók” nem feledkezhetnek meg arról, hogy precízen kell fogalmazniuk a leveleikben, kivált amikor a cselekvésképtelenségük részleteit ecsetelik, vagy éppen a becsület erényének hiábavalóságáról értekeznek. „Aki ostobának tartja magát, az legalább terjengős ne legyen, és a túlzásba vitt magasztalás kevésbé tetszik *A Tunyának*, mint egy kvietistának.” [33]

Az egyik „levelében” Johnson olyanokról ír, akik idejüket vesztegetik arra, hogy a nagy emberek bölcs tanácsait nyomozzák, és így jussanak el valamilyen végső igazsághoz. De ez szükségképpen elhibázott lépés, mivel a „nagyok” vagy nem figyelnek a „kicsikre”, vagy tanácsaik rendre ellentmondanak egymásnak. Az életet amúgy sem lehet előre megtervezni, mert mindig változnak a dolgok. Ráadásul embertársaink tanácsai vagy javaslatai ritkán esnek egybe azzal, amit mi magunktól is szívesen csinálnánk. Továbbá, a tanácsadók jó része valójában időrabló, aki csak a műveltségével és tájékozottságával henceg, vagy – rosszabb esetben – még önző és ravasz hátszándéka is van. „Az egyik csak egy órát rabol el tőlünk, a másik egy egész napot. Az egyik a munkálkodó élet előnyeit ecsetelő javaslatai mögé rejti tolvajlását, a másik mulatságos és álnok beszélgetésekbe csomagolja állítólagos jó

szándékát, így altatva el éberségünket.” [34] Ezek a lopások a zűrzavar és a nyugalom viszontagságos útján követik egymást, mígnem – mivel már mindent elvesztettünk – nem marad semmi vesztegetni valónk. Az emberi élet kifosztását gyakran a nagyoknak tulajdonítják, mivel az áldozatok elsősorban a „celebeket” célozzák meg hiábavaló törekvéseikkel. Ezek a szerencsétlen rajongók gyakran úgy halnak meg, hogy még agóniájuk közben is bőszen jegyzetelik a nagyok „bölcs tanácsait”. A többséget persze mindez nemigen zavarja: csak az számít nekik, hogy valaki szóljon hozzájuk, és úgymond „jó társaságban” legyenek. Akik magas társadalmi pozícióba kerülnek, rögtön megsokszorozzák azok reményeit, akik maguk is hasonló karriert remélnek maguknak. Csakhogy az ilyen „nagy emberek” helyzete sem irigylésre méltó: sokan „zsákmányállatként” tekintenek rájuk, és folyton körülöttük lihegnek. A csúcson tanyázóknak jó adag humorra van szükségük, hogy elviseljék a rájuk irányuló tekintetek ezreit. Ezért minden fajta embernek érdemes

lenne megfontolni: „Ha meg akarjuk nyerni mások jóindulatát, el kell viselnünk ostobaságaikat is. Aki nem tudja kivonni magát a közösségi életből, annak morgolódás nélkül fel kell áldoznia ideje tetemes részét a zsarnokok különféle fajtáinak: annak a semmirekellőnek, aki találkoztót kér tőle, de aztán sohasem jelenik meg a megbeszélte helyszínen; a tanácsot kérőnek, aki sohasem fogadja majd meg a kapott tanácsot; a szájhősnek, aki elvárja, hogy állandóan dicsérjék; a mindig elégedetlenkedőnek, aki csak azért nyafog, hogy szánalmat keltsen maga iránt; a spekulánsnak, aki abban leli örömét, hogy hiú ábrándokat kelt barátaiban, amelyekről – őt kivéve – mindenki tudja, hogy teljesen megalapozatlanok; a közgazdásznak, aki szüntelenül a piacról és az üzleti ügyekről beszél; a politikusnak, aki előre megjósolja a csaták kimenetelét és a politikai szövetségek felbomlását; az uzsorásnak, aki összehasonlítja a pénzügyi alapokat és végül a folyton fecsegőnek, aki kizárólag azért beszél, mert szeret beszélni.” [35] Az lenne a legjobb, ha az ember szabadon döntene a rendelkezésére álló idő felhasználásáról, és meg tudná óvni magát az időrablók hadától. Hogy egy ilyen jótéteménnyel ajándékozzam meg embertársaimat, mondja Johnson, sajnálatos módon meghaladja a lehetőségeimet, és nem reménykedem abban, hogy valaha is képes leszek erre, pedig jól tudom, „(...) ezzel nélkülözhetetlen szolgálatot tennék az emberiségnek.” [36] De talán a saját erőnkre hagyatkozva is sikerrel védhetnénk ki az effajta a könyörtelen üldözéseket és zaklatásokat, legalábbis akkor, ha mindannyian belátnánk, hogy milyen jöveteletlen károkat és veszteségeket okoznak nekünk azok az időrablók, akik folyton ott lebzselnek az ajtónk előtt, és olyan hosszan beszélnek, hogy az ember nem győzi kivárni a végét.

haszon és megalégedettség nélkül

A Tunya egyik levélírója arról panaszkodik, hogy miközben ő reggeltől estig az üzletükben robotol, a felesége jobbára az élelmiszerbolt körül ácsorog, és túl azon, hogy nem

segít neki semmiben, még akadályozza is a munkában. Mivel a felesége úgymond „úri asszonyhoz méltó nevelést” kapott, ő maga a gyermekneveléssel már nem törődik, és tétlenül nézi, hogy a kisfiuk felmászik a polcokra; ott mindent felforgat, belenyal a

cukorba, felfalja a drázsékat... Van ugyan egy szolgálólányuk, de az ugyancsak nem szeret dolgozni, ezért – ha csak módja van rá – összefog a feleségével, és így már két ellenséggel kell nap mint nap szembenéznie. „Uram, higgye el, így telik el nyomorúságos életem, minden haszon és megelégedettség nélkül. A feleségem csak teher a számomra, miközben látom, hogy a szomszéd feleségek bizony szorgalmas asszonyok, akik mindenben segítik az urukat, és maguk is szaporítják vásárlóik számát. Végezetül: nem tudom, történhet nagyobb szerencsétlenség egy dolgos kereskedővel, mint hogy olyan felesége van, aki inkább csak kolonc a férje nyakán, ahelyett hogy szerető és hasznos segítőtársa lenne.” [37] Ez egyszerre szomorú és vicces történet, és egyaránt bepillantást enged az unatkozó feleség és a frusztrált férj világába. Gyaníthatjuk, a kereskedővel kötött házassága megfosztotta a nőt korábbi társas kapcsolataitól, s most nem érti, hogy miképpen kellene neki, egy középosztálybeli nőnek, az üzleti életben aktívan részt vennie. De értelmezhetjük úgy is, hogy ami az egyik embernek lustaság, az a másiknak unalom, ami az egyik embernek munka, a másiknak szabadidő. [38]

Egy harmadik fajta, rendre visszatérő ellentmondásos alakja a *Tunyának* a „nyugtalan vagy örökmozgó semmittevő”. Johnson emlékezteti olvasóit az egyik görög filozófiai iskola álláspontjára, hogy az ember számára az igazi boldogságot a test és a lélek nyugalma jelenti. Olyan nyugalomra van szükségünk, mondják a sztoikus bölcsek, amelyet nem zavar meg sem a színházi előadások felkavaró élménye, sem a közéletben való részvétel terhe, sem a magánélet zűrzavara. Az a legjobb állapot, amikor az ember az eszmék és gondolatok mozgását követi magában, így jutva el az örök igazságok szemléléséig. Egy másik iskola ezzel ellentétes véleményen van: a világ egy hatalmas köztársaság, ahol minden embernek aktív és dolgos életet kell élnie, így járulva hozzá embertársai boldogságához. Johnson az egyik történetben bemutatja a „középút nagy filozófusát”, egy bizonyos Jack Whirlert. Whirler állandóan aktív, anélkül, hogy dolgozna, tunya, anélkül, hogy pihenne. Whirler valójában nem a „kiégésre hajlamos sztahanovista” előképe, mondja Monika Fludernik, hanem a céltalan lustaság megtestesítője, aki haszontalan és teljesen értelmetlen tevékenységek sorával próbálja kompenzálni eredendő restségét. [39] Whilernek soha sincs ideje, talán éppen azért, hogy elkerülje az erőfeszítést igénylő elmélyült

beszélgetéseket, amelyeken keresztül a vele ellentétes álláspontokkal is szembesülnie kellene. „Jacknek több munkája van annál, mint amit egyetlen házban el tudna végezni, ezért vett egy második házat is. Az egyiket Borv Church közelében, a másikat ezer mérföldnyire onnan.” ^[40] Önmaga zseniális kettéosztásával felfedezte annak titkát, hogy miképpen ne legyen megtalálható egyik „otthonában” sem. Amúgy állandóan elfoglalt, noha nem csinál semmit. „Jack Whirler örökmozgóként éli életét

anélkül, hogy fáradozásáért valamit is kapna cserébe. Ugyanis nem képes 'belátni', hogy az ember nem láthat mindent a saját szemével, és nem képes mindent elvégezni a saját kezével (...) Röviden: az olyan ember, aki mindenre vállalkozik, a végén semmit sem tud befejezni, és nem lesz semmi értelme az életének." [41]

provokált szórakozás

Aki „erőt vesz tunyaságán”, és elolvassa Johnson esszéit, elismeri majd, hogy a „semmittevés” paradoxonjairól elmélkedve számos hasznos ötletre és belátásra bukkant. Johnson számára a szabadidő alapvetően semmittevésből áll, sok szempontból a tunyasággal (*indolencia*) azonos. Csakhogy, tetszik, nem tetszik, el kell fogadnunk, hogy az ember nemcsak *animal rationale*, de *animal otiosum*, azaz tétlen állat is. A tunyaság hasznos vagy káros mivoltáról nem dönthetünk szabadon, hiszen a restség már eleve „bekódolt” az emberi létezésbe. Azt is be kell látnunk, hogy nemcsak a kötelesség (a munka és egyéb elvégzendő feladatok) tekinthetők a semmittevés ellenségének, hanem a provokált szórakozás is, főleg ha ennek eléréshez és élvezéséhez nagy erőfeszítésre van szüksége annak a *Tunyának*, aki általában a nyugalmat és kényelmet részesíti előnyben. „Johnson éppúgy dicséri a kivonulást a társadalomból, mint a cselekvési kényszer mindenféle változatának visszautasítását, ezzel azonban – talán szándéka ellenére – gyakorta ellentmond a lustaság veszélyeire vonatkozó egyéb fejtegetéseinek, különösen a kötelességek másnapra halasztásának.” [42]

1. Ó- és Újszövetségi Szentírás. Kivonulás Könyve 31, 12–16. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 1987. 92. ↑
2. Lásd Corbin, Alain: *Histoire du repos*. Plon, Paris, 2022. 15. ↑
3. Leviták Könyve, 25, 2–5. In. Ó- és..., 126. ↑
4. Montchréstien, Antoine de: *Traité d'économie politique*. (1616). Idézi Lavialle, Christophe: *Oisiveté, contrainte et travail obligatoire dans la pensée en question*, XVIe-XVIIe siècles. <https://books.openedition.org/pufr/12806> 3. Számos gazdaságtörténész véli úgy, hogy maga Montchréstien alkotta meg a politikai gazdaságtan kifejezést is. ↑
5. Courtin, Antoine, de: *Traité de la paresse ou L'art de bien employer le temps*. Paris, 1673. ↑
6. Hopp Lajos: *Mikes erkölcsnevelő könyvecskéje*. In: Mikes Kelemen: *Az idő jól eltöltésének módja mindenféle rendben*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 7. ↑
7. Hopp Lajos: Utószó. In: *Mikes Kelemen művei*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1978. 783. ↑
8. Mikes, *Az idő...*, 41. ↑

9. I. m. 42. ↑
10. I. m. 39. ↑
11. I. m. 48. ↑
12. I. m. 51. ↑
13. I. m. 74. ↑
14. I. m. 75. ↑
15. I. 82. ↑
16. I. m. 137. ↑
17. I. m. 160. ↑
18. Lukács evangéliuma, 19.8. In: *Ó- és Újszövetségi...*, 1187. ↑
19. *Az idő...* 227. ↑
20. Han, Byung-Chul: *Vita contemplativa. Oder von der Untätigkeit*. Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin, 2023. 10. ↑
21. Boswell, James: *Doktor Johnson élete*. Válogatás. Gondolat Kiadó Budapest, 1965. Ford.: Kaposi Tamás. A könyv magyar kiadása nagyjából az eredeti angol mű harmadát tartalmazza. ↑
22. I. m. XIII. ↑
23. I. m. 129. ↑
24. I. m. 129. ↑
25. I. m. 47. ↑
26. Lásd Johnson, Samuel: *Le Paresseux*. Éditions Allia, Paris, 2007. Angolból fordította M. Varney. Ez a kiadás igazából válogatás, és az eredeti 103 esszéből csak 21-et tartalmaz. ↑
27. *Le Paresseux...*, 9. ↑
28. I. m. 10. ↑
29. I. m. 10-11. ↑
30. I. m. 11. ↑
31. I. m. 12. ↑
32. I. m. 12. ↑
33. I. m. 13. ↑
34. I. m. 35. ↑
35. I. m. 37. ↑
36. I. m. 37. ↑
37. I. m. 42. ↑
38. Lásd Fludernik, Monika: *Muße las soziale Distinktion*. In: Dobler, Georg / Riedl, Peter Philipp: *Muße und Gesellschaft*. Mohr Siebeck Tübingen, 2017. 173. ↑
39. I. m. 175. Fentebb láttuk, hogy erre a veszélyre Mikes is figyelmezteti az olvasót. ↑

40. Johnson, i. m. 44. ↑

41. I. m. 47. ↑

42. Fludernik, i. m. 176. ↑

kép | adobe.com

Nacsinák Gergely András

SZÉLANGYAL

2023-08-26 | NOVELLA

Elnézem, ahogy ül és ír.

Minden egyes nappal és minden egyes lappal ugyanazt a hiábavaló kísérletet ismétli újra meg újra. Szavakból gátat az időnek. Csakhogy a szavak, legalábbis azok, amelyeket ő ismer, homokszemek. Tengerparton építenek így homokból falat a hullámok elé a gyerekek, de a víz átszivárog a homokgátakon, és az építmény helyén másnap reggelre csak egy bucka vagy annyi sem marad. A homoknak nedvesnek kell lennie, hogy építeni lehessen belőle; a szavak ugyanígy átítatottak idővel, hogyan is tudnának akkor gátat vetni neki. Nedves homokból várat a tenger ellen – mégis újra

meg újra megkísérli, reggel és délután, és alkonyattájt, amikor látni szoktam tereken, kávézók teraszán, könyvtárak asztalánál ülve; elszántan ír egy kisalakú, kézbe simuló fekete füzetbe, vagy kopogtat a kopott billentyűzeten, kissé görnyedten, fejét előre ejtve, ráncolt homlokkal keresi a megfelelőnek gondolt homokszemcséket, hátha, hátha. A napok évekké, a lapok könyvekké sokasodnak. Másnap, harmadnap nyom nélkül mossa el az idő, amit írt. De micsoda elégtétel és megkönnyebbülés, ha egyszer, ugyanarra a partszakaszra tévedve fölismeri a fövény egy pontján tulajdon keze munkáját egy-egy formátlan buckában vagy bemélyedésben. Valamit mégiscsak meghagyott a tenger, ez a végtelen képtelenség, a semmirevaló homoksáncból, amit nagy műgonddal, szót a szóhoz tapasztva, sajgó derékkal tegnap építgetett. Büszkén néz körül akkor, hogy ekkora ellenfélen ideig-óráig kifogott egy maréknyi homok.

Nem is elégtétel ez: már-már diadal.

*

Ha nincs kéznél tengerpart, fövény, az írás is megteszi.

Tudom, mit ír. Nagyképűen az *Adriatica* címet akarja neki adni, mert néhány hete egypár napig látta az Adriát. Nem törődik azzal, hogy naponta millió ember látja, és hogy e millió közt ezerszámra akadnak honfitársai; és hogy közülük számosan nem úgy járulnak a tengerhez, mint Esti Kornél, akinek felindult szavait újra meg újra elolvassa tizenvalahány éves kora óta – *thalatta, thalatta* –, hanem úgy járnak oda, nyeglén, mint a legközelebb eső strandfürdőbe, tunyulni. Nem számít neki, hogy más is látta már őelőtte, és hogy ezeknek a másoknak szemében az Adria kékje esetleg közönséges kék, a tenger is közönséges víz, használják, mint a papírzsebkendőt, mint az aszfaltutat, mint képernyővédőt. Mindez nem érdekli, az ő bajuk. Számára az eltelt napok ajándéka egy új tenger fölfedezése volt, pontosabban a tenger egy új lehetőségéé. Más partok, más kikötők nyíltak meg előtte. Nincs két egyforma horizont, mormolta, mielőtt fejest ugrott a parti szikláról a tintakék vízbe. Az *Adriatica* címet ugyan nem kötötte az orromra, de ott virít a dokumentum tetején, amikor elmenőben átpillantok a válla fölött; észre sem vesz, úgy elmerült a homokszavak egymás mellé rakogatásának kétséges műveletében. Épül a sánc, a tenger miatt, sokasodnak a betűk. Átszivárog a szavakon az idő. Szétmállasztja a mondatokat. Még mindig hiszi, annyi félig-meddig sikerült, vagy egyenesen meddő kísérlet után is, hogy rá lehet bukkanni az odaillő szavakra – talán a tengerparti kavicsok között, a tarisznyarákos móló mellett, vagy a part menti fenyvesben járva –, a megfelelő szavak megfelelő kombinációjára, még ha kissé időigényes is, és ha számos fiaskón keresztül visz az út, de azért újra és újra nekigyürkőzik írni valamit, amin nem fog a tenger. Valamit, ami szavakból áll ugyan – a mindennapi, vagy a ritkább szavakból, melyeket ismernie adatott –, mégis horizontja van, árnyalatai vannak, zúg, surrog, morajlik, és a mélyéből furcsamód fölfelé ragyog. Ambiciózus, mindenesetre. Nézem, miközben ír, és irigylem, mert most is a tengernél van, és persze szánom is, mert nincs a tengernél, lehet, hogy nem is volt. Az is elképzelhető, sőt valószínű, hogy akkor is csak a szavaknál járt, és Esti Kornél szavain át, költők és történetírók és filozófusok soraiban, fodrozódó felszínként csillogott előtte a tenger, és ő nem látta, mert gondolatban akkor is ezt a mihaszna várat építette.

*

Amikor újra megjelent a városban, egy reggel épp a szomszédos asztalnál telepedett le. Meg sem érkezett asztalára a kávé – ahogy kérni szokása: „eszpresszót, óvatlan mozdulatnyi tejjel” –, már íráshoz is fogott. Az álmos pultos épp akkor töltötte fel bársonyos barna szemekkel a kávémasinát. Amikor elkérte a cukrot az asztalomról, megkérdeztem, min ügyködik. Voltak egypár napot a tengernél, felelte. Nem kérdeztem rá a többes számra. Ami azt illeti, időm se lett volna, mert szokatlan lendülettel kezdte magyarázni, hogy hihetetlen, alig pár óra utazással már tengerhez lehet jutni, ő erről hallott már többektől, de most látta, hogy csakugyan így van. Azt hiszem, az ő tengerei mindig messzebb voltak, ha egyáltalán léteztek: az Égeikum, a Líbiai-tenger, a Fekete-tenger; ezeket rendszeresen még messzibbé és elérhetetlenebbé írta, vagyis fogalmai szerint egyre igazibbá. Mindössze hat óra, magyarázta lelkesen, az szinte semmi: Sopronból elvonatozni Pécsre körülbelül ugyanannyi idő, talán több is. Az ember reggel még itthon, ezen a vigasztalanul tengermentes vidéken ébred, összepakolászik, és a reggeli tea ízével a szájában maga mögött hagyja a Dunát, a Balatont – ezt az elbűvölő játéktengert –, hogy pár óra múlva, a hegyek másik oldalán egy sokkal tágasabb világba érkezzen, ahová nemcsak látogatóba járnak, hanem otthon is vannak a színek.

*

Kértem, hogy ne tegye.

Ne próbálja megírni a színeket, de ahogy ismerem, ezt elengedte a füle mellett. Én se állok neki megfesteni az *Értekezés a módszerről*-t, érveltem. Ő viszont a fejébe vette a dolgot: két hete van itthon, mondta, és kétségbeesve tapasztalja, hogy kezdenek kifakulni benne a színek. A hétszínű tenger, a babérerdők és pínéák rózsabogarhátzöldje, az ég makulátlan zafírja, és a gyöngyházfényű sziklák. A leanderek, amelyek itthon lemondóan, szinte csak kötelességtudatból nyitnak egy-egy vérszegény virágot, ott eszelős kárminpiros- és ciklámenszínekben virulnak, és a kertek kőfalain át úgy omlik az utcára a bíbor murvafürt virágdagálya, mintha odabent fölrobbant volna egy festékes vödör.

*

„Két hét telt el: a konyhaasztalon vízbe állított babérágak levelei még smaragdzöldek, mintha frissen lettek volna leszakítva, de a rozmarin hegyes levélkéi már kiszáradtak. A szárazföldre átlóptott tengeri ereklyék, a kavicsok, kagylóhéjak, rákollók, csorba csigaházak vaksin hevernek itt meg ott – mintha csakis a víz és a nap tudna életet lehelni beléjük, csak a hullámok robaja meg a fény, de hát ezen nincsen mit csodálkozni: az embert is ez a kettő hozza vissza az élők sorába, a nap meg a tenger,

és amikor hátat fordít e kettőnek, visszavonulva a naptalanságba-tengertelenségbe, idővel maga is megvakul, kifakul, hervadásnak indulnak benne a színek, és igyekezni kell, hogy az asztalon kitartó babérágacskák példáját kövessük, ne jussunk a kelleténél hamarabb a rozmaring sorsára.”

*

Ezek mindössze szavak, mondom neki; az embereket nem érdeklik a színekről szóló szavak, el sem olvassák majd, mert az embereket leginkább az emberek érdeklik, mohón és szégyentelenül érdeklődnek elsősorban a többi ember esendősége iránt, és a történések pillanatnyisága az, aminek nem tudnak ellenállni, kiváltképp, ha azok az esendőség történetei. A színekről szóló szavak ellenben, a hangokról szóló szavakkal együtt, figyelmeztettem, rendszerint hidegen hagyják őket, és ez voltaképpen érthető. A konkrétum kell, az utalásoknak, jelképeknek leáldozott, az emberek manapság azt szeretik, ha valami az, és csak az, aminek látszik. Kérdezte, festő vagyok-e. Kitérő választ adtam: mindenesetre rokon, amennyiben kihalófélben lévő szakma. Eltűnünk mind a balfenéken, de legalább elegánsan tűnjünk el, ne kétségbeesetten kuncsorogva a figyelemért.

Erre Csontváryval hozakodott elő. Ha így van, miért zarándokoltak el most is annyian a cédrusokhoz? Tömegszuggesztió, háj, sznobéria – legyintettem. Úgy vettem észre egyébként, szelfizni mentek elsősorban. Ebből tudni lehet, hogy nem látni mentek, hanem látszani, nem a képekért mentek, hanem az eseményért. Egy kissé szofisztikáltabb eseményért, a sok közül. És talán, egyeztem bele, talán néhányan a színek miatt.

*

Gyanítom, Csontváry csupán azt festette, amit látott, és ahogyan látta, pontosan azt és úgy, mondta, se többet, se kevesebbet. Gondolom, ezt is meg akarja írni: ahogy Pestből még föl sem ocsúdva, a napfény bőségétől szédülten kiszállt az autóból, és egyszerre a traui képek szivárványházfalai között találta magát, egy széle-hossza nincs Csontváry-vásznon. A sikátorokban eszébe jutott a festő egyik jegyzete: az athéni „Jupiter-templom” ábrázolásánál először sikerült elérnie, „hogy vásznat már nem lát a szemlélő”. Ezt talán úgy értette, persze ki tudja, hogy nem *festményt* lát, aki ránéz, vagyis nem festéket és vásznat, hanem a fény akadálytalan metamorfózisait. És hogyan szándékozik összekötni Csontváryt az isztriai városkával meg a reggeli teával?, érdeklődtem. Arról egyelőre fogalma sincs, vont vállat, de egészen álomszerű volt, ahogy a három-felől-is-tengermosta város utcáin kis ideig csatangolva, elveszve ezen a háromdimenziós palettán, egyenest belegyalogoltak a tengerbe, mert az utca másik oldalán házak helyett egyszer csak tenger történt, és a selymesen villogó kavicsokon át, inget-gatyát padra levetve egyenesen mentek tovább az azúrba, végre-valahára. Másnap délelőtt, a három öböllel odábbi városkában, mely az előző szakasztott, bár kiforrottabb másának bizonyult, volt ideje elmélázni az adriai árnyalatokon. Az ember elkezd valamit, házat épít, bevakolja, kiszínezi, de munkáját évek-évtizedek múlva a nap fejezi be. Vagy be sem fejezi. Csak érleli az épületeket, mint egy öreg gyümölcsösben a termést, száz meg száz évekig, ki tudja, miféle szüretre várva. Addig pedig szüretelhet a szem, minden évszakban, minden pillanatban: Csontváry is szüretelt a színekből, és bőségesen vitt belőlük haza.

*

„Ez ám a napút-festészet. Távolabb, az égei partokon a házakat meszelik, a falak dolga visszaverni a napsugarakat, minden ház tajtékfehér, a falvak pedig sókristályok, kicsapódva a sziklák peremén. A Mediterráneum közepe más, itt mintha munkatársak volnának ők ketten, az ember meg a Nap, egyik a másik segédje, de hogy melyik kié, ki a mester és ki a famulus, azt lehetetlen megmondani. Minden lehetséges, a házfalak és ablaktáblák minden színösszeállítása, kaleidoszkópok a városok a tenger angyalának kezében; nincsen két egyforma utcarész, mert a külön századokban emelt házakon más és más korú spaletták nyikorognak; minden házra évszakonként más szögben tűz a napfény, szikkaszt a szél, meg az eső; más ritmusban kezd érni, hevülni és hűlni, másféleképpen mállik a vakolat, a festék, másmilyen földrészek sziluettje tűnik elő kartográfiai kísértetként a homlokzaton. A spaletták mindig behúzva, vagy épphogy résnyire nyitva; talán mert nyár van, talán mindig így vannak – némelyik éppen úgy fest, mintha legutóbb valamelyik cinquecentóbeli nagynéni igazította volna megfelelő állásba, és a megboldogult iránti kegyeletből azóta sem nyúlt hozzá senki. Meglepve láttam, hogy ahol nincsen ablak, de illene lennie, oda hamis spalettákat mesterkedtek kőből vagy vakolatból, hogy az épület megszentelt arányain ne essék

csorba; az ablakkeretek ismétlődésének ritmusát ne zilálják szét afféle praktikus apróságok, mint hogy a háznak azon a fertályán esetleg nincsen szoba. Nehéz észrevenni ezeket – csak az árulkodó, hogy másképpen pattogzik róluk a festék, mint vetemedni kész társaikról. Kikerülhetetlen festőiség uralkodik itt, arányok és árnyalatok spontán bálja, északabbra az ilyesmit hányavetiségként könyvelnék el, a hámló falakat és rozoga nyílászárókat haladéktalanul városképileg restaurálnák. Így járnak azok a helyek, ahol szóhoz sem jut a Nap, nemhogy munkához állhatna. Hát ezért utazott Csontváry is, egy-két kontinentális szárnypróbálgatás után inkább délre.”

*

Mint mindenki, alighanem ő is az elmúlást igyekszik kicselezni ezzel a szorgos betűrakosgatással reggel, délután, estébe nyúlóan – igyekszik a halálnál gyorsabban írni. Életsrabble-t játszik. Ez sem jött össze még senkinek, lásd a hullámok és homokvárak dialektikáját. Ezért bátorkodtam közbevetni, hogy azok a part menti városok is, legyenek bár kaleidoszkópok, éppenséggel a tengerrel dacolva épültek olyanoknak, amilyeneknek: lakóik nemhogy ösztáncra törekedtek volna a szelek, fények, viharok keringőjével, hanem mindent megtettek annak érdekében, hogy sikerüljön elzárkózni előlük. A keskeny utcák cikcakkjainak egyedüli értelme, hogy beléjük tévedve megjuhászodjon a bóra, a tramontana, a misztrál, lehetőleg utat se lelve a város szívéig; agyafúrt erődök ezek a városkák, a tajték, a tikkasztó hőség, a kápráztató déli fény kijátszására. Megszívlelendő lecke: ahhoz, hogy élni lehessen, egy pillanatra sem szabad megfélekezni a tengerről, ám nem árt óvakodni tőle. Egyszer, egy másik parton, az Áthosz-hegyen mondta egy szerzetes, hogy jobban esik neki, ha a cellájának ablaka az erdő felé néz, mert ha a tengerre nyílik, a tenger nem hagy nyugtot neki, felkavarja az emlékeket. Az emlékek, mint martalócok bukkannak fel a végtelenből, megjósolhatatlanul, de rendes időközönként. Veszedelmesebbek a néhai török, arab, katalán kalózoknál, mert jeltelenül, hangtalanul, széljárástól függetlenül rohanják meg a gyanútlan partonjárót. A tenger lehetőség, a lehetőség pedig kísértés – habár többek szerint a kísértés éles peremű kagylóhéjában akadhatni rá az üdvösségre.

*

„Hogy mi minden lehet a csukott spaletták mögött, abba biztosan nem fogok soha bepillantást nyerni. Beóvakodtam egy nyitva hagyott ajtón. Rozoga, századosnak tűnő lépcső vitt az emeletre, a lépcsőfordulóban kacatok, ebédzag, ötletszerűen kirakott postaládák, félhomály. Szürke cirnos soványkodott a fal tövében. Fentről idegen párbeszéd zajai szűrődtek le, nem éppen higgadt párbeszédé. Nem is merészkedtem tovább: a továbbiakban inkább kívülről vizslattam a homlokzatok titkát. Úgy képzem, a félig csukott zsalugáterek mögött tétován lakott szobák vannak, egységes bútorzatuk a csend; és mert senki nem nyit ablakot, az idő is leülepszik lassan; finom porként lebeg a tárgyak fölött az ottfelejtett idő, amelyért nem jött az utolsó ajtónyitás óta senki. Csaknem biztos vagyok benne, hogy ilyen helyiségekben még tulajdonosaik is csak lábujjhegyen, és csak néha járnak. Ezekben a mai élet számára túlságos házakban persze biztosan akadnak szögletek, amelyeket mintegy erőszakkal szakítanak ki maguknak a jelen élet számára, mert mégsem árt élni valahol; ebédzaggal, babakocsival, rádióval, led-izzókkal zajlik az idő visszahódítása, de azt hiszem, sikertelenül; mert minden zaj és motozás ellenére a házak hallgatnak, más,

lassúbb, fajsúlyosabb időket zárnak magukba, úgyszólván álmodnak – az a kényszerképzetem, hogy ha egy ilyen csukott spalettás szobában egy órát helyeznék el, csakhamar lassabban járna, amíg észrevétlen meg nem áll.”

*

Mesélte, hogy valamelyik sikátorban betévedt a Madonna della Neve-templomba. Ez egy ilyen hely, biccentett elégedetten, minden átmenet nélkül az ember útjába akad egy tizenötödik századi templom, egykorú freskókkal. Semmi felhajtás. Egy gazdag, bizonyára szépen szende hölgy magánáhítatának kedvére épült hajdanán, léleküdtőnek. A nagy, mozdulatlan nyárban kellemesen hűvös Havas Boldogasszony-titulust viseli, és ezzel innét, az Adria csücskétől egy csapásra Rómában találjuk magunkat, a Santa Maria Maggiore helyét kijelölő augusztusi hóesésben. De nem ez a lényeg, legyintett. Hanem meg fogja írni a szobányi templomot a reneszánsz freskóval, egyenest a csilingelő nevű századból, az angyali üdvözlettel, amely egyetlen jelenet csokrába szedi a város színeit: az angyal szárnya az épületek halvány cseresznyepirosa, köntöse a felhők itt-ott szürkébe játszó fehérre; a lugas-zöld, a sárga okker, a tetőcserepek vöröse mind tiszteletüket teszik a képen, s a vonakodó Szűz bő köpenyének mélykék hullámaiban félreismerhetetlen a várost mosdató tenger. A szépen szende hölgynek ki sem kellett tennie topános lábát az élet vehemensebb aspektusaiban bővelkedő utcákra, a Szűz és az Angyal e nyugodt kettősében anélkül is viszontláthatott mindent. Apropos, angyal – fordult hozzám. Lehetséges-e, hogy a templomtorony tetején szélangyal legyen? Utóbb (Triesztben talán? Vagy másutt?) látott még hasonlót, és ott is az volt a benyomása, hogy a megtermett arkangyal szélirány szerint forog a város felett. Két roppant szárnya két vitorla, karja a háztetők fölé kinyújtva, mutatóujjával bök a szélre. Így igaz, feleltem. A dalmát partokon, meg Velencében is találkozni alkalmazott arkangyalokkal. Csak Velencében magától értetően több van belőlük, és mind aranyszínben pompázik. Ha az angyal a szárazföld felé néz, szép idő várható: ellenben ha a tetők felé nyújtja ki kezét, óvó mozdulattal, arccal a tengernek, eső, vihar tollászkodik a láthatár mögött. Ez különösen felvillanyozta: hogy ezek a minden hájjal megkent velenceiek nem átallották még az angyalokat is munkára fogni a kikötőikben. Persze, ők megtehették: elvégre volt idő, amikor az egész Adriai-tengert Velence öblének tekintették (úgy is nevezték), hosszúra

nyúlt felvezetésnek az önmaga tükörképére épült városhoz. A dalmát és isztriai kikötők füzére, amelyek apró gyöngyökként tarkállottak a partvidéken, egytől-egyig őriztek és megismételtek valamit Velencéből, de csak ötletszerűen, hézagosan, elnagyoltan, mint amikor valaki egy távolba tűnő, fakuló emléket igyekszik fölidézni, egy régen hallott verssort elmondani. Észak felé haladva az emlékezés is egyre tisztább lesz – elvégre Észak az emlékezés hazája. Ami délen, a lón-tenger közelében elnagyolt reminiscencia, az a lagúnákhoz közeledve már konkrét ismétlődés; vagyis egyre több és több lesz a városokban Velencéből, mintha a plótinosi hierarchia grádicsain egyre közelebb jutnánk ahhoz a sóvárgott, de soha el nem érhető Ősképhez, vagy – más szemszögből – mintha átok ülne ezeken a kikötőkön, mintha a Serenissima kétes bűbája ejtette volna rabul, Velence megfertőzte szépséggel és romlottsággal, a szépség és romlottság sajátos keverékével, ami testet ölt ezekben a félig-meddig nyitott, de soha ki nem nyíló és soha egészen be nem csukható, kopott spalettákban, az utcák és a tenger ellentmondásos viszonyában, a mohóság és elegancia képletében, amely egy szárnyas oroszlán képtelenségében ölt testet, valamint a fölöslegesen elegáns campanillékben, amelyek csúcsán egy-egy hatalmas angyal őrködik.

Akik szélkakas helyett arkangyalt dolgoztatnak, bólogat, azoktól minden kitelik.

*

„Velence sótartója ez a város, kissé túlméretezett sótartó ugyan, de ez illik Velencéhez. Innen szerezték be ugyanis a szükséges sókészlet kétharmadát. Miért éppen innen, nem tudom. Azt sem, hogy mire kellett ennyi só egy városnak, ami végtére is sós vízre épült, nem lett volna olyan bonyolult onnan kinyerni némi sót. Talán alantas munkának gondolták. Talán csak megszokták, hogy mindent máshonnan kell hozatni, és minél távolabbról, annál kívánatosabb. Egy város számára, amely tengerből nőtt ki, természetes, hogy a messzeség az egyetlen valóság, tehát minél távolabbi valami, annál igazibb. Egy város, amely a valóságát máshonnan szerzi be: lásd Szent Márk ereklyéit, melyekért egyenesen Alexandriáig kellett hajózniuk. Ebből a szempontból Velence kissé hasonlít az írókra. Akárhogy is, az itteni polgárok tollasodtak, terebélyesedtek a velenceiek só-éhségén, egy-egy cifrább palota, tágas piazza is kitellett a sóból, és divatba jött a házak oromzatán, a balkonokon, de mindenekelőtt a kétszárnyú kapuk zárókövén megfaragni az épület lakóinak arcmását. Még nem egészen portré, már nem pusztán kapubálvány; átmenet a kettő közt, fürge- vagy nehézkezü kőfaragók kedvtelése vagy kötelessége. Aztán a többé-kevésbé eltalált arcvonások, amelyek elsüllyedtek az időben, porrá omoltak a földben, a szélfaragók és esőcsiszolók révén nyerték el mostani alakjukat, ami nem kőbe vésett pontosság, befejezett sors, hanem észrevétlen és szüntelen átalakulás. Vajon az arcok egykori gazdái ráismernének-e önmagukra? Vagy tengeri széllel és esőcseppekkel átrajzolt vonásaik torz és idegen színben tűnnének fel számukra? Vajon közelebb juttatta-e önmagukhoz, vagy ellenkezőleg, távolabbra sodorta ez a két szenttelen, az emberi arc egyszerűségét nem ismerő alkotó? Az egyik erkély felett kacéran mosolygó leányfej, nyakán gyöngysorral – azok a gyöngyök akár még kallódhatnak is valami szelence éjszakájában, de a kecsesen ívelt nyak mindenképp a múlté; mellette, a szomszédos erkélyajtó felett ifjú vitéz, ereje teljében, hetykén a feje búbjára tolt sisakkal – ezt a fejet pedig éppenséggel szablya választhatta el a nyaktól, ha nem igazította helyére időben azt a sisakot. A lecsorgó esővíz feketére mosdatta őket itt meg ott, de a leány fogai, amelyeket résnyire nyílt ajka látni enged, makulátlanul csontfehérek.”

Nap nap után: reggel, kora délután, alkonyatig. Rekkenő nyárban és latyakos tében és az év nagy fejezetei között fellapozódó valamennyi szivárványszínű napon látom, ahogy a papír vagy a klaviatúra fölé hajol; napról napra makacsul újraírja magát, szavakat méricskél, válogat közöttük, mint a tengerparti kavicsok közt, keresi, melyik a legvillogóbb, legtarkább, a leginkább kézbe simuló, legszebben ugyanolyan. Napról napra újraírja önmagát, pedig szíve szerint napokká, összé, tavasszá, a leginkább pedig tengerré írná át magát, ezért nyüstöli a betűket, és csöndesen irigykedik azokra, akiknek ez – szerinte – hébe-hóba sikerült. Jegyzetfüzetének valamelyik lapján szerepel egy tenger-antológia szerzőinek hevenyészett névsora: Michelet, Keats, Melville, Lawrence Durrell, Matvejevic, Margis, és még további nevek, némelyikükről tudni vélem, másokról inkább sejtem, kicsodák és néhányukról fogalmam sincs. Szinte olvashatatlanul filigrán betűkkel írt idézetek is szerepelnek azokon a lapokon, következetesen név nélkül, ki tudja, mire akarja használni. Ez néha csupán egy-egy kiragadott verssor: *„Míg kedvem-szegetten ültem, a könyvet behajtva, / tekintetem a széles tengerre tárult”*. Máskor annyi sem, csak néhány kósza szó: *„Mikor szemed a kínoktól sötét, legelje hát a tenger távolát”*. Elvértve egész bekezdés: *„Zsálya, mirtusz és fenyők illata, a só az ember bőrén, a szél, ahogy szárazon az arcába csap, a kabócák állandó éneke, rendületlen, mint a nyár méz- és bronzszíne – réges-régi gyerekkor emléke jön a tenger felől, régebbi, mint kinek-kinek az elmúlt vagy még csak eljövendő gyerekkora, valami nagy, fenséges világ emléke és előérzete...”* Egy jövendő könyv kontúrjai?

Egyszer azt mondta, elvesztegetettnek érzi a napot, amikor egy sort sem ír. Sejtelmem sincs, mit remél a szavaktól. Időnként félórát is ül a papír fölött anélkül, hogy egy árva betűt leírna. Ezt fanyar mondatokkal kommentálja. „Ha az ember írással foglalkozik, örök hátránya lesz mindenki mással szemben, hogy nem látszik rajta, amikor dolgozik, csakis az, amikor ír”. Vagy ekképp: „Az írás olyasmi tevékenység, mint a gyémántcsiszolás. A kéz újra meg újra átmegy, egyre nagyobb figyelemmel és egyre finomabb eszközökkel ugyanazon a felületen, hogy egyre pontosabb és tündöklőbb darabot kapjon. Az egyetlen, ám nem elhanyagolható különbség, hogy a gyémántcsiszoló tudja, hogy gyémántot csiszol, és nem mondjuk, egy törött borosüveg aljára áldoz napokat”. Amikor ilyeneket mond, tudható, hogy nem talált vissza a szöveg ösvényeire, kívül rekedt, és most kénytelen kívülről nézni kissé komikus önmagát. Szavakat tapaszt egymáshoz egy láthatatlan tengerparton. Miközben annyi minden mást lehetne tenni a nyár fénylő borostyánjában foglyul esve: valódi tetteket. Valódi köveket megmunkálni, valóságos ösvényeket járni, félig teli borospoháron át figyelni a végtelen délutánt; de nem vásznakra festett színek visszatértére várni, nem képzeletbeli nőknek udvarolni, vagy legalább olyan szavakat keresni, amelyeket el is olvas valaki, és aki olvasás közben úgy érzi, igen, éppen ezeket a szavakat kereste. Tengerrel átitatott szavakat, amelyek nyomot hagynak az éjjel

átvonuló vihar után is a parton, egy másik ember partjain – mert nem másvalami helyett állnak, nem a színek, az érzések, vagy a pillanatok dublórei, hanem abból vannak, csakis abból, ami ellen kimondjuk őket. Ami végül is a nyelv állandó és következetes paradoxona, valamint meghatározása egyúttal.

Most hát így ül, a szavakon, vagyis önmagán kívül rekedve. Hiába írt tele annyi lapot ott a tengernél, sóhajt, hiába igyekezett az apró, észrevétlen és illanásra hajlamos dolgokat rögzíteni a papíron, a tenger által ideig-óráig otthagyt pillanatok, semmire se jutott; az odakörmölt szavak súlytalanok, peregnek, mint a száraz homokszemek – ha szélroham támadna, szétvinné mind a papírról –, és azokhoz hasonlóan egyetlen értékük, hogy onnan, a messzi partról származnak, hogy a távolból hozta haza. Ez azonban csakis az ő számára jelent valamit, úgy, mint a kavicsok és csigaházak, senki másnak nem mondanak semmit, jelentésük át nem ruházható.

névtelen angyalok

Hát akkor vegye tudomásul, mondom neki, hogy a szavak: angyalok. Nem lehet csak úgy munkára fogni őket. Legalábbis nem mindig. És nem akárkinek.

Nem lehet mindenki mindig velencei, hogy a messzeségből hozza magával, ami az élethez szükséges. A tengermenti angyalokat nem a velenceiek találták ki: szárnyas teremtmények a tajtékból elővillanó delfinhátakon már az ókori padlómozaikokon is felbukkannak, mindenütt a partvidéken. A derűs öblök angyalai, a lagúnák mélabús angyalai, az alkonyatkor tükörként feszülő vízre kifutó halászbárkák szótlan angyalai; az estelente gyertyát gyújtó özvegyekkel virrasztók, a tüskés cserjésekben gubbasztók; mólók és rakpartok elzüllött angyalai, aztán a barlangok, olajligetek, elhagyott szentélyek, álmodó házak, gazverte udvarok mélyén bujkáló névtelen angyalok, a ciprusok zöld árnyékába faragott temetőkeri angyalok. Az, amelyik a toronysisak gömbjén egyensúlyozik, mindőjükre vigyáz, nem csoda hát, ha díszhelyet kapott: évtizedenként leszedik, kifényesítik, megolajozzák, hogy akadálytalanul mozdulhasson együtt a nyughatatlan széllel, hogy a horizont egész tartománya az övé legyen. Tiszta időben ellátnak Aquileia tornyaiig, fürkészik a lagúnák párás labirintusát. Télen az Alpok hóborította csúcsait. És legfőképpen: a part szeszélyes kanyarulatai fölött látják a következő öböl

következő templomának toronysisakján álló következő angyalt: nincsenek egyedül. Az angyalnak a szél parancsol, a szélnek a tenger, a tengernek pedig az angyal, így teljes a kör, így megbonthatatlan. Valójában senki nem fog munkára senkit, egyik sem előbb való a másiknál.

A szavak is angyalok: hírvivők, küldöttek, a távolság lakói, őrzői annak, ami nem a miénk. Nem is mi építünk gátat a fövenyre, hanem ők játszanak a tenger partján melénk, örökkön-örökké.

Másképpen néz ki minden onnan, a szavak magasából.

*

„Ha az ember végül egyszer elér önmaga partjaira: a fövenyre, ahonnét a napkeltét és a napnyugtát látni, egyedül marad. Nincs ebben semmi rossz, meg persze jó sem, így kell lennie. Hogy miképpen, kikkel, miért indult útnak, csak akkor kap jelentőséget ismét, amikor a partról végül is visszatér. Mert kénytelen lesz visszatérni, talizmánként cipelve magával mindazt, ami a tengerből hozható; a törött csigahéjak,

reszelős kagylók, fényük vesztett kavicsok, jelentésük vesztett szavak garmadáját, amelyeket átmosott, szétmorzszolt, simára csiszolt a tenger; és hozva azt is, főleg azt, ami nem hozható, ami mindenki számára láthatatlan: a szélben forgó angyalok reményhozó emlékét.”

kép | vecteezy.com

Szirmai Panni

VAKÁCIÓ

2023-08-02 | HÁT TAL - VÁLOGATÁS A FORTEPAN KÉPEIBŐL, NOVELLA

- Ott csobbant valami!
- Nem csobbant, az csak a fény.
- De láttam!
- Meg se mozdult a madzag, mi csobbant volna?! Majd, ha megrángatja, kivesszük, nyugi.
- Jó, csak olyan régóta várunk...
- Ha unod, mehetsz.
- Nem megyek.
- Szerinted én nem unom? Ez hozzátartozik a horgászathoz. A kitartás.
- De mi értelme van itt ülni csöndben órákig? Bent is kapunk uzsonnát, nem kell ez a hal...
- Nem a hal miatt ülünk itt, hát nem érted?!

- Akkor minek?
- A horgászbót csak álca, ez itt tudományos kísérlet. Ha elég sokáig várunk, elő fog jönni.
- De mi?
- Azt még én sem tudom, erre vagyok kíváncsi. Nyilván nem hal. Az már előjött volna ennyi idő alatt. Én megvárom, mi lesz. Ha nem érdekel, mehetsz lekváros kenyérért az ebédlőbe. Biztos jut még.
- Nem megyek, mondd el, mire várunk... Vagy hozzak neked is?
- Itt fontosabb dolgom van. Elképzelhető, hogy komoly tudományos felfedezést teszek. Na jó, teszünk, ha megvárod.
- Jó... Sokat kell még várni szerinted?
- Nem tudom, lehet. Egyszer csak kibukkan a víz alól. Akkor itt kell lennünk. A tudósok kitartóak. Ők is.
- És ha csak este jön?
- Valószínű. Lemaradsz a vacsoráról is.
- Nem baj, tegnap is rizses hús volt, azt utálok. És mi lesz, ha kibukkan? Kifogjuk?
- Dehogyan, megfigyeljük! Természetbúvárok vagyunk, nem orvadászok!
- De ha a vízben van, mi meg a parton, akkor hogy figyeljük meg?
- Egyáltalán nem érted a lényegét. Kivesszük óvatosan, megvizsgáljuk és visszadobjuk. Élve!
- És ha megtámad...? Hogy fogunk védekezni?

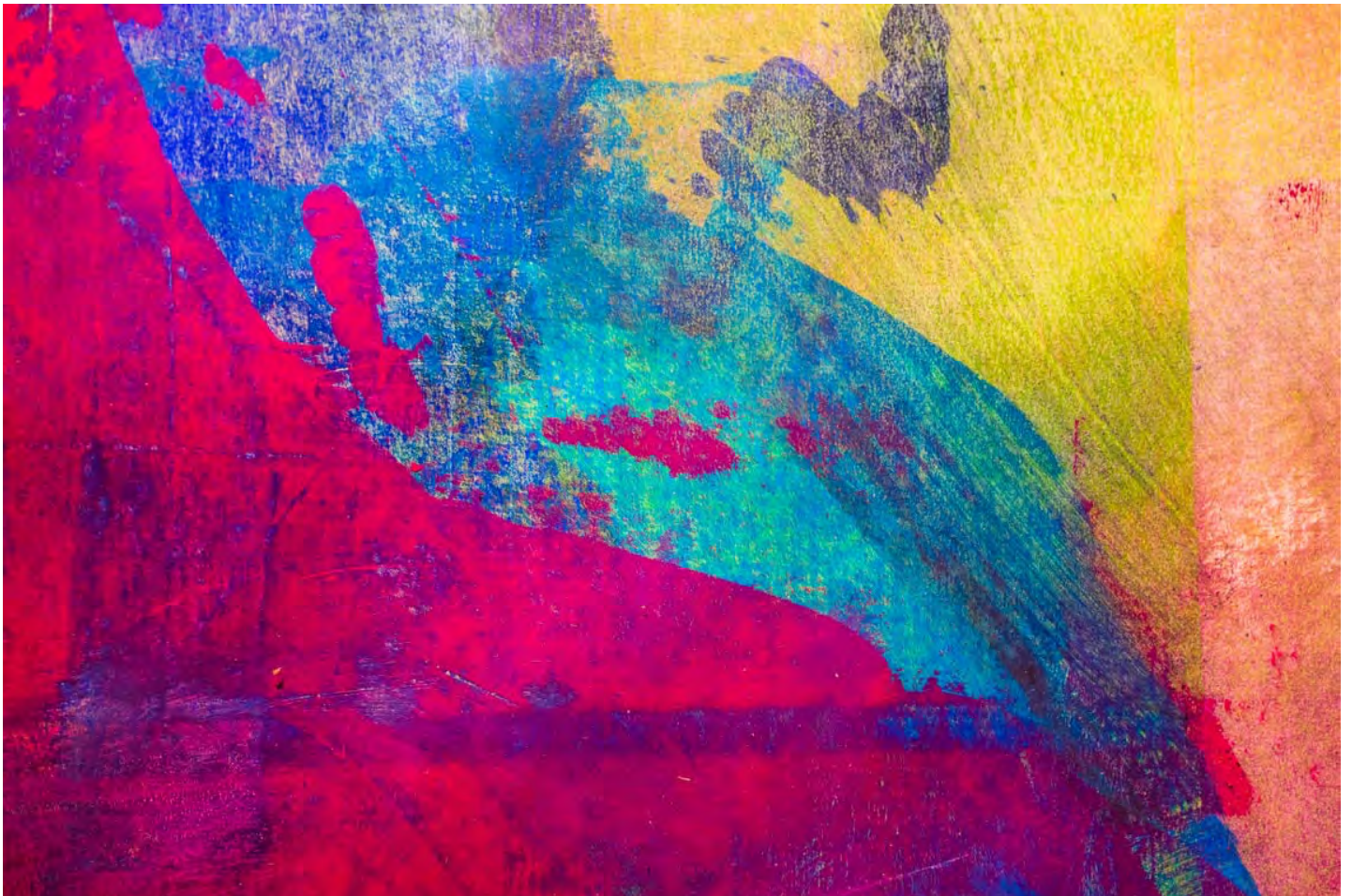
- Nem fog. Bármi is az, ő is megfigyel minket. Ilyen a tudományos élet.
- Jó. Nem félek, csak kérdeztem.
- Mit aggódsz? Ha nem küldenek be a táborvezetőket, akkor megbirkózunk vele.
- Aha. Valamire csak jó lesz a horgászbot.
- Látok valamit! Szaladj be gyorsan a távcsőért a szobánkba! Visszafelé hozhatsz egy lekvárosat nekem is!

kép | Fortepan / Kereki Sándor

Czilczer Olga

„A SZABADULÁS VÁGYA”

2023-08-20 | ESSZÉ, HORGAS BÉLA MŰVEIHEZ

Az **Ez** című versben *te* és a költői *én* észleléseit rögzítik a rövid párbeszéd takarékos mondatai. *Ez elfagy mondtad / hószagot szimatoltam a szélben / Ez el mondtam [...]* a novemberben rügyeket hajtó fehér orgona láttán. *A lépcsőházban már [...]* a jelképesült szavak jelentésükkel / jelezték jelentésképtelenségüket. A „rügy” és a „fagy” és az „orgona” sőt a „hószagú szél” együttes képtelensége adja fel a megfejtésre váró leckét.

távlat

A versen epikus szál húzódik végig. Mintha a költő elmesélne valamit: *november huszadika volt [...] rügyeket hajtott a hószagot nem érezte.* Ám hamar kiderül, hogy az epikum itt csak a líra háttéréül szolgál. A másik – ennél jelentősebb – történés a tudatban megy végbe. A költő, már a lépcsőházban szembesül az élmény valódiságával, emlékezetének vásznára vetíti a megmunkálásra alkalmas anyagot: leképez, felbont, mérlegel, igazít, következtet. Ehhez persze szüksége van korábbi tapasztalataira, de kezére játszik térben és időben a távlat is, mely terjedelmében éppúgy lehet percnyi, mint években számlálható.

Az 1984-ben megjelent *Miféle mulatságok* című kötetbe került verset továbbolvasva egy – nyelvünkben nem létező – régebbi múltba jutunk, egészen a fa ültetéséig, a cipővel *szűk gödörbe* taposásig, melyet a költői tett *megnyugtató mederré* varázsol.

Horgas Bélát a fagy rideg, sőt, gyilkos közönyétől fenyegetett orgonához erős empátia köti: fa és ember sorsközösségének érzete meghatározó. De nem szorul-e részvételre, féltésre a jóakarató törekvés egy dermedt idővel szemben?

Ha hószagot szimatolunk a nagyon közeli múltban, ez a hó és orgona azonos fehérségének is köszönhető. Hogy a kétféle anyag hasonló felületeken – ágakon – jelenik meg. Vagy épp a diszparát minőségek keverednek a hasonlóságoktól megtévesztve: az eleven orgonavirág illatostól s a hó szagtalanságával, hidegével. Megidézve így az ősz és tavasz – két ellentétes – évszakát. S ha a fa kibírta a régmúlt megpróbáltatásait, képes lesz túlélni, s még inkább, a versbe ültetés kései jelenét is. Sőt, ennél mi sem nyújt biztonságosabb és tisztesebb jövőt. Lám, csak egy orgonafa, s túlél minden igeidőt! Hát persze. Ami megmarad – állítja Hölderlin –, azt a költők hozzák létre. Igaz, igaz.

A szürrealisztikusan távoli, mégis követhető képzettársításokra itt a természet szolgáltat anyagot, hozzátenni vagy elvenni belőle valamit alig szükséges. Horgas kitűnő művészi fegyelemmel és arányérzékkel bánik ezzel az adománnyal. Nem akarja túlcsillogni. Teremtő képzelete nem hajszolja vágára lovait, s közējük sem dobja a gyeplőt.

folyamatos változásban

„Mégkésve”, mint a lépcsőházi ember, gondol vissza és próbál válaszolni egy történés, egy jelenség üzenetére – s nem ezt teszi-e valamelyest minden igaz poéta? Figyelmét

visszafordítja arra, ami kívül-belül megesett, tanúságra, értelmezésre felkínálkozott. Idősíkok vetülnek egymásra, képzetek tükröződnek a folyamatos változásban, s ennek a változásnak szerez érvényt a költemény. Újra lehet olvasni, le lehet képezni üzenetét, elemeire bontani, összerakni, korábbi élmények mellé illeszteni, későbbiekkel társítani, emlékezetünkre bízni, megálmodni, hordozni tovább.

A költőben azért ott marad a kérdés: mit is mondhatna, hallgathatna még róla el? Hisz *nem a megoldás, csak a szabadulás vágya* hajtja. A művész egyedi választ keres az élet egyetemes érvényű kérdéseire. S mert mint létezőnek létformája a mozgás, egy bimbó kipattan, virággá teljesedni, szépségével gyönyörködtetni, illatozni szeretne. Megvalósulásra törekszik az eltévesztett évszakban is.

kép | adobe.com

Inczédy Tamás

A BŐSÉG CSODÁLATA

2023-08-14 | HORGAS BÉLA MŰVEIHEZ, NOVELLA

*„pazarlás volt sírós tétlenségem
s bűn lenne tovább
tagadni a bőség csodálatát –
minden gyanakvás szükségtelen.”
Horgas Béla: Tökéletes nyár*

Zaqi volt köztünk a legvagányabb. Nekünk többnyire csak biciklink volt, a szerencsésebbeknek is legföljebb robogója, Zaqi viszont rendes nagymotorral járt iskolába, amit az anyja utáni örökségből vásárolt. Öreg modell volt, de bivalyerős és

gyönyörűen felújítva. Fenséges ragadozóként uralta az iskola parkolóját, körülötte még a tanárok járművei is jámbor legelésző állatoknak hatottak.

véleményes

A Santo Yusupba rengeteg diák járt, és több fiút is Zaqinak hívtak, de ha az ember elcsípett egy beszélgetésfoszlányt, amiben szerepelt ez a név, vagy meglátta valahol leírva, például a buszmegálló padjának fa ülőkéjébe karistolva, biztosra vehette, hogy csakis róla lehet szó, kétség sem férhetett hozzá. Az már például sokkal inkább volt véleményes, hogy vajon egy szerelmes lány véste a padba Zaqi nevét, vagy ő maga, de a lényegen ez sem változtatott.

Amikor Viola, a fehér lány feltűnt az iskolában, Zaqi elsőként ment oda hozzá, és persze, azonnal udvarolni kezdett. És láss csodát, ha egyáltalán csoda az, hogy sehogyan sem történhetett volna ez másképp, a lány barátságosan viszonzta Zaqi közeledését, nekünk pedig, azt hiszem, csak az maradt, hogy elkönyveljük, Zaqi iránti tiszteletünknel csak irigységünk nagyobb.

Zaqi az iskolán kívül is találkozgatott a lánnyal, már az első hétvégén elvitte a motorján a tengerpartra, sőt ott állítólag csókolóztak is. Vajon milyen lehet egy fehér lánnyal csókolózni? – kérdezte egyikünk sóvárogva, mire mindenki csak hümmögött. Biztos vagyok benne, hogy akkoriban legtöbbször azzal is beérte volna, ha végre megtudhatja, milyen lehet egyáltalán csókolózni. Hiába kérdeztük az egyébként nagydumás Zaqit, korábban sem osztott meg velünk semmit szerelmi életéről, csak megrázta a fejét, ami egyszerre tűnt fitymálásnak és jelentett valami olyasmit, hogy erre nincsenek szavak, és ez nem történt másként most sem, amikor a fehér lánnyal találkozgatott.

Hanem az egyik hétvégén a francia intézet könyvtárában a fehér lány megismerkedett azzal a fiúval, akinek a nevét akkoriban az én baráti körömben sem kimondani, sem leírni nem volt szabad. Ha nem így lett volna, a nevét mostanra bizonyára el is felejttem, így viszont emlékezetem megőrizte a bőszen gyűlölt Taufik nevet. Egyikünk sem ismerte volna be, de ő is nagyon vagány volt, egyetlen bűne, hogy a szomszédos iskolában tanyázott. Ritkán láttuk, inkább tudtunk róla, hallottunk a balhéiról, és

nagyon vagány

ismertük territóriumra hozzávetőleges határait, amit tiszteletben tartottuk, miként ő is a miénket – vagyis Zaqiét.

A fehér lány felbukkanása azonban mindent összekavart, pontosabban az, hogy a lány Taufik közeledésére is nyitottan reagált. Többen látták, hogy a francia intézetből már Taufik vitte el a lányt csillogó-villogó Vespájával, Zaqi meg a nyomukban. Állítólag aztán hármában ültek be vacsorázni egy gyorsétterembe, és a két lovag egymást túllicitálva mesélt mulatságos történeteket a lány szórakoztatására. Ha igazak a híresztelések, ezt követően Viola ismét Taufik mögé ült fel, ő szállította haza a fehér lányt a követségi épületbe. Miután Viola bezárta maga mögött az ajtót, a két fiú egymásnak ugrott az épület előtti parkban, és bár alaposan helybenhagyták egymást, dűlőre nem jutottak.

A mi szemünkben ez a suta félsiker felért egy bukással, úgy tűnt, a mindig győztes

Zaqi csillaga leáldozóban van.

Innen-onnan szerzett információk alapján azt lehetett tudni, hogy egy ideig még versengett egymással Zaqi és Taufik, aztán megmondták a lánynak, hogy választania kell közülük. A lány egyre halogatta a dolgot, s közben mindkettőjükkel találkozgatott. Végül mielőtt pálcátörésre került sor, Viola követségen dolgozó apját váratlanul átvezényelték egy másik állomáshelyre, bő ezer kilométerrel keletebbre, így várható volt, hogy a két fiú hoppon marad.

Zaqi eltűnt. Először azt hittük, a folyónál találjuk és ismét bizarr hobbijának hódol. Olykor képes volt órákig araszolni a térdig érő vízben és kezét maga elé tartva tapogatni a folyó medrét. A legnagyobb kígyókat is óriási lélekjelenléttel fogta be. Gyakran mondta, hogy ha ezeket az állatokat nem engedné vissza a folyóba, hanem eladná, meggazdagodhatna, de akkor nem járna iskolába és tudatlan maradna, amit viszont az anyja nem szeretne, ezt a lelkére is kötötte, mielőtt meghalt.

száguld

De ezúttal Zaqit nem találtuk a folyónál. Találgattuk, hol lehet. Amikor meghallottuk, hogy a tehetős Taufik repülön a lány után utazott, már sejtettük, hová tűnhetett Zaqi. Szinte láttuk őt lelki szemeink előtt, és azóta is, ha Zaqira gondolok, úgy látom őt, ahogy akkor elképzeltem, a nyílegyenes országúton, motorján kissé előrehajolva száguld kelet felé, dacolva az általunk ismert fizika törvényeivel, ami rá soha nem is volt érvényes, hogy valahogy megelőzze Taufik repülőgépét, behúzza a lehetetlent. Így kellett lennie.

Zaqi csak két héttel később bukkant fel újra úgy, ahogyan soha nem láttuk, és álmunkban sem tudtuk volna elképzelni: busszal jött iskolába.

Mintha nem is ő lett volna: a motorja nélkül alacsonyabb. Képzletben láttam magam előtt, ahogy egy kanyarban elszáll az országúti száguldásban ebben a reménytelenül igazságtalan versenyben. Kerültük szóba hozni a fehér lányt, épp elég lehetett neki elveszteni a motorját.

Megkérdeztem, mi történt a motorjával. Vállat vont, és azt válaszolta, eladta. Ez jobban fájt, mintha összetörte volna.

A következő napokban kerültem Zaqit. Nem értettem, mire vág fel, miért játssza meg magát, mert hogy ő bizony ennyi sorscsapás és vereség után is ugyanolyan büszke, villogó szemmel járkált köztünk, mint azelőtt.

Csak hetekkel később, a fehér lány apjának új állomáshelyéről időközben szintén visszatérő Taufiktól tudódott ki és jutott el hozzánk is a szóbeszéd, hogy *az a szemét Zaqi* a motorja árából egy napra kivett egy szobát a város legelőkelőbb szállodájában, és ott töltötte az éjszakát a fehér lánnyal, *az a kis szűzkurva* meg beadta neki a derekát.

Zaqi volt közülünk a legvagányabb. Pedig még robogója sem volt.

Czilczer Olga

PARAFRÁZIS

2023-08-25 | HORGAS BÉLA MŰVEIHEZ, VERS

*Megaszalódik a nyurga nyír
levele lassan,
halforma felhők húznak a magasban,
gyorsan hígul az égi festék,
ajkait az ősz örült vastagra kente,
az isten hold-szeme estelente
bebámul az ablakon és látja
a földre hulló árnyak
reszkető bőrrel szerte másznak,
megtelnek a sarkok, lyukak, repedések.
(Horgas Béla: Botor versek)*

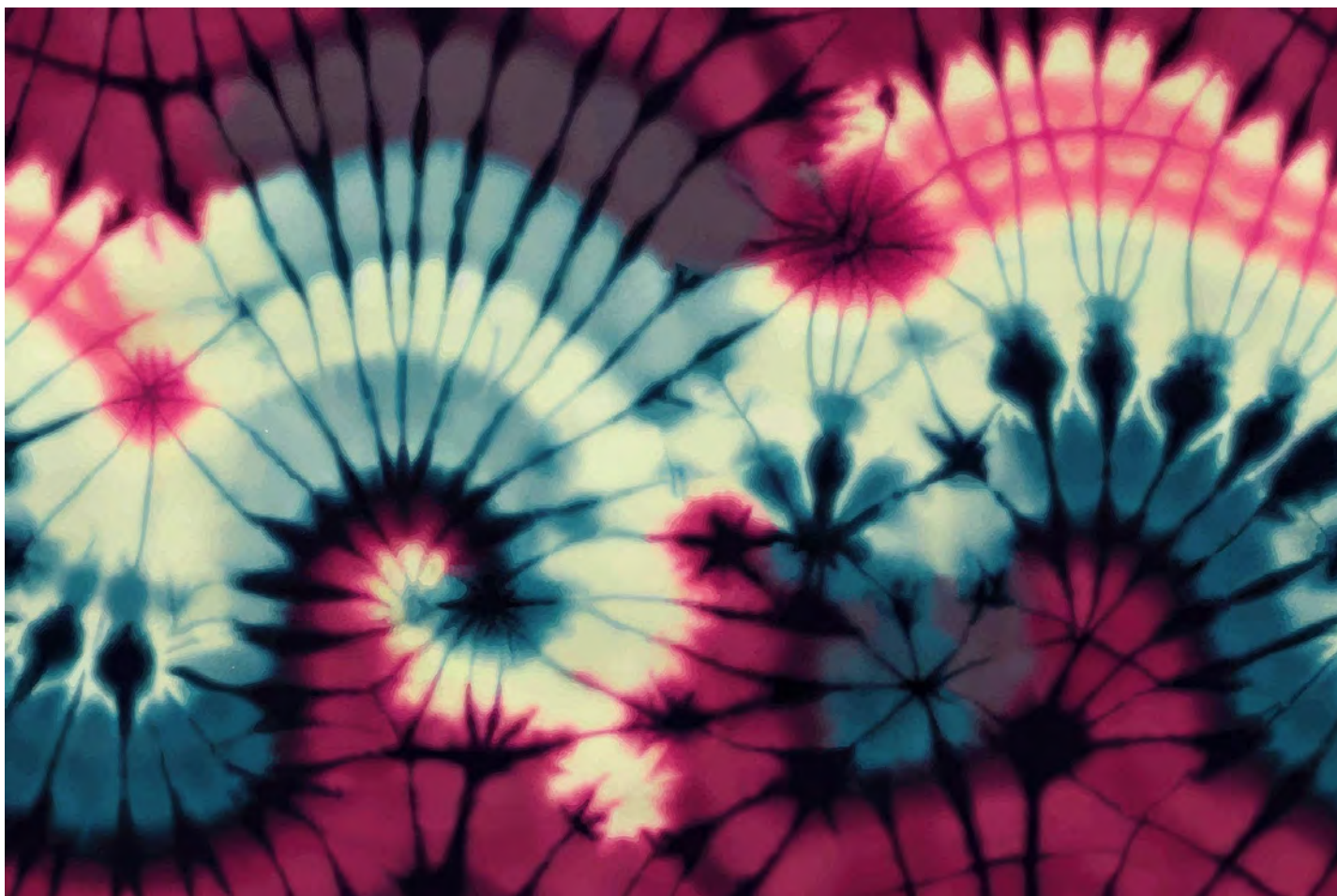
Nyögve nyel ez a nyár,
aszalva levele, ága.
Formatervezett felhők magasába
húz el a hal, hígulnak az esték.
Vén ez a nő már, ajkain festék.
Isteni hold-szeme szende,
bebámul az ablakon este,
a föld s bogarai szerte másznak,
miként a sarkok, lyukak és árnyak.
Vége a nyárnak.

kép | vecteezy.com

Fenyő Ervin

A KÖLTÉSNET TEREMTŐ BOLDOGSÁGA

2023-08-27 | ESSZÉ, HORGAS BÉLA MŰVEIHEZ

„Félek a játszani nem tudó emberektől, és mindig azon leszek, hogy az emberek játékos kedve el ne lankadjon...” – a *Szerkesztői üzeneteket* én mondtam az 1973 őszen bemutatott József Attila-versekből és prózai szövegekből komponált *Medvetánc* című darabban. ^[1] Ezt a passzust különösen szorongva mondtam ki, féltem, hogy valaki rám szól, megfed és illetéktelennek tart ebben a kérdésben, mert kétségtelen, soha nem tudtam önfeledten játszani. Nekem akkor is, abban a diktatúrában is, a szöveg politikai éle volt fontos – „Fellépésünkkel, írásainkkal, gondolatainkkal,

értelmességre hivatkozó hitünkkel az emberi egység igényét próbáljuk ismét életre hívni, a réginél fejlettebb egységre tartó haladottabb igényt, a modern, maga-magát fegyelmező, rendbe foglaló szabadságot”.

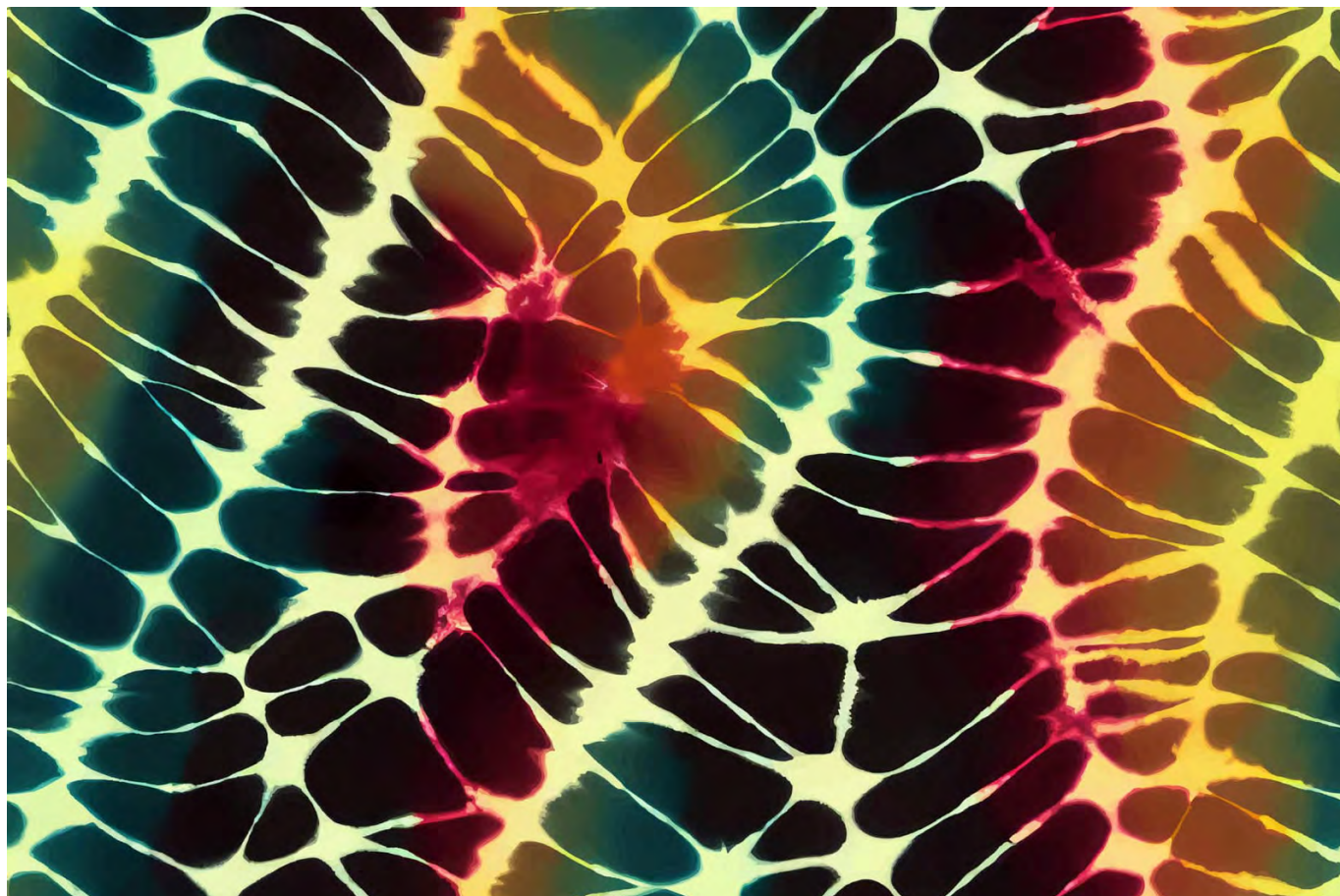
Akkoriban is éreztem, hogy Horgas Béla, aki nagyon tudott játszani, épp ezzel a játék-készséggel volt szabad ember.

a játék öröme

neki.

Összegyűjtött verseinek első kötetét olvasva, előnt a boldogság. Aki írta, maga ugyanezt élhette át. A játék örömet, még a fájdalmasan emlékező vagy számvető költeményekben is. És továbbadta – nekem, neked, sőt

Játék készítette a *Nyelvöltögető* című kötetre, ma azt mondanám, versciklusra. A Móra Kiadó adta ki, gyerekversek gyűjteményeként – 1978-ben, a megjelenés évében jó kis bűvőhely és bűvőforma lehetett. A versek központi témája – legalábbis látszólag – a nyelv.

De hogyan tanulja meg a kisgyerek a nyelvet? Nem ismeri a szavakat, ha szólnak hozzá, tágra nyílt szemmel, lenyűgözve figyel. Nem a szavakra, hanem arra, ahonnan a szavak erednek. Meghallja a beszédes csendet, belecsodálkozik a modulációkba, *érzi* a hozzá szóló humorát, szomorúságát, tapasztalja, hogy honnan hozza létre minezt, aki őt megszólította. És utánozza – a *beszélő alanyiségével* együtt. Hiszen *valaki gazdája az egésznek! Én mondja énnek*. A gyerek erre hangolt. Nevezük *értelemnek*. Nem tud róla, észre se veszi. Ugyanabból a forrásból érti a szavakat, mondatokat, bekezdéseket, mint a mesélő vagy a költő, aki szól hozzá. Ez az *eleven nyelv* nyűgözi le, nem a végeredmény.

A felnőtt helyzete más. Számára a „világ” és vele együtt, amivel megnevezi, kész, adott. Rá is lát, tárgynak tekinti, névvel is tudja illetni. Ha visszaidézi: elemeire, struktúráira szabdalja. Azt mondja: ez és az, magán- és mássalhangzó, ige és igekötő, fő- és melléknév, rag, jel, képző. Megfagyott, halott fogalmak, csak részei egy élő egésznek, amit használunk. Mindig viszolyogtam a nyelvtan emlékezet rögzítette szabályaitól, se megtanulni, se tanítani nem tudtam igazán. Riasztott, hogy miközben szabadon használom a nyelvet, arra idomítsam magam, hogy rögzített szabályokból teremtsék börtönt.

van bátorsága

Horgas Béla előttünk hozza létre a nyelvet, nyelvvilágot teremt. Aki erre képes: *hívő ember*. *Zokszó a zagyban* című késői versében ki is mondja, hogy ő „*hitetlen hívő*”.

Nekem ez azt jelenti, hogy nem tekinti magát semmiféle ismert vagy kész világnézet követőjének, de van bátorsága bármikor – újra meg újra elhagyva mindent – újjászületni a jelen idejű teremtő szóban.

Kevés felnőtt, kevés költő tud így játszani. És Horgas Béla *Nyelvöltögetője* egyedülálló találmány. Már a cím is játék. Jelenthet nyelvet öltő csúfolódót, de a nyelv különböző elemeit 'egymásba öltő költő'-t is. A *Nyelvöltögető* verses játék – a nyelv különböző funkciójú elemei adják a témát. A 24 vers váltófutásban adja egymásnak a botot, egyik a másiknak kölcsönzi az uralkodó motívumát. A nyitány, a *Szó, ami szó* címet viseli, s az egyik bravúr, hogy nagyrészt egy-két szótagú, egy-hangú szavakból épül fel, de ezt a szerkezetet a költő – jó okkal – néha felborítja, hogy egyszerű történetet

meséljen el: esik a hó, egy ló meg a medve megy fel a hegyre, kilógó nyelvvel mennek csak egyre, a ló meg a medve, meg ön is, hisz lehet ön ez is, az is, lógó nyelv, hú meg hó, bőr meg szőr, borsó és dér, semmit se ér... Az élet kutya fáradságos.

A *Nyelvöltögető* hőse mindenesetre a költő, aki változatos formában villantja fel a nyelvi elemek történeteit, vonzalmait, szenvedéseit, konfliktusait. Nem jól mondom. Olyan beleérző készséggel szólalnak meg a történetek, mintha nem is a költő, hanem maguk a lények írnák-mondanák. Éreznek, panaszkodnak, vágyaik vannak. Drámáik. Olyanok, mint az emberek. Ezt jegyzi le a költő. Mintha tudósító volna. A *Nyelvtanodában* „... élnek, álmodnak/ dolgoznak / sírnak és vigadnak a nyelvtani szabályok és alakok, / külön-külön / és együtt az egész társaság; / ez a tanyájuk, / a szülőágyuk, / a családi fészük. / A lehangosabb sarokban, a legtarkább öltözékben talán / a ragok / ugrálnak – szinte elkábul az ember, ha nézi és hallgatja / őket.” És rögtön ezután a *Ragrapszódia*:

*Hol és hová és honnan
és meddig és miért és kinek
és mit és hogyan és mivel:
ó, nyüzsgő kérdőjelek.
ó, nyughatatlan fajta,
átok, kíváncsiság:
ó, ragok, rabok,
raghatatlanok –
hallgassatok!*

*Rag ragot ér,
rag hátán üget a rag,
a ragnak még sincs ragja,
rag a ragot nem harapja,
raggal a rag nem beszélget.*

*ó, az árvák, ó, a szegények –
könyörülj, szavak fejedelme:
szólna a rag, de nincs értelme!*

A „ragok lénye” nem a köznapi kitalációk-ügyeskedések szintjén születik meg, nincs itt semmi okoskodás. Az *Őnk és Ónk játéka*i elején egy szó kimondja a szabadság és megszabadulás jellegét: *legyen!* Ebből a mozdulatból születik az egész kötet. A szabadság öröme működteti. Nevezzük képzeletnek. A költő engedi – rá is lát: és tapasztalja működését. Lényeket teremt, eljűk tud érezni-látni; ezek inspirálják a költeményeket, a játék lényege ez. Kötöttségeiket – szabadságának birtokában – részvétellel idézi. Így kel életre –*ban* és –*kor*, akik mindig együtt járnak, egymást el nem engedik; akár csak az egymáshoz illő *ige és igekötő*. A költővel szemben laknak az utca túloldalán, éjjel-nappal mulatoznak-táncolnak, s ha kérdi őket az ember, mi van, ha közéjük lép egy piros cipellőjű harmadik – kék kalap, zöld nadrág, prémgalléros kacagány –, mi van akkor? Leszegett fejjel némulnak el, nem is vesznek a kérdéstről tudomást, talán nem is értik. Vagy konok hallgatásuk netán a ’nincs mit tenni’ szomorúsága? Vagy egymás iránti kizárólagos hűségük a szabály önkéntes

elfogadásából fakad, ebben áll a szabadságuk? Igekötős igék... Nehéz sors a *magányos magánhangzóé* is – í, é, á vagy ú –, ha borult kedéllyel magában mereng, félelmei szóra bírják: „Ej, no lám, / kőbőlcső és / marcipán! / Illeszkedni? / Még mit nem! / Maradj veszteg, / szerelmem!”

Szavak, téblábolók a költő körül. Egy ötlet: alakot adni a *téblábol* szónak! Így jön világra a kötet legbájosabb figurája: Téblábol apó. Jóságos kerekecske-gombocska. Másmilyenből van bőven, de ha egyszer valaki képzelni tud, csakis Téblábol a megoldás. Kicsit vénecske, jócskán benne van az apókorban, nem is hall jól, de ha felemeli hangját az emberfia, mégis meghallja, amit mondanak neki. Két bal lába van. De lehet, hogy négy. A bal láb biztos. Csak el kell képzelni. Meg fel is kell öltöztetni. Semmibe se kerül! Most éppen gondja van: rálépett földig érő szakállára, nem tud felegyenesedni, no meg a szakálla szálai is összegubancolódtak a cipőfűzőjével, ha el akarja választani, meg kell görnyednie. Érzékeny lény. Azt hiszi, csúfolja őt a teremtője. Még meg is fenyegeti. Mi meg mosolygunk. Jól van ez így. Hadd panaszkodjék, hadd mondja el legalább ebben a másik valóságban, Hencidában-

Boncidában, mi bántja! Ám ha már ilyen szép kort megélt, gondoskodni is illik róla, merthogy magányos... Kit képzeljünk melléje? Magánhangzók? Csapodárok, összeállnak ezzel-azzal, nem lehet megbízni bennük. Mássalhangzók? Sem a *t*, sem a *b* nem illik igazán apóhoz, de az *!* A sok szelíd és lágy */* között majd jól érzi magát. Boldogkővárálja! Ez a megoldás! Hisz „ott nő a keserű sóska levele, onnan valók a legeslegrégebb nyelvemlékek, legalábbis az én emlékeim” – vallja a költő. És Téblábol mellé képzelet Naplopót és Lóköttöt, a két lágy-léptű kóborlót, ők lesznek a kísérők! Még a világ végén is találkozunk velük, ahol Téblábol apó lábát lóbálva mond mesét Naplopónak és Lóköttőnek. Ott ülnek apó lábánál, míg ő a Sötétség legyőzését meséli. Ki a nagy győző, ki a nagy hős? Egy nagyon bátor szó, aki egyszer volt, hol nem volt. És még a csalafintaság sem idegen tőle. Igen ám, de Sötétség sem rest, három fia van – Rabság, Némaság, Éjszaka –, őket küldi csatába, hogy helyette megívjanak: legyen bátor először őket legyőzni ez a kótyomfitty, ilyen-olyan szavacska! Ám ő nemcsak bátor, csalafinta is. Szövetséget köt Éjszakával, és legyőzi Rabságot és Némaságot. És akkor... akkor már ott áll szemben Sötétséggel, hogy... hogy... Téblábol apó elbóbiskol. Rázzák, rázzák, fel is riad, magához is tér, de csak annyit tud mondani: eddig tartott a mese... Higgyünk a költőnek. Ami ezután következne, nem is mese tán... Álom?

oda nyílik kapu

Ha álom, akkor *Álomjáték*, játék az álmokkal, ahova csak innen oda nyílik kapu, soha fordítva. És mégis... „*Egy fura, / fekete fejű / néma figura, / bajszos és kalapos, / csipkés-szakállas / szárnyas, / csizmalábú, / mellénymellű*

/ baba, / egy sohasemvolt / szerzet / öltött rám nyelvet, / mikor felébredtem” – aki – mondja a költő -: „*itt van most is / a nyomomban, / nyelvet ölt / és nem beszél, / nem való / és mégis él, / jó vicc, szólok, / mondhatom, / mit akar / ez a fura / fekete fejű / néma figura?”* Kell az akadály, a csúfolódó, aki mozdulni, változni ösztönöz. Már ha valaki észre tudja venni. Nem kényelmes, igaz. Önkényes értelmezésem: a *Nyelvöltögető* csúfolódója mindannyiunkban él, kételyeinket olvassuk le az arcáról.

Az akadályozó figura a kötetvégi *Őnk és Ónk játéka*inak is fontos szereplője. A mókát Horgas Béla Kormos Istvánnal játszotta. Versek tíz választott szóból. Szárguldó badarversek szabadságból. Igazi tűzijáték a kötet végén. Innen idézem:

... Rózsaszín arc, fekete kabát és kalap... Egy kilencvenkilós Valaki ül az íróasztal mögött valahol valami Hivatalban! Orrán aranykeretes szemüveg, ujján vastag gyűrű, nyakkendője bordó-sárga – ohó, de hiszen ő nem én vagyok, én nem hordok nyakkendőt, kalapot! Ó, ő bizony valaki más, nem Bertalan és nem Barnabás, nem ismerősöm, nem jó ismerősöm, nem a barátom, nem a társam – sem a lepényevésben, sem a zsákfutásban, nem, dehogy, én ezt a valakit nem kedvelem, de ő se engem...

apró gyakorlati kétség

A költő hősei zeppelinbe szállnak, és eltűnnek a szemünk elől. De azért egy apró gyakorlati kétség ott bujkál a sorok végén: lesz-e elég

kidobható homokzsák a léghajó emelkedéséhez... Igaz, igaz, ne feledjük.

A játék gyógyít. A képzelet szabaddá tesz. Horgas Béla *Képzelnl lehet* című későbbi verséből idézek:

Képzelnl lehet – kezd el.

Te vagy a Van és Te vagy a Nincs.

Szemed színpadára

hunyt szemmel tekints.

Szép szó. Teremtett szabadság – a mindenkori diktatúrák légkörében is.

1. A *Medvetáncot* Levendél Júlia szerkesztette, Dániel Ferenc rendezte, a későbbi előadásokon Fenyő Ervlnen és Vallai Péteren kívül Dévai Nagy Kamilla is közreműködött különböző hangszerekkel, például nyenyerével. A játék kellékeit (összecsukható, többfunkciós padok, szögben végződő karók, amikre a színészek felszúrták az elmondott szövegek lapjait) Horgas Béla édesapja, Horgas János készítette. (szerk.) ↑

kép | vecteezy.com

Gulyás Ábel

PÁRBESZÉDBEN EGY KÖNYVVEL

2023-08-29 | ESSZÉ

Kiss Lajos András új könyve, a **Pillérek törmelékein** a modernitáskritikák hosszú sorába illeszkedik: kiutat keres az egyre sivárabbá váló, technika uralta civilizációból. Már Polányi Károly szerint is a kapitalizmus egyik legnagyobb tévedése, hogy az állandó intenzív és extenzív növekedést igénylő termelés tényezőjeként tételezi a véges természeti erőforrásokat. Polányi negyvenes évekbeli felismerése ma – amikor a klímaválságról szóló diskurzus a közbeszéd egyik uralkodó témája – evidenciaként hat. Szembe kell néznünk a zavarba ejtő helyzettel, hogy a gazdasági rendszer, amely korábban nem látott mértékben juttatott relatíve magas materiális jóléthez tömegeket, az ember létfeltételeit biztosító környezet pusztítását okozza. De egy

filozófusnak a gazdasági törvényszerűségeken túlra, a dolgok mélyére kell néznie. Kiss Lajos András egyik legfőbb témája a pozitivista tudományfelfogásból és technika-hitből következő válsághelyzet okainak feltárása.

a totális kontroll új formái

Karl Löwith Comte-ról szóló elemzésében megállapította, hogy a pozitivizmus atyjaként ismert francia filozófus az istenhitet idealista és a technika pusztító

felhasználásával nem számoló egydimenziós haladáskonceptióra épülő emberhittel váltotta fel. Az antik hagyományban a *hübrisz-nemezisz-katarzisz* körforgásaként képzelték el az életet, és bár a keresztény tradícióban megjelent a történelmi fejlődés koncepciónak muníciót biztosító végcél gondolata, ez nem az emberi politikát, a *civitas terrena* világát, hanem üdvtörténeti perspektívát jelentett. A keresztény felfogás is számolt a bűnnel és az isteni ítélkezéssel, szemben a Comte által vázolt pozitív filozófia koncepciójával, ami az istenhitet az emberi észben való hittel helyettesítette. Fel sem merült, hogy a haladás vívmányai pusztításra is használhatóak, így a technikai újításoktól a romboló háborúk korának megszűnését várta. A modernitás hajnalán a tudományok szempontjából mintának tekintett rendszer – Löwith szavaival – „(a)z ember önimádatának... szegényes tákolmánya” ^[1]. De a gyermeteg haladáshit és a technika folyamatos fejlődése nemcsak az elnyomás és a társadalom feletti totális kontroll új formáit tette lehetővé – a számtalan példa közül talán elegendő a jelen Kínájának pontrendszerét említeni. Az ember a technika segítségével a természet totális urává kívánt válni, így a *techné* nem volt többé morálisan semleges kategória. ^[2] Az atomfegyverek korában szembesülni kellett a ténnyel, hogy a homo sapiens képes az otthonául szolgáló glóbusz elpusztítására és mindennapi tevékenységeiben is az őt körülvevő vívmányok kiszolgáltatottja lett.

Idegennek tűnhet Kiss Lajos András könyvének szellemétől a Löwith-re hivatkozás, hiszen a német történelemfilozófus jellemzően konzervatív gondolkodók műveiben referenciapont. Kiss modernitás- és kapitalizmus-kritikájában nemcsak megállapítja korunk válságos helyzetét, hanem – elsősorban baloldali szellemi támpontokra támaszkodva – kiutat is keres a krízisből. A baloldali érzékenység nem jár elméleti egyoldalúsággal, Kiss széles körű és sokoldalú politikafilozófiai és eszmetörténeti műveltségre támaszkodva elemez. Jellemző rá az a Raymond Aron-i attitűd (ezt idézi is), amit a liberális gondolkodó radikális jobboldalivá vált tanítványa, Alain Benoist kapcsán írt: nem kirekeszteni, hanem megérteni és adott esetben vitatkozni kell vele. Kiss olyan jobboldali teoretikusokat is elemez, akiket a kortárs baloldal nem tart figyelemre méltónak – és ehhez kapcsolódik a könyv másik fontos témája: a progresszív baloldal kirekesztő, az egyszerű embereket és a radikálisan másként gondolkodókat sokszor lenéző, arisztokratikus magatartásának kritikája.

Hangsúlyos az emberi észben való hiten alapuló technológia-fétis kritikája, rámutat, hogy a folyamatos gazdasági növekedéssel együtt járó technikai fejlődés a létfeltételeinket biztosító élővilág elpusztításához vezethet. De következetesen elutasítja az apokaliptikus hangnemet – Michaël Føssellel egyetértve úgy véli, az

apokalipszis narratívája nem tud mit kezdeni az „utána” kérdésével. A filozófiának pedig „előkészítő, nem alapító jellege van”, a gondolkodás feladata, hogy segítsen a válságba jutott civilizációt új alapokra helyezni ^[3] .

Válságok kora: a koronavírus és a háború

A kötet első esszéjében (*Ragályok kora – töprengések rendkívüli állapot idején*) Camus *Pestiséről* olvashatunk. A regény végén Cottard megkérdezi, hogy a járvány változtatott-e a város lakóinak életén. Tarrou válasza: „a pestis meg is változtatta, meg nem is a várost.” ^[4] Ez a közhelyszerű összegzés a Covid okozta változásokra is áll. A hazai öko-filozófia talán legismertebb gondolkodója, Lányi András 2020 tavaszán abbéli reményét fejezte ki, hogy az ökológiai krízis manifesztációjaként megjelenő járvány olyan katarzishoz vezethet, ami annak belátását és gyakorlati megvalósítását hozhatja el, hogy fel kell hagynunk a természeti rendszereket pusztító termelési folyamatokkal. ^[5] Slavoj Žižek is a kapitalizmus alkonyának beköszöntét remélte a járványtól. Visszanézve úgy tűnik, Byung-Chul Hannak volt igaza: a vírus nem döntötte meg a természeti erőforrások kizsákmányolására épülő kapitalista rendszert és a rendkívüli állapotok se bizonyultak tartósnak. Byung-Chul Hant elemelve veti fel Kiss Lajos András, hogy a járvány ellen háborút kell(ett) folytatni. A koronavírus miatt kihirdetett rendkívüli helyzet idején a magyar nyilvánosságban is a háború fogalomkészletével próbálták értelmezni az eseményeket. Ennek szellemében a vírussal szembeni küzdelmet 21. századi háborúként leíró Gerő András nemcsak azonosította a háború frontjait és aktorait, hanem a vírustagadókat és a „honi egészségügy hitelét” rombolókat az önvédelmi háborúban a Covid-19 szövetségeseinek nevezte. ^[6] Most, hogy valódi harcok folynak a szomszédunkban, kissé komikusnak hat a fogalomtár, de tágabb eszmetörténeti perspektívában relevánsnak tartom, hogy a vírus elleni védekezést egy furcsa hadjárat részeként értelmezzük. Az eszmetörténeti kiindulópont (a gyökerek talán még mélyebbre nyúlnak) az újkorhoz társadalomtörténeti kezdete a modern kapitalista ipar kialakulásához kötődik – a természet leigázásáért és emberi uralom alá hajtásáért folyó küzdelemről van szó. A folyamat epizódjaként jelenik meg a Covid-19 ellen folytatott, az élővilágból önmagát annak uraként kiemelő ember győzelmével véget érő harc. A járvány megjelenését jelzéseként is érthettük volna, hogy nem az urai,

hanem részei vagyunk a természetnek. Mivel ezt a csatát is megnyertük, abszurdak az elvárások, hogy a vírus hatására az emberiség fejezze be a természeti létforrások pazarlását és erodálását. A posztcovid kor embere, továbbra is ura marad a létnek, nem lesz pásztorává.

Ivan Krastev gondolata, hogy a koronavírus hatására egyszerre izolált, bezárkózó és globalizált társadalmak jöttek létre. Az egész Földet behálózó gazdasági kapcsolatok egyik fő pillérét, a nemzetközi ellátóláncok működését erősen visszavetette a vírus, közben mindenhol ugyanarról – áldozatokról és fennakadásokról – beszéltek. Sergio Benvenuto és Slavoj Žižek is megjegyezte, hogy a vírus nyomán egyfajta globális szolidaritás alakult ki. A korábban személyes jelenléthez kötött munkahelyi és iskolai feladatokat a globális hálózatok segítségével tényleges fizikai találkozások nélkül végezték – és úgy tűnik, a mediális tér intenzívebb globalizációja velünk marad. Az online platformok térnyerése és a mediális tér intenzívebb globalizációja sejteti, hogy a lokális közösség eszméjének megvalósítása – amiben sokan a modern kapitalista társadalom szerkezetének alternatíváját látják – egyre távolabbi.

A jövő történelembököveiben valószínűleg kiemelt dátum lesz 2022. február 24. – ekkor vált újra reális veszéllyé az atomháború, vagyis annak eshetősége, hogy a technológia véget vet a homo sapiens történetének. A *Búcsú mindentől?* esszé erre

reflektál. Kiss – Michaël Fœssel nyomán – megállapítja: ha a napnyugati szellemtörténetre tekintünk, láthatjuk, hogy a stabilitást biztosító archimédeszi pont már régebben, a reneszánsz és a humanizmus korszakában elveszett. Ekkor váltak kérdésessé a teológiai és kozmikus bizonyosságok, amelyekre a nyugati gondolkodás támaszkodott. A szellemtörténetben különféle akozmikus és metafizikai elméletekkel pótolták ezeket a princípiumokat. Spinozánál Isten vagy Hegelnél a Szellem jelentette a bizonytalansággal szembeni abszolút pontot, míg Hobbes, Husserl vagy Heidegger szerint az ember autonómiájának és teremtőerejének kibontakozását segítette az 'akozmikus rendnélküliség'. Fœssel számára a legfontosabb, hogy a modern embernek már nem adott(ak) a végső bizonyosságként szolgáló archimédeszi pont(ok).

eszméletörténészként

A háború okain elmélkedve Kiss – a közbeszédet uraló geopolitikai megközelítések alternatíváját vagy legalábbis kiegészítését nyújtva – eszméletörténészként keresi az események

magyarázatát. Egy 20. századi, illetve egy kortárs politikai gondolkodó, Ivan Iljin és Alekszandr Dugin Putyinra és az orosz politikai elitre gyakorolt lehetséges hatását veszi számba, mert náluk (leginkább Dugin Új Eurázsia eszméjében) található a háború szellemi gyökereit.

Az empatisz társadalom és a baloldal esélyei

Az Érzelem és politika – egy empatisz társadalom lehetőségéről című esszében Kiss az analitikus politikai filozófiában a hetvenes évek óta domináns rawlsiánus, egalitárius liberális elmélet bírálóját interpretálja. Martha Nussbaum munkásságát mutatja be, aki arisztotelianus alapokra támaszkodva szociáldemokrata szemszögből kritizálja Rawls teóriáját. Nussbaum egyik legfontosabb (politikai) filozófiai invenciója az érzelmek 'újra felfedezése'. Kiss nagyívű fogalomtörténeti áttekintést nyújt, hogy az antik hagyománytól a keresztény tradíción keresztül Spinozán, Hume-on, Voltaire és La Mettrie vitáján, illetve a klasszikus német filozófián át miként jelent meg az érzelem és értelem szembenállása, és hogyan alakult ki jellemzően az értelem felsőbbrendűségére épülő politikai és filozófiai gondolkodás, amit a huszadik

században többen is – olyan eltérő irányzatokhoz tartozó teoretikusok, mint Max Scheler vagy John Dewey – kritizáltak. Kiss tanulmánya előbb azt sugallja, hogy a szöveg az érzelmeket rehabilitáló morál- és politikafilozófiai elmélet kifejtésére fut ki, de ez elmarad, helyette az emóciók politikaelméleti jelentőségét hangsúlyozó Martha Nussbaum szociáldemokrata megalapozottságú, a rawls-i liberalizmusból is több elemet átvevő, Arisztotelészt nagyon eredetien értelmező ismertetését kapjuk.

Az analitikus filozófiai tradíció számára fontos mérföldkőnek számító gondolkodó, Ludwig Wittgenstein teóriájában a fájdalom csak mint személyesen átélt jelenség tűnik fel, így a másik fájdalmáról nem tudunk mit mondani, tehát a fájdalom érzetének igazságértéke nem ellenőrizhető, és a filozófiai gondolkodás perifériájára kerül. Az analitikus társadalomelméletben és politikafilozófiában alapvetően az érzelmeket a racionalitással szemben mint a kognitív folyamatokat akadályozó, tehát politikai irracionalizmushoz vezető jelenségeket szokás bemutatni. A huszadik századi és jelenkori társadalomtudományos gondolkodásban nagy súlyt kapó racionális döntésemélet is leértékelte az emóciókat. Ezt a végletekig fokozta a chicagói iskolához tartozó Richard Posner, aki irracionálisnak és feleslegesnek tekintette, ha egy anya megsiratja halott gyermekét, hiszen ehelyett produktívan is eltölthetné a számára adott időt. Posner is osztja az előítéletet, hogy az érzelme (a rációval ellentétben) nőies tulajdonságok.

Nussbaum a felvilágosult feminizmus híve, a *Nők érzelmei és képességei* című művében leszögezi, hogy az érzelmeknek nincs neme, a férfiak racionálisabb és a nők emocionálisabb viselkedése csak a társadalmi konvenciók következménye és nem biológiai vagy pszichológiai adottság. Vitatja, hogy az érzelmek irracionálisak, hiszen intencionális fenoménekként mindig konkrét tárgyra irányulnak. Ezek a meghatározható tárgyra irányuló [7] emóciók pedig általános szolidaritássá transzformálhatók, segíthetnek a helyes politikai döntés meghozatalában, amihez Nussbaum szerint az értelem és érzelem kooperációjára van szükség.

az érvelés árnyaltabb

Kiss nemcsak az analitikus elméletet, hanem a kontinentális politikai filozófia nagy hatású gondolkodóját, Hannah Arendtet is elmarasztalja, mert a politika világtól idegen fenoménekként bélyegezte meg az érzelmeket. A *Forradalom*-könyv egyik gondolatával vitatkozik, amely szerint a francia forradalom félresiklása ahhoz a mozzanathoz köthető, hogy a nyomor felszámolásának ügye a szabadság kivívásának törekvése elé került. Tehát a részvét szubjektív érzete szembe került a közügyek racionalitásával. Bár Kiss ehhez hozzáteszi, hogy az érvelés árnyaltabb, ugyanis a szolidaritás esetében Arendt szerint is helye van az emocionális megnyilvánulásoknak a politikában. Érdekes, hogy Arendt kritikája mennyire szemben áll Edmund Burke tézisével – szerinte a forradalom teoretikusainak épp az volt az egyik fő tévedése, hogy racionális lényként tételezték az embert és kockás papíron számolták ki a történelmi tradíción (és az ehhez kapcsolódó emocionális viszonyuláson) nyugvó közigazgatási határokat, holott a politikában a helyi identitások kialakulásához nélkülözhetetlen az érzelmek megélése. [8]

Az emóciók közéleti rehabilitációjának programja összekapcsolódik Nussbaum irodalmi szemléletével, azzal a tézissel, hogy az irodalom egy húron pendül az érzelmekkel: a poétikus művészetektől félő racionalista Platón ellenében az esztétikai hatás etikai szerepét hangsúlyozó Arisztotelészt követi, aki szerint a művészi tapasztalat elősegíti a *szüneszisz* (felfogás, értelmesség) képességének kialakulását, ami hozzájárul a polisz ügyeinek megfelelő rendezéséhez. [9] Nussbaum elsősorban Dickens *Nehéz idők* című regényét elemezve mutatja be, mennyire abszurd és

életidegen következményekhez vezet, ha csak a racionális gondolkodás működteti a társadalmat. Az amerikai gondolkodó művészetről szóló téziseit tágabb eszmetörténeti kontextusba helyezve Kiss párhuzamba állítja ezeket Paul Ricoeurnek és Jacques Rancière-nek az irodalom és a politika kapcsolatát vizsgáló műveivel – de vajon miért nem említi Arendt gondolatát, hogy a művészet képes artikulálni, vagyis a nyilvánosság számára elbeszélhetővé tenni az érzelmeket?

A populizmust bíráló liberális teoretikusok támadó éllel szokták felróni a populistának bélyegzett politikai vezetőknek, hogy demagóg módon játszanak az emberek érzelmeivel, ahelyett, hogy racionális-logikus érvrendszert használva nyilvánulnának meg. Nussbaum nyomán azt mondhatjuk, hogy ezek a liberális kritikusok félreismerik az ember és a politika természetét. A populizmus jelenségének megértését is nagyban segítené, ha a kortárs politikai filozófia az értelemmel szemben irracionálisnak tételezett emóciók egyoldalú koncepciója helyett az érzelmelek struktúrájának megértésére törekedne. Nussbaum az egyik legalapvetőbb közösségi érzelemnek a patriotizmust tekinti, melyet a szeretet sajátos (az absztrakt elvek igénylésétől különböző) formájának tart. De a patriotizmus veszélyeire is figyelmeztet. Az antik mitológia képét parafrázálva állítja, hogy a nemzeti érzés kérdésében a Szkülla és Kharübdisz között kell egyensúlyozniuk a politikai cselekvőknek. A behódolás a hamis értékeknek, a kisebbségek kényszerítése a többség szokásainak

követésére, illetve a kritikai szellem elnyomása a veszély. Ezeket úgy kell elkerülni, hogy a politikai cselekvő és gondolkodó ne higgye, hogy a közösség társadalmi kohéziójának megteremtése megvalósítható racionális érvekkel. Platón kommunisztikus koncepciójának arisztotelészi bírálatait idézi, amely hangsúlyozza, hogy tulajdon és vonzalom nélkül nem alakulhat ki tartós és mély emberi kötődés, ami a helyesen berendezett polisz alapja. Nussbaum szerint John Rawls is kiüresítette a patriotizmus fogalmát, mert ragaszkodott az érzelmek reciprocitásának elméletéhez, pedig az érzelmi kapcsolatok sokszor – a politikai közösségek struktúrájából következőleg – aszimmetrikus viszonyokként valósulnak meg, amire a legjobb példák a szülő-gyerek kapcsolatban kínálóznak. Martha Nussbaum patriotizmust védő normatív elmélete szerint nem előzetesen adott, hanem plurális történelmi tradícióból általunk felépített szellemi identitás-konstrukcióként kell megvalósulnia az egyik legalapvetőbb politikai közösségnek, a nemzetnek.

a segítség elve

Kiss ismerteti a rawls-i liberális hagyomány Arisztotelészre támaszkodó szociáldemokrata kritikáját. *Az igazságosság elméletének szerzőjét azért bírálja Nussbaum, mert nem veszi számításba az emberek*

szubjektív szükségleteit. Az ő figyelme nemcsak az alapvető javakra, hanem a potenciális javakként létező képességekre is kiterjed. Nussbaum szociáldemokratizmusa a moderált közösségi gondolkodás szükségességének tételéből indul ki. Abból a komunitárius belátásból, hogy a közösségi tevékenységeket, mint például a törvényalkotás, az oktatás vagy a védelem megszervezése az emberek nem képesek önmagukban megvalósítani – ezért elégtelen az individualista liberális politikaelmélet –, szükséges a köztulajdon létrehozása és a magántulajdonlás korlátozása, ha ezt megkívánja a segítség elve. A politikai intézmények feladatai közé tartozik a ráhatás a gondolkodási struktúrákra, ahhoz hasonlóan, ahogyan az antik poliszokban a közös étkezés intézményének egyik legfontosabb funkciója a szociális érzékenység, vagyis a részvét és az együttérzés megteremtése volt. Ez a baloldali Rawls-kritika az arisztotelészi erényetikára támaszkodik, a javak birtoklása az önértékükről függően helyeslendő. Minthogy a születés pillanatában nem lehet meghatározni az ember számára szükséges javakat, a

hatalomnak segíteni kell, hogy a politikai közösség rosszabb helyzetbe született vagy került polgárai megtanuljanak önmagukon segíteni. De Nussbaum nem valamiféle kommunisztikus víziót vázol fel, elengedhetetlennek tartja az értelmes munkához és a magántulajdonhoz való jogot. Ideáltipikus sémája sok tekintetben Arisztotelész *politeia* koncepciójára támaszkodik, a modern társadalommodellek közül pedig a skandináv szociáldemokráciát tekinti példának.

Nussbaum kritikusán szemléli a multikulturalista és az etnikai relativista elméleteket – a politikai közösség optimális keretének a pluralista tradícióra támaszkodó, nem kirekesztő nemzetállamot tartja –, s úgy véli: az emberi lét alapstruktúrájából következő univerzális normák minden politikai rendszerben érvényesek. Filozófiai antropológiája szerint az emberi létezés alapvető jellemzői: a halandóság, a testbeli lét és az ebből következő szükségletek, az öröm és a fájdalom átélésének képessége. Ezeken túl az ember birtokában van a tapasztalás, a képzelet és a gondolkodás kognitív képességének. Továbbá Nussbaum a teljes emberi élet részének tartja a gyerekkor élményeit, a játék és a humor lehetőségét. Koncepciójában kiemelt szerepe van a gyakorlati észnek, ami „minden cselekvést és tervet áthat”, valamint annak, hogy a homo sapiens össze tud kapcsolódni más emberekkel és a természettel. De az izolált létezés az emberi egzisztencia fontos aspektusa, ebből következik az egyén radikális intimitásának igénye. A jó törvényhozónak ezek kibontakozását segítő

jogrendszerre kell törekedni. Nussbaum 10+1 pontos listájában felsorolja, milyen intézkedések szükségesek a jó élethez. Kérdés persze, a filozófia feladata-e, hogy pontokba szedhető cselekvéstervet nyújtson az igazságosság eszményének megvalósításához. A Nussbaum által gyakran idézett arisztotelészi elmélet szerint a politikai döntéseket a kontingencia elve jellemzi, ami a közéleti szerepvállalás nyomán megszerzhető gyakorlati tudást kíván. Azonban nem érdemes a politikai tudásból kizárni az epistemé jellegű ismereteket, a praxis világában látenszen megjelenik a helyes rend problematikája, s mivel minden politikai cselekvésnek a megőrzés vagy a változtatás a célja, annak függvényében, hogy az adott ágens jónak vagy rossznak tartja a fennálló rendszert, a politikai életben való részvétel elvezet minket a jó kérdéséhez, mely a politikai filozófia egyik alapproblémája. **[10]**

nem egzakt meritum

A szituatív morálfilozófia a gyakorlaton nyugvó, elméleti tételekké nem általánosítható bölcsességként írja le a politikai tudást. Ez mintha konfliktusban állna a politikai cselekvés és a

helyes politikai rend elméleti kérdésének összefüggésével, ám az ellentét feloldására már Arisztotelésznél rábukkanhatunk. A Lúkeion alapítójaként ismert gondolkodó etikai műveiben megtaláljuk az erények katalógusát, de ezek a leírások az erényeknek csak a körvonalait határozzák meg, általánosságban az erényes attitűd szélsőségekkel szembeni *aurea mediocritas*-ként definiálható, azonban ez a középpont nem egy egzakt meritum, hanem a döntési helyzet és a morális cselekvő fizikai és lelki sajátosságaitól függő mérték. A jó és helyes rend kérdésére választ – vagyis a praxis világában tevékenykedő politikai cselekvő számára irányt mutató morálfilozófiai alapelveket – kereső bölcs egyik lehetséges szerepköre, hogy a politikus tanácsadója legyen és szellemi muníciót biztosítva segítsen elméleti keretbe helyezni és a politikai filozófia alapvető kérdéseivel összekötni a kiségített személy(ek) politikai cselekvését. Hogy megválaszolhassa, mi a jó, a politikát vizsgáló filozófusnak meg kell értenie az emberi lét és közösség alapstruktúráinak természetét. A politikai teoretikus nem áll tisztán a teória szférájában, az ideákat kutató filozófus nem tud eltekinteni a barlang árnyképeitől és korának társadalmi vitáitól, előítéleteitől. De – mint arra Michael Oakeshott rámutatott – az aktuális helyzet megoldása érdekében a célokat és

eszközöket kijelölő gondolkodás csak politikai okoskodás, míg a politikai filozófia ezeket az okoskodásokat összeköti az adott civilizáció teljes kulturális tradíciójával, amelyben az emberi egzisztencia alapvető kérdéseire is válaszokat találunk. [11]

A Jeremy Rifkin – Az empátikus civilizáció prófétája című esszé olyan társadalomelméleti nézetrendszert mutat be, amely az empátia alakulásában látja a nyugati társadalomfejlődés értelmét. Rifkin antropológiájában az ember *homo empathicus*ként jelenik meg, és a történelmet az empátia kibontakozásának folyamataként értelmezi. Az empátikus társadalom mélyre nyúló történelmi gyökereinek látszólag ellentmond, hogy az empátia fogalmát viszonylag későn, 1907-ben használták először. A másik iránt táplált empátikus viselkedés szemben áll a nyugati szellemtörténet domináns társadalomelméleti megközelítéseivel – az utilitárius teóriákkal, a darwini evolúció gondolatával, sőt, Freud önérték érvényesítési elméletével, amely például a reklámpszichológiában alkalmazza a fogyasztói vágyak erotizálását, alapot szolgáltatva a konzumkapitalizmus világméretű sikeréhez.

A Rifkin-portré talán legizgalmasabb tézise, hogy az energiaellátási formák és a társadalmi viszonyrendszerek szorosan függenek egymástól, így az empátia megnyilatkozási formái is erősen kötődnek az adott kor által használt energetikai

infrastruktúrához. A tételt történeti analíziseivel – például a Római Birodalom bukása és a talaj termelékenysége közötti összefüggés kimutatásával – próbálja bizonyítani Rifkin. A középkor energiafelhasználását mintának tekintő felfogással látszólag ellentétben áll Lynn White Jr híres tézise. Szerinte nemhogy példát, de a természet kizsákmányolására épülő gyakorlat egyik okát láthatjuk a latin középkor természethez való viszonyában. White felidézi a kora középkori kereszténytéris sajátosságát, mikor a szent fákat tisztelő pogány kultuszhelyeket látványosan kiirtották, mondván, a természet istenítése ellentétben áll az igaz hittel. A nyugati keresztény ábrázolásokban már a 9. században megjelent a természetet leigázó emberkép. A termelésben 1000 után elkezdték a víz, a 12. században a szélenergia, a következő évszázadban a súlyokkal hajtott mechanika használatát. **[12]**

Ember és természet harmóniája az újkorra tört meg, Descartes már élettelen gépnek látta a non-humán materiális létezőket, Bacon a tudást hatalomként értelmező bon mot-jával elmosta a megismerés (*epistemé*) és a technikai (*techné*) invenciók közötti határt.

az egyik legnagyobb bűn

Alain de Benoist szerint a premodern társadalmakban – így a latin középkorban – a pazarlás még nem számított erénynek, sőt, ezt a közösség fennmaradásához

nélkülözhetetlen javak megmaradását kockáztató tevékenységet az egyik legnagyobb bűnnek tartották. Kétségtelen, a modern kor embere azért tartotta végtelenül felhasználható jószágnak, a termelés egyik kimeríthetetlen tényezőjének a természetet, mert az érett latin középkorban kialakultak – jórészt a víz- és szélenergia termelésbe csatolásával, tehát Rifkin által pozitív példaként említett gyakorlattal – a természet emberi jólét alá rendelésének gyakorlati előzményei.

A 19. századot a kapitalizmus- és modernitáskritikusok a természet kizsákmányolására épülő rendszer megvalósulásaként emlegetik, illetve a baloldali elméletek a kor munkásvilágából vett példákra – mint a kapitalista elnyomás ideáltipikus eseteire – hivatkoznak. Rifkin figyelmeztet, hogy ugyanekkor bontakozott ki a szülő-gyerek vagy a házastársi viszony humanizálása. Ennek illusztrálására

Schopenhauer részvétről és együttérzésről szóló szövegét idézi, amit a filozófus a Dán Királyi Akadémia pályázatára készített, de nem jutalmazták. A bírálók azt kifogásolták, hogy „(...) a pályázó az erkölcs alapjait nem az észre, hanem a részvétre és az érzelmekre alapozza” [13]. Rifkin szerint a romantikához kötődő empatikus tudat kibontakozása összekapcsolódott a technika fejlődésével. Pontosabban azzal az eszmetörténeti fejleménnyel, hogy az elektromos metaforák szolgálták a társadalmi képzelőerő terepéül, amelyek a pillanatnyi töréseket (fényvillanás, rövidzárlat) írják körül, amiket az ember képes testileg megtapasztalni, így „ezek a fogalmak a pszichológiai tudat szótárában is megjelennek, és pszichés folyamatok leírására alkalmas nyelvet adnak a tudósok kezébe.” [14]

Kiss Lajos András tartózkodó Rifkin optimizmusával, mivel jóval sötétebben látja a modernitás jelenségeit, ennek megvilágítására idézi John Gray-nak a modern ipari társadalom Janus-arcúságáról szóló tézisét, ami a látványos fejlődés mellett az erőforrások kimerülésére és végességére hívja fel a figyelmet. Rifkin optimális jövőképében a napjainkban teret nyerő, „a 'természetéből fakadóan' megújuló energia a kooperatív és nem a hierarchikus irányítási mechanizmusokat követeli meg.” [15] Legizgalmasabb tézise, hogy a jelenkorban a tulajdonosi társadalmat felváltja a hozzáférés és megosztás társadalma, így a tulajdoni különbségek alapján hierarchizált politikai közösség igazságosabb, kevesebb szociális feszültséggel terhelt

társadalmi modellé alakul. Csakhogy a hozzáférés társadalmának létrejötte a legtöbb szakmában komoly válságot eredményezett, leglátványosabban talán a zene világában, ahol a streaming szolgáltatások elterjedése kihúzta a talajt az addig elsősorban jogdíjakból élő előadók lába alól. A médiában a nyomtatott orgánumnál sokkal demokratikusabb, ingyenesen elérhető online újság dominálta közéletet pedig a könnyen befogadható, bulvárba hajló cikkek túlsúlya jellemzi. Számomra egyelőre nyitott kérdés – hiszen az egyenlőség eszméjét megcsúfolva napjainkra a nagy streaming szolgáltatók az anyagi helyzet (az előfizetési hajlandóság) függvényében más tartalmakat biztosítanak az ügyfeleiknek –, hogy a Rifkin által decentralizált kapitalizmusnak hívott rendszer mennyire tudja felváltani a tulajdonosi társadalom egyenlőtlenségeit és elvezet-e egy valóban empátikus világtudat kialakításához.

elhibázott narratíva

Az Arrobori – tizenöt év után című esszében Farkas Attila Márton 2006-ban megjelent nagy hatású könyve kapcsán ír Kiss a baloldali politika esélyeiről. Felidézi a könyv egyik központi tézisének, a

baloldali elit legnagyobb bűnét, hogy a rendszerváltással járó szociális összeomlást a társadalmi-gazdasági törvényszerűségekből következő fatalizmusként interpretálta. A piac igazságtalanságainak akceptálása szorosán összefügg az antipolitikai, szakértői kormányzás mítoszával. Kiss Lajos András a magyarországi baloldal problémáit tágabb keretbe helyezi, a honi trendeken túlmutatóan a baloldal nemzetközi térvésztesésének okait kutatja. Kiss szerint elhibázott az a baloldali elit körében osztott narratíva, ami a populizmus szólamainak bedőlő tanulatlan embereknek bélyegzi a jobboldalra szavazó munkásosztályt. Ehelyett a (baloldali) politikai gondolkodásnak rehabilitálni kellene az érzelmeket, és az így megteremtett, új analitikus keretben kezelni a populizmus problematikáját.

Pozitív példaként ír Kiss a magát konzervatív anarchistaaként definiáló és a balliberális arisztokratizmust kritizáló Jean-Claude Michéa munkásságáról, aki a liberálisok és szocialisták absztrakt társadalom-felfogásával szemben a common decency fogalmára támaszkodik.

A Michéa használta common decency-fogalmat Bruce Bégout erkölcsfilozófiai tézisével állítja párhuzamba, miszerint az ember képes a jó és rossz ösztönös érzékelésére. Bár az esszében nem jelenik meg a keresztény gondolatvilág, de a teorema kísértetiesen emlékeztet a lelkiismeret meghatározására, hogy ez a belső hang teszi képessé az embert nemet mondani az erkölcsileg elfogadhatatlan helyzetekre – hasonlóan a szókratészi daimón tiltásaihoz. Kissnél ennek a belülről jövő morális érzéknek nincs transzcendens dimenziója. Szocialisztikus működésének archetípusát Marcell Mauss leírásaiban láthatjuk, nevezetesen a javak kapitalista elosztásának a természeti népeknél megfigyelhető alternatíváját, ahol az ajándék, adományelfogadás és a viszontadomány ^[16] adta meg a társadalmi érintkezés dinamikáját. Vagyis az emberi természetnek az adományokra épülő társadalommodell felel meg, szemben a kapitalizmus természetellenességével. Számomra erősen kérdéses, helytálló-e az adományok viszonyosságának elvéből kiinduló leírás. Vajon nem az következik-e a történelmi tapasztalatainkból, hogy az emberi természetnek megfelelő politikai rendszerekben – az adományok kétségtelenül jelentős társadalmi szerepe mellett – ne lenne meg az anyagi elválasztottsággal járó hierarchiák iránti igény?

A helyi társadalmi szokások akceptálása összefügg azzal, hogy Michéa és Kiss a helyesen felépülő politikai közösség megkerülhetetlen részének tartja a helyi kollektív identitásokat, elsősorban a patriotizmust. Farkas Attila Márton is éles kritikát fogalmaz meg a rendszerváltás után a *public intellectual* szerepkört magára vállaló – a valódi baloldali értékeket neoliberális elgondolásra váltó – balliberális szellemi elittel szemben. Kiss ugyanezt a kritikát érvényesnek tartja a nyugati progresszív baloldalra is, ugyanakkor hozzáteszi, hogy nyugaton találhatunk autentikus baloldali szerzőket – Ernesto Laclau és Chantal Mouffe –, akik a (baloldali) populizmus pozitív tartalmát hangsúlyozzák. Bár Kiss a magyar szellemi élet baloldalán is lát néhány üdítő kivételt – Tallár Ferenc, Antal Attila és Kiss Viktor munkásságára gondolhatunk –, akik számára a populizmus szocialisztikus tartalmú, követendő irányzat.

Ez a nacionalizmust és a populizmust igenlő gondolatmenet felidézi a magyar kormány intellektuális holdudvarában népszerű mondásokat. Hogy a kortárs politikai gondolkodás meghatározó törésvonala a lokalista–globalista ellentét és a morálisan helyes politikai döntés csakis a lokalisták oldalán lehet. ^[17] De a Fidesz holdudvarában kifejtett lokalista hitvallások mellett a *de facto* működés során a magyar gazdaság kiszolgáltatott a nyugati tőkének és a globális termelési rendben felkínált félperifériás helyzet elfogadása jellemzi az Orbán-rezsimet. A kormány szellemi hátszágában szintén pozitív tartalmú a populizmus. Kiss egyetért Farkas Attila Márton állításával, hogy 2006-ban nem volt komolyan vehető jobboldali eszmei közeg, csupán néhány romantikusan a múltba révedő konzervatív elmélkedett a közjóról, de – így a könyv szerzője – ma már van nívós, tájékozott, fiatal jobboldali szellemi kör, amely a kortárs etnopluralista diskurzushoz közelálló eszmei alapállásból értelmezi a hazai és nemzetközi eseményeket. Szerintem hiba a 2010-es évekre datálni a komolyan vehető konzervatív politikai filozófia (újja?)születését, hiszen 2002-ben jelent meg – az amerikai republikánus politikai gondolkodásra nagymértékben ható straussiánusok hazai követőjének, Lánczi Andrásnak a *Konzervatív kiáltványa* ^[18] .

gyökértelen

Hogy még teljesebb legyen a baloldali panoráma, Kiss – Žižek nyomán – a kínai állam, a hivatalos narratíva szerint baloldali ideológiájának elemzésével zárja az esszét. Furcsa, hogy a

■ kommunista Kína pragmatista hatalomként felvállalja a konzervatív konfuciánus tradíciót. Ennek oka, hogy a tradicionális patriarchális értékrendre épülő eszmerendszer segít a társadalmi stabilitás megőrzésében. A helyzet ott válik izgalmassá és ambivalenssé, hogy a párttagoknak (hivatalosan) tiltott a konfuciánus szokások gyakorlása. Így a hivatalos állományt tekintve szigorúan ateista KKP bizonyos mértékű vallási toleranciával garantálja a stabilitást hozó, patrióta konfuciánus hagyományok továbbélését. Žižek hangsúlyozza, hogy a párt a legnagyobb ellenségnek a gyökértelennek bélyegzett, individualista nyugati kultúrát tartja. Az organikus konfuciánus társadalomeszmény hite tulajdonképpen a kommunista hitvallást helyettesíti. Így ma nem az osztályharcos ellentét strukturálja a kínai társadalmat, hanem a nyugati civilizáció és az autochton kultúra szembenállása.

A Kiss-féle panorámakép azt mutatja, hogy nemcsak Magyarországon, de a glóbusz egészén válságba került a baloldal, bár a kritikus elemzések mögött felsejlik a remény: mintha a szerző lehetségesnek látná a lokális identitásokra támaszkodó szociáldemokrata politika megvalósulását.

Modernitás és technokritika

A tanulmánykötet utolsó két darabja Kovács Gábor írásaihoz kapcsolódik. *Az ökológia, a kultúrakritika és a politika metszéspontjai* címűben Kovácsot követve visszatekint az első világháború – amit François Furet az emberi történelem egyik leginkább felfoghatatlan és rejtélyes eseményének tartott – hatására.

Kovács és Kiss nem annyira a politikai és társadalomtörténeti változásokra, inkább a szellemi történeti fejleményekre fókuszál, ahol hasonlóan radikális változásokat figyelhetünk meg. Kiss idézi Jaspers gondolatát, hogy a modern ember feloldódik a bürokratikus apparátus személytelen világában. Kötetének egyik központi motívuma a modern technika filozófiai kritikája. A modernitás-bírálatok születését – vagyis saját gondolkodásának egyik eszmetörténeti előzményét – a két világháború közé teszi, elsősorban Spengler, Bergyajev és Ortega y Gasset munkásságát kiemelve. A diskurzus kialakulásán túl a mindent eluraló technika térnyerésének szellemi történeti gyökerei is izgatják Kisst, így jut el a keresztény felfogás vizsgálatához.

Újfajta kvázi vallásosság

A vallástudományi és az öko-filozófiai elméletek visszatérő témája, hogy a Bibliában vázolt archetipikus emberkép milyen viszonyban áll a természettel. Az emberi nem

kétségtelenül kiemelt ontológiai státusszal rendelkezik, mégse beszélhetünk a többi földi létezőhöz képest ontológiai elválasztottságról, hiszen az emberek és állatok ugyanúgy köztes létezők – az állatokban is megvan a *nefesh* (lélek) és a *ruach* (erő), amivel mozgatja az Úr a világot –, vagyis Isten és az anyag között egzisztáló köztes entitások. ^[19] A természet és a bibliai ember összetett viszonyához tartozik, hogy a bűnbeesett embernek büntetésként adatott a munka. A későbbi egyházatyáktól a

skolasztikus teoretikusokon keresztül a reformáció teológusaiig egyre inkább az emberi létmód esszenciális velejárójának tartották a technikai tudást és a munkát, illetve az újkortól az ember teremtett volta helyett teremtőtársi mivoltát hangsúlyozták. A rohamos technikai és tudományos fejlődés következtében a 18. századtól az élet egyre több területén kezdetét vette a világ varázstalanítása, ami paradox módon újfajta kvázi vallásosságot teremtett, hiszen ennek lett következménye, hogy a „modern ember nem a transzcendensben, hanem az észben hisz.” [20] Ehhez kapcsolódik az esszé egyik legizgalmasabb tétele: Günther Anders nyomán nagyon eredetien világítja meg Kiss a modern technofília szakrális jellegét, hogy a technológia világformáló ereje a fenséges érzetét kelti, vagyis a racionálisan megragadható isteni erő képzetét.

A 20. század derekától a honi szellemtörténetben rendkívül népszerűvé vált a Közép- (vagy Kelet-Közép-)Európa gondolat, hogy a gazdaság és társadalomfejlődés sajátosságaiból fakadóan más jelentésűek létfontosságú fogalmaink, így a nyugati minták tanulmányozásánál a saját régióink eszme és társadalomtörténetének megismerése jobban segít a társadalmi valóság megértésében. Ezzel szemben Kovács Gábor *A kultúrkritika általános mintázata és helyi variánsai – a 'használható múlt' keresése Magyarországon és Amerikában* címet viselő tanulmányában a honi, az európai és a tengerentúli párhuzamokra hívja fel a figyelmet.

A technofilia és a technofóbia között. Kommentárok Kovács Gábor esszéjéhez című esszé a modern technológia okozta változásokat vizsgálja, felidézve Webernek a világ varázstalanítására vonatkozó tézisét. Nemcsak a technikai és tudományos fejlődést hozó kapitalizmus apologétáinak, hanem a szocialista gondolkodók számára is kérdés volt a természeti korlátok és a természet teremtette barbárság (ahol az erősebb legyőzi a gyengét) leküzdése. Az ember előtt álló legnagyobb feladat a halál legyőzése. A Kiss által hosszan elemzett Boris Groys szerint „[a] szocializmus úgy működik, hogy kizsákmányolja a halottakat az élők javára – a jelenleg élőket pedig a jövőbeli nemzedékek javára”. [21] Ez azonban nem csupán a szocializmusra, hanem minden, a jelen társadalmának erőforrásait jövőbeli célnak alárendelő politikai elgondolásra igaz megállapítás. Az aktuális politikai trendek közül leginkább a klíma védelme mellett kiálló politikusok és mozgalmárok politikai céljai tűnnek erkölcsileg visszásnak ebből a szempontból. A zöld ügy képviselői a jövő generáció jogára hivatkozva a termelés visszafogására szólítanak fel, vagyis a fogyasztói jólét csökkenését, tehát a jelen generáció anyagi lehetőségeinek feláldozását várják el a fiatalok vagy a még meg nem születettek remélt, jó életéért.

A halál problematikája kapcsán Kiss röviden kitér Alekszandr Bogdanov munkásságára, elsősorban *A halhatatlanság ünnepe* című elbeszélésére. A mű főszereplője, a halhatatlanságot feltaláló Fridé mindenből kiábrándul és értelmetlennek látva az őt körülvevő dolgokat, élete megszakítása mellett dönt. A novella Kiss interpretációjában Heidegger tézisét támasztja alá, hogy az emberi életnek a lét egyszeri, véges és megismerhetetlen volta ad értelmet, míg ott, „ahol mindig minden újrakezdhető és megismételhető, a jót és a rosszat sem lehetne egymástól megkülönböztetni.” [22]

a múzeum és a temető

Kiss megállapítja, hogy Platón óta a filozófia állandó témájának számító metanoia kérdéskörére, vagyis a lélek túlvilágra költözésének problémájára a modern korban,

a lélek halhatatlanságában való hit bizonytalanná válása után nehezen tudunk válaszolni. Ha nem marad más vonatkozási pont, mint a halandó test, az embernek a végtelennek tűnő univerzumban elfoglalt helye is kérdésessé válik. A metanoia a

modernitás korára heteronómiává változott, vagyis a test halhatatlanságának kérdése vette át az örökéletű lélek természetét kutató vizsgálódások helyét. A halhatatlanság iránti érdeklődést jól mutatja a tömegkultúrában egyre nagyobb teret nyerő kortalan szuperhősökről, vámpírokról, zombikról vagy a testi halált legyőző létezőkről szóló, a közvélemény figyelmének homlokterében álló alkotások sokasága. A heteronómia-fogalommal Groys a Foucault által használt heterotópia-kifejezést gondolta tovább. Ez utóbbi fogalom olyan tértípust jelöl, amely minden más térrel kapcsolatban áll, a Foucault által felsorolt helyszínek közül Groys számára a múzeum és a temető az igazán érdekes, hiszen a tradicionálisan a lélekhez kötött életfunkciók megszűnése után ide viszik az ember testét, így ezek az archívumok a korporális halhatatlanság igazi színterei. A múzeumokban az életgyakorlattól elszakadó, így holttestszerű tárgyakként egzisztáló műalkotásokat a befogadó a historizáló interpretációk révén sokszor megpróbálja lelkesültnek látni, vagyis megakadályozza a heteronómiát, ahelyett, hogy a megfelelő perspektívát felvéve „megtanulná a világot holttestként megtapasztalni”. [23] A modern művészet az egyre szétesettebb, referencia-vesztettebb alkotásokkal a halott test projekcióját kívánja megjeleníteni, ennek Groys szerint egyik legtisztább példája Malevics *Fehér alapon fekete négyzet* című képe. Groys kiemeli a művészeti ábrázolások biopolitikai aspektusát, amely abból a modern technológia teremtette sajátosságból adódik, hogy az ember sokszor képtelen különbséget tenni a mesterségesen előállított és a természetes dolgok között.

A könyv zárása kapcsolódik az első esszéhez. Kiss Giorgio Agamben tézisére hivatkozik, miszerint napjainkra a tudomány (elsősorban az orvosi) kvázi új vallásként hirdeti dogmáit és nem tűri, hogy azt bárki megkérdőjelezze, mivel a három nagy nyugati dogmatikus rendszer (kereszténység, kapitalizmus, tudomány) küzdelmében gyakorlatilag kiütéses győzelmet aratott. A biológiai alapfogalmakból kiinduló orvostudomány az egyes fogalmakat gnosztikus-manicheus keretben értelmezi, a jó és a rossz jelentéseivel látja el azokat, „az általa kidolgozott finom és rigorózus dogmatika a gyakorlatban hihetetlenül szerteágazó kultikus szférának felel meg, amit a legcélszerűbb technológiának nevezni.” [24] A technikára épülő tudomány szövetsége a politikai hatalommal az elnyomás és a szellem szabadságának radikális korlátozásához vezetett. Kiss Lajos András úgy zárja Agamben tudománykritikájának interpretációját, hogy a „modern világban a racionális bíráló alól nem vonhatja ki magát senki és semmi.” [25] Az embernek mégis az az érzése, hogy Agamben igazságtalan a szigorú logikai érvelést kívánó tudománnyal szemben. A falszifikáció elméletétől a kizárt harmadik elvéig hosszan lehetne sorolni a tudományfilozófiai belátásokat, amikkel a modern tudomány megpróbálja elkerülni, hogy a valóságtól elszakadt dogmarendszerrel váljon. Persze a filozófiával ellentétben a tudományos gondolkodás ritkábban kérdez saját evidenciáira, mégis, a modern tudományosság egyik fő kritériuma a racionális cáfolat lehetősége. A tudomány az igazság megismerését tartja céljának, diskurzusa különbözik a demokratikus politika logikájától. Arendt híres definíciója szerint a politikai folyamatok a polgárok közös beszéde és cselekvése révén konstituálódnak, így az egymással ütköző vélemények sokasága, tehát a *doxa* az alapjuk. Ezzel szemben az „igazság a kényszerítés egy mozzanatát hordozza magában”, egy matematikus biztosan nem fogadja el, hogy 2×2 ne 4 legyen, a saját egzakt logikai rendszerét negligáló véleménnyel komolyan diskurálni se hajlandó, mivel az igazság „megköveteli, hogy tudomásul vegyék, s eleve kizárja a vitát, márpedig a vita a politikai élet leglényegét jelenti.” [26] A Covid-válság során a politikai elit ezt az *epistémé*-központú diskurzust kívánta érvelése alapjává tenni, ahonnan az argumentumok logikájából következő kényszerítő erőt el nem fogadók földhözragadtnak, primitívnek, összeesküvés-elmélet hívőnek látszanak.

határátlépés

Az Agamben által felvetettekhez kapcsolódik Kiss egyik utolsó tézise, amelyben a technokritikát összefűzi az orvostudomány és gyógyszerlobbi befolyása nyomán felmerülő aggályokkal. A technika Jacques Ellul szerint lényegében amorális funkcionalitás, ezzel szemben mintha Kiss a technika jelentette morális, politikai és egzisztenciális kérdésekkel akarna szembesíteni minket. A napjainkban teret nyerő mesterséges intelligencia még aktuálisabbá teszi a morál- és egzisztenciafilozófiai megalapozottságú technikakritikát. Az óriási érdeklődés is jelzi, hogy az informatikatudomány újdonsága esetében nem egyszerűen a digitális technika életünk minden mozzanatát egyre inkább behálózó, újabb fázisáról beszélhetünk. Könnyen lehet, hogy a korábban nem realizált veszélyeket és lehetőséget hordozó határátlépésként azonosíthatjuk a mesterséges intelligencia színre lépését.

A digitális korszakban teret nyerő alkalmazott tudás és a mindenre választ kínáló internet sok szempontból negatív hatással van a modern ember kognitív képességeire, háttérbe szorítva a felmerülő problémáknak a megismerő saját következtetéseire alapuló megoldását és az odafigyelés képességét. Míg korábban a technológia – minden negatívuma mellett – lehetőséget kínált a munkások fizikai terhelésének megszüntetésére, az AI a kreatív, alkotó szakmákat veszélyezteti. Az aggódó hangokat csillapítandó sokan felvetik, hogy a mesterséges intelligencia nem rendelkezik akarattal és a kreatúrákat készítő gép valójában az 'emberi alkotó' kódokká formált parancsait követi. Ez mégis olyan disztópikus jövőt vetít elénk, ahol az ember csak a Medicik szerepkörét vindikálhatja magának, az igazi nagyságot jelentő Michelangelo vagy da Vinci, a tervekből tényleges művészetet létrehozó alkotói zsenialitását viszont nem kizárt, hogy a gépek veszik át. A klasszikus nyugati emberfogalom szerint a szellem emel(t) ki minket az állatvilágból – de az előbb vázolt tendenciák nem vezetnek-e oda, hogy az ember végül tényleg nem lesz több egy fájdalom és gyönyörérzet vezérelte állatnál, ahogy azt az utilitarista filozófia bizonyos képviselői szeretnék láttatni.

Kiss nagy erudícióval tárgyalja a modernitás, illetve a technika és ökokritika problematikáját, a politika és az érzelmek viszonyát, a háború és a vírus jelentette bizonytalanságokat és egy empátikus társadalomfelfogás, valamint a baloldali megújulásának esélyeit. Bár a felvetett problémák megkívnák az önálló filozófiai elméletalkotást, a problémacentrikus filozófiai megközelítés helyett sokszor csak egy eszmetörténeti körkép felvázolását kapjuk, melybe – a szemben álló álláspontok vázolása után – Kiss az interpretált szerzőkhöz kritikai megjegyzéseket csatolva finoman belehelyezi saját álláspontját. Az esszé műfaja lehetővé teszi, hogy a szerző az adott témához kapcsolódóan elejtett megjegyzések és lábjegyzetek formájában a tárgyalt kérdéskörhöz szigorúan nem kötődő zárójeleket tegyen, ennek megfelelően a témák mindegyike kapcsán rendkívül izgalmas szellem- és művelődéstörténeti párhuzamokra hívja fel a figyelmet. Mindez olvasmányossá teszi a kötetet, bár a gyakori kitekintések – ha nem is bontják meg a szöveg koherenciáját – sokszor megnehezítik a központi gondolatmenet követését.

helye van

Kiss Lajos András új kötete a magyar nyelvű politikafilozófia fontos műve. A honi politikai gondolkodás figyelmét eddig elkerülő gondolkodók – Martha Nussbaum és Jeremy Rifkin – munkásságáról nyújt átfogó portrét és a kortárs bölcselet recens témáit tárgyalja. Frappáns frázissal írhatnám, hogy helye van minden filozófia,

társadalom és politikaelmélet iránt fogékony olvasó polcán. Csakhogy a könyv online formában jelent meg. Marad egy különösen pozitív aspektus: Jeremy Rifkin gondolatainak szellemében a tulajdonosi társadalommal járó kulturális és gazdasági igazságtalanságokkal szemben ez a forma széles körű, ingyenes hozzáférést biztosít Kiss Lajos András könyvéhez.

1. Karl Löwith: *Világtörténelem és üdvtörténet – A történelemfilozófia teológiai gyökerei*. Fordította: Boros Gábor, Miklós Tamás. Atlantisz, Budapest, 1996. 132. ↑
2. Hans Jonas: *Az emberi cselekvés megváltozott természete*. in.: Lányi András, Jávor Benedek (szerk.): *Környezet és etika*. L'Harmattan, Budapest, 2021. 29.; 34. ↑
3. Heidegger: *A filozófia vége és a gondolkodás feladata*. Fordította: Vajda Mihály. In.: Martin Heidegger *„... költőien lakozik az ember...” – Válogatott írások*. T-Twins, Budapest, 1994. 259–263. ↑
4. Camus-t idézi Kiss Lajos András, 57. ↑
5. Lányi András: *Bevezetés az ökofilozófiába – Kezdő halódóknak*. L'Harmattan, Budapest, 2020. 197–198. ↑
6. Gerő András: *Liberális látószög*. Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2022. 289–301. ↑
7. Itt megkérdezhetjük Nussbaumtól, hogy mi a helyzet az olyan érzésekkel, mint a szorongás, melynek – Heideggerrel szólva – a semmi a tárgya. ↑
8. Edmund Burke: *Töprengések a francia forradalomról*. Fordította: Kontler László. Atlantisz, Budapest, 1990. ↑
9. Simon Attila: *Barátság és megértés Arisztotelész filozófiájában*. Budapest, Gondolat, 2021. 293–320. ↑
10. Leo Strauss: *Mi a politikai filozófia?* Fordította: Berényi Gábor, Világosság, XXXV. évf. (1994b) 7. sz. 20–22. ↑
11. Michael Oakeshott: *Bevezetés a Leviatánba*. In.: Michael Oakeshott: *Politikai racionalizmus*. Fordította: Kállai Tibor, Szentmiklósi Tamás. Új Mandátum, Budapest, 2001. 289–292. ↑
12. Lynn White Jr. *Ökológiai válságunk történeti gyökerei*. In.: Lányi András, Jávor Benedek (szerk.): *Környezet és etika*. L'Harmattan, Budapest, 2021. 168–177. ↑
13. Rifkin-t idézi Kiss: i. m. 184. ↑
14. Rifkin-t idézi Kiss: i. m. 186. ↑
15. Rifkin-t idézi Kiss: i. m. 193. ↑
16. Polányi Károly is a természeti népeknél detektált reciprocitás elvét vázolta fel a kapitalista termelés alternatívájaként. Polányi Károly: *A nagy átalakulás*. Fordította: Pap Mária. Napvilág, Budapest, 2004. 72–86. ↑
17. Békés Márton: *Vége a történelem végének* – https://latoszogblog.hu/aktualis/vege_a_tortenelem_vegenek/. ↑
18. Láncki András: *Konzervatív kiáltvány*, Budapest, Attraktor, 2002. 5–32. ↑
19. Jeanne Kay: *Az Ószövetség természetfelfogása*. Fordította: Könczöl Miklós. In.: Lányi András, Jávor Benedek (szerk.): i. m. 201–218. ↑

20. Kovács Gábort idézi Kiss: i. m. 249. ↑
21. Groyst idézi Kiss: i. m. 272. ↑
22. Kiss: i. m. 264. ↑
23. Groyst idézi Kiss: i. m. 268. ↑
24. Agamben *Hol vagyunk most? Az epidémia mint politika* című művét idézi Kiss: i. m. 55. ↑
25. Kiss: i. m. 57. ↑
26. Hannah Arendt: *Igazság és politika*. In: Hannah Arendt: *Múlt és jövő között – Nyolc gyakorlat a politikai gondolkodás terén*. Fordította: Módos Magdolna, Osiris, Budapest, 1995 246-247. ↑
kép | vecteezy.com

Takács Rajmund

ELTŰNŐ-FELTŰNŐ VIZEK NYOMÁBAN

2023-08-05 | ESSZÉ

Amikor gimnazista tanítványaimnak a közvetett következtetésről beszéltem, rendhagyó példa ötlött eszembe. Szülőfalum nevére gondoltam, arra, hogy a „Gunaras” településnév miként feltételezi, hogy a ma kultúrsztyeppként ismert Vajdaság tartomány közepén valaha sok mindent, így az említett település nevét is, a víz határozta meg. A levezetés persze egyszerű, a nedves területeken víziszárnyasokat

neveltek, amiről a vidéket, majd az ott kialakuló tanyaközpontot is elnevezték. A példa rámutat az emberi gondolkodás jellegzetességére: hajlamosak vagyunk a szemmel látható eredményekre figyelni s azt egyetlen, közvetlen okra visszavezetni. Ugyanúgy, ha egy településről és térségéről beszélünk, könnyen elsikkadhatunk olyan nem látható közvetett tényezők felett, amik sokszor a terület már elfeledett vagy elfedett sajátosságaiból fakadnak. Jelenleg a falu és környékének lakói sem tulajdonítanak sok fontosságot múltjuk vizenyős jellegének, és egyelőre kétesnek tűnő jövőjük alakulásában sem szánnak annak sok szerepet.

VIZEK

Pedig még sokan szenvedik az elmúlt év (2022) kíméletlen szárazságának következményeit, s még a legnaivabbak sem nyugtatják magukat a nagyapák csalóka emlékeivel, mondván „volt már ilyen azelőtt is”. Most mindenki azt érezheti, hogy ez valami újnak a kezdete. A negyven fokot meghaladó hőhullámok, az eltűnő telek, az orkányszerű viharok és a még előttünk álló sokféle időjárási anomália rendszeressé vált. Azt sem gondolhatjuk, hogy ez csak a mi egyébként is labilis éghajlatú vidékünk sajátossága, hiszen az információs korszak lehetőségei és szabadsága kérélelhetetlenül megmutatja, hogy mindez ugyanúgy sújtja kiegyensúlyozottnak hitt kontinensünket. Az Alpok kiapadhatatlannak tűnő vízkészletét levezető Pó gyakorlatilag elfogyott, ahogy a zöldellő atlanti réteket átszelő francia folyók kis híján kiszáradtak. Viszont, néhány évvel korábban végtelen esőzéseket tapasztalhattunk, árvízzé duzzadtak patakok, földcsuszamlásról hallottunk. Mindezek okának általában a globális felmelegedést és a klímaváltozást jelölik meg. Sokak számára az évi egy-két fok hőemelkedés talán nem tűnik végzetesnek, másoknak még pozitívum is a kiszámíthatóbb nyári meleg vagy az enyhe, fagymentes tél.

De – továbbra is a csapadék témájánál maradva – a felmelegedés és a klímaváltozás jelentős hatással van a vízkörforgásra. Ha elfogadjuk, hogy a „szagtalan, színtelen, íztelen folyadék” az élet forrása, azt is figyelembe kell vennünk, hogy útjának megváltozása jelentős kihívás a természet és az emberi kultúra számára is.

LAPOS DOMBOKON ÉS MEREDEK VIZEKEN ÁT

Ha Szegednél lépjük át a határt, a homokhátságot gyorsan felváltja a Tisza szeszélyes lapálya, egyelőre délre tartó utunkat pedig a bácskai löszplató itteni értelemben festői magaslata kíséri, melyre néhol egyenes, meredek, máshol kanyargósan romantikus út vezet fel. A térség eléréséhez nincs is más lehetőség, mint nyugatra fordulni és felkapaszkodni a meredélyre, ahol az egyenletesen művelt szántótáblákat csak néhol törli meg kisebb hajlat. Ezek alján apró erceskék húzódnak vastag nádsövénnyel takarva. Közülük legnagyobb az ún. Csík eret végigkísérő vonulat – legmegkapóbb részeit „Nagyvölgynek” nevezik.

eltérő tájegységek

De ha Kelebia és Szabadka irányából érkezünk, már a határ előtti várakozás során megfigyelhetjük az eltérő tájegységek találkozását. Jobbunkon évszaktól függően feketéllenek, zöldellnek, esetleg sárgállnak vagy éppen hervadoznak a tétován emelkedő löszhalmok. A másik oldalunkon pedig az egykori „sívó” homok mutatja csenevész erdőkkel megzabolázott ábrázatát, hogy majd szőlőknek és gyümölcsösöknek adja át a helyét, bár sem ebből, sem az egykor ugaroknak nevezett szántókból nem sokat láttat a terjeszkedő nagyváros. Alatta viszont egészen Topolyáig, és azon is túl imbolyog a mindig szomjas televényes talaj. Ebből az irányból csak lassan és finoman lejt a táj. A nyáresti kerékpározáskor hirtelen ránk törő hidegrázás jelzi az apró szinteséseket.

VALAMIKORI VIZEK BIRODALMA

Kopolyának nevezik a mélyedést, amely sosem volt elég nagy, hogy valódi erceskét neveljen ki, inkább csak pangóvizes terület maradt. Ha a Topolya–Becse főúton haladunk, láthatjuk, hogy Gunaras település, mint az egykori tanyavilág többi

maradványa, néhol halódó kis falucska, máshol kihalt tanyasor. A műút mellé csak később építkeztek, akkor sem sokan. A helyiek szóhasználatában a „Vilmosé” visszaadja a vidék sajátosságait. A tanyát rajzasztalon tervezték, és teljes mértékben megfelelne annak, amit nyugaton családi gazdaságnak mondanak. Pusztuló mementóként sejteti, mivé alakulhatott volna a vidékünk, ha más fejlődési pályára lép. Az udvarában régóta hányódó medence és strand rejtőzik az egyre terebélyesedő gyomfüggöny mögött. A tanya későbbi tulajdonosa öntözőmedencének építette, hiszen kertészkedésbe kezdett, majd vállalkozó szellemű fivére vette át, és kicsi, de hangulatos strandot épített, amit igen kedveltek az akkor még nagyobb számú helyiek. Állítólag nem pénzügyi, hanem családon belüli ellentétek okozták a csődöt. De a faluba vezető úton az elmúlt évtizedek minden próbálkozása végigkövethető. Betonkocka árulkodik a fűrt kútról, mely locsolót táplál, szemközt almás védőhálóval, odébb modern sertéstelep, a másik oldalon már csak emléke van az egykor elkezdett és félbemaradt hizlaldának. Magukra hagyott új építésű farmtanyák tanúskodnak valamilyen súlyos lépésvesztésről – gabonasiló is épült meg jószágmázsa. Csakhogy ezek nem egyszerű objektumok: mindegyik sorsokat, családok sikereinek és kudarcainak történetét rejti.

Itt érünk a megmaradt Kopolyához. Meredek falú kanális, ami levezette, vagyis mivel vakon végződik, csupán elsüllyesztette a vizeket. Áldás vagy átok volt ez a víz? Tény, hogy a régmúlt időkben, amikor még csak külterjes legelők voltak errefelé, fontos szerepet kapott a teletető és itató hely, majd miután elkezdtek feltörni a gyepet, szállásokkal benépesíteni a tájat, egyre inkább akadállyá vált. Viszont a gyorsan szaporodó szegény réteg hasznát húzta a vizenyőből, olyannyira, hogy az itt kialakult központi falu nevét is ez adta. A huszadik század derekán túl már a modernizációé lett a főszerep, az egykor mezítlábas libapásztorok utódai szakiskolákba kerültek, a magángazdaságokat gépesítették, a szárazzá vált Kopolya-parton pedig felépítették az új szövetkezeti komplexumot. Állítólag léteznek tervek, amik ezt és egy másik (csak elgondolt) csatornát bekötnék a komplex vízrendszerbe. Ha megvalósulna, a vidéken megnőne a vízbőség, legalábbis egy lehatárolt völgyi térségben. De valójában milyen hatása lehet mindennek a térségre? A választ nem a megszokott képet mutató

falvakban érdemes keresni – haladjunk tovább a víz nyomában. Ha nem térünk le az aszfaltról, a másik nagyobb völgyiség felső részébe érkezünk, ahol a nyolcvanas évek végén megépítették a duzzasztóművet.

A TÓ PARTJÁN

Forró nyári napokon felforrósodik a gát betonja, de annyira mégsem, hogy ne lehessen rajta kényelmesen végigdőlni. Mégsem sokan teszik. Néhány környékbeli gyerek, akiknek nincs hová menni, és ahol a szülői gyepelőt meglazítja az élet keménysége. Leginkább a helyi agrárproletárok leszármazottjai, körükben mindig is hamar jött a felnőtté válás; aki pénzt tett le az asztalra, azt a csavargástól sem tilthatták el. Máshogy volt ez a gazdálkodók gyerekeinél, nekik komolyabb dolgokkal illett foglalkozni, pláne munkaidőben. Sokan közülük talán csak az apjuk halála után nőttek fel, a szabad ifjúságból akkor már nem sokat érezhettek. Nem vigasztalta őket más, csak a szerzés mámora. Nem ismerik a tavat sem – esetleg, akinek földje van erre, de nem lehetnek sokan, hiszen az állami gazdaság terjeszkedett itt, a magángazdákat rég elűzték a tagosítással. Idegen számukra, mint ahogy idegen az a néhány nyugdíjas is, akik a szomszédos szocialista mintafaluból – az egykori állami gazdaság központja – járnak le elütni a jutaloméveket, urasan, ahogy irigységgel átszótt gúnyjal mondják errefelé. A gyerekek, a fürdőzők persze zajt csapnak – mégis egy gáton, ember építette szerkezeten állunk, ami sokkal visszatetszőbb lenne elhagyatva, elrejtve. Mögöttünk a műút húzódik, melyen mindig elsuhan egy-két kocsis, teherautó, arról tanúskodva, hogy él a vidék, sőt, sokkal jobban élőnek tűnik az ember és a természet kölcsönhatásaként. Velünk szemben szép ívesen nyílik a völgy, mélyén a víztükör. A tó mellett ösvények vezetnek, lassan az ember keltette zörejek elhalnak, a nádasokban és kicsiny ligetekben a természet hangja szól.

Néha megjelennek különös idegenek is, középosztályi kényelemről árulkodó kocsik parkolnak az elhagyatott őrbódé mellé, városi népek szállnak ki belőlük, irodista hölgyek vagy középkorú urak teljes strandfelszereléssel. Máskor a szomszédos Tanyaszínházban próbáló fiatalok sétálnak le, de olyan is megesett már, hogy egy távolabbi kisvárosból egész társaság érkezett, több család amolyan vasárnapi pikniket rittyentett. Mindannyian olyan helyről érkeztek, ahol elérhető medence vagy egyéb népszerű kiránduló és fürdőhely akad. Hogy miért jöttek? Szerettek volna valami újat felfedezni, ami csendes és nyugodt, az elmondások alapján. Hasonlóról beszélnek a néha igen távolról érkező horgászok is. Tetszik nekik ez a félig vad, félig elhagyatott környék. Egyes üzletemberek is felismerik a térség lehetőségeit. A tó bejáratánál épült ház – a halódó telepesfalú, Sveticevo első portája – rendkívül előnyösen tekint a tárulkozó völgyre és a tóra. Rosszul sikerült házasságok és egyéb, a környék egész nyűgét magán viselő sorsok során üresen maradt portából állítólag vendégházakat építenek.

nézik, mérik a vizet

Máskor magas hasú, fehér kocsik poroszkálnak a gáton, a víz- és halgazdasági vállalat munkatársai, nézik, mérik a vizet. Aszályos években a legfontosabb kérdés, hogy mikor kell elzárni,

ugyanis a földek szomjaznak, a legendásan alacsony fizetéseket kínáló állami gazdaságból lett magáncég pedig igen sokat fektetett az öntözőművek fejlesztésébe az elmúlt években. Az átalakuló vállalatnak joga volt azokat a földeket megtartani, amik elérhetőek a locsolószárnyakkal – ezeket a régebben létrehozott szivattyú és pumpaház is kiszolgálja. A szocialista rendszerben ugyanis a nagyüzemi gazdálkodásnak rendelték alá a vízrendezést, és az öntözőműveket annak megfelelően alakították. Napjainkban az egyéni gazdálkodók is igénylik az öntözést, erre a különböző állami programok is ösztökélnek. A gond csupán annyi, hogy szinte mindnyájan fúrt kutakat használnak, ami a talajvíz szintjének csökkenéséhez vezethet. Mindenesetre az öntözés elterjedése megváltoztatná a környék termelési struktúráját.

LENN A VÖLGYBEN

A tóból betonteknőn keresztül folyik ki a Csík, és hasonlóan meredek falú csatornában, ahogy itt nevezik, „bágervágásban” csordogál tovább. Mindez az elmúlt évtizedek vízrendezésének eredménye, amivel az úgynevezett Moholi-Nagyvölgy fenekét megtisztították a vizenyős árterektől. Hogy az így nyert termőföld mennyiségének mekkora nemzetgazdasági jelentősége van, arról vitatkozhatnánk – nem óriási területekről van szó. Igaz, egyszerűbbé tették a közlekedést, de ma már nyoma is alig van az egykori – egyébként sokáig kitartó – tanyavilágnak, állandó lakos pedig egy sincs. Ahogy előre haladunk a völgyben, egy éles váltással a nagyüzemi parcellák eltűnnek, helyüket a magángazdálkodók területei veszik át. Többnyire ők is a klasszikus szántóföldi termelést folytatják, néha megjelenik egy-egy rendhagyó ipari kultúra. Az egykor jelentős tanyaközpont elhagyott, de még nem beszántott portáin, az út és a csatorna menti gyepen birkanyájak legelésznek. Semmiféle romantikus pásztoréltre vagy természetközelségre nem kell gondolni, csupán az eredeti tőkefelhalmozás sajtószerű formája ez – mégis, a kolompok, a kurjantások, kutyák vakkantása hozzátartozik a vidékhez. Különösen a nyáresték hatnak az érzékekre, ahogy a szomjúságtól megvadult jószágok loholása felferi az aszott földút forró porát, s elkeveredik a birkák szagával. A laposokból hűvös, vadmentával elegyes mocsárillat húzódik fel a vadnarancsnak nevezett gyomfa esszenciájával együtt. Bőven sötét van már, mire a jószágok elcsendesednek, az éjszakát csak a kutyák néha vérszomjasnak ható ugatása tölti be. A falon belül elvackolódóknak a biztonságot jelentheti, hogy közben mégiscsak félelmetes, ahogy a völgyre terül a sötét és a csönd, ahogy a sűrű nádasok és a ligetek hirtelen rejtelmesen integető árnyakká változnak.

A kicsiny medence legvégén egy család mást gondolt. Kezdetben ők is gépi szolgáltatással és földbérlettel foglalkoztak – kevéssé sikeresen. Azután megvásárolták az egyik régi szállást, aminek földje leért a vizenyőhöz. Kipucoltatták a medret, így biztosítva az egyenletesebb vízellátást, villamos kapcsolószekrényt helyeztettek ki, a partoldalt pedig szőlővel, gyümölcsössel telepítették be, de helyet kaptak idénzöldségek is, a hosszú gyepre pedig méhkaptárak kerültek. A szomszéd tanya örököse, már városi lakosként, paprikát termelt, locsolta is, a szemben lévő utódok – egyetemet végzett tanáreberek – csatlakoztak, de abbahagyták, újramezték; erről árulkodott az út melletti tisztáson kialakított táborhely, felvert sátor. Az elmúlt években egy állami támogatásnak köszönhetően olasz gyártmányú locsolót vásároltak, valamint egy kisvállalkozóval földbe mélyített csöveket fektettek le, így a magasabb domboldalakra is elvezették az öntözővizet. Mindez nem várt együttműködést indított el: az egyik szomszéd gazdálkodó megöntözte az aszályban kókadozó lucernáját, a másik szomszéd pedig a kukoricását. Ezek persze még csak a

lehetőség előhírnökei – sajnos, inkább az önpusztító önzés a norma, és a régi szomszédi-rokoni együttműködés megszűnte után nehezen alakulnak ki újabb szövetkezési formák. Ezen a vidéken mindig is szakadék húzódott a földet tulajdonlók – a gazdálkodók – és az abból kiszorultak között. A huszadik, de a huszonegyedik század sem enyhített ezen, sőt.

időnként újragondolni

Ha a vízrendezés megvalósulna, az értelemszerűen infrastrukturális beruházásokat vagy egyszerűen csak átalakulásokat igényelne. Egy új, öntözésalapú mezőgazdaság megfelelő

építményeket kívánna: utakat, kisebb csatornákat, pumpaházakat, elektromos hálózatot, esetleg kerítéseket, raktárakat stb. Ha az öntözés kerül szóba, sokan talán a természet megerőszkolására gondolnak, hosszan sorolva a tagadhatatlan hátrányokat, míg mások az emberi civilizáció győzelmét látják benne. A fogalmainkat azonban kénytelenek vagyunk időnként újragondolni. Hiszen a térségben nem a víz szabályozása, levezetése, hanem épp a visszahozása teremtené meg a feltételeket az öntözéshez. Ahol pedig megjelenik a víz, újjáéled a természet. Vállalkozó szellemű helyiek már megpróbálkoztak azzal, hogy kiszárított, de szántónak alkalmatlan aljakat kis tavakká alakítottak. Az így „visszanyert” területeket persze óvni és védeni kell – és hasznosítani. Közülük legtovább egy mezőgazdasági gépek gyártásával és kereskedelmével foglalkozó üzletember jutott, az ér partján megvásárolt tanyahelyeken horgászto, táborhely, állatpark létrehozása után húsmarhatenyésztő és látogató központot alakított ki. Ehhez rendezte az igen gondozatlan és elszántott földutat is, megközelíthetőbbé téve a Nagyvölgyet.

Formálódó civil kezdeményezés próbált komplex tervet kidolgozni a térség turisztikai hasznosítására. Segítségükre volt egy környékbeli vállalkozó és a vissza-visszalátogató cserkészcsapat. Vélhetően aktív programokról gondolkodnak, amelyekben a helyieknek és a látogatóknak is egyfajta feladat, hogy feltárják és megértsék térségünk jellegzetességeit, tehát a sport, a pihenés és a tanulás összekapcsolódna. Példaként a helyszínen mutatható be a vízszabályozás menete és hatása, a tanyavilág kialakulása és eltűnése, a különböző korok és társadalmi rendszerek hatása a mindennapi életre és hatása a tájra, a környezeti változások, a globális felmelegedés hatása stb.

LEZÁRÁSKÉPP

Aki – akár gondolatban, akár a valóságban – túrázik itt, hamar völgyünk végéhez ér. A Csík irányt vált és a Tisza felé igyekszik tovább. Néhány éve még az állami gazdaság óriás parcellái zárták le, egybeszántva és egybemosva a nagy lapályt, mint ahogy azok is nyitották a másik végén. Most az új gazdák távolról zsigerelek ki a zsákmányolt földet. A régi rendszer nem sok emléket hagyott, a folyóig valóban nagyrészt kultúrsivatag található. Ami a bejárt vidéken megmaradt, az sem sok, de talán ahhoz még elég, hogy megértsük és bemutassuk a tényezőket, amik a térség jelenlegi helyzetét alakították. Különös, hogy még egy ilyen kis és jelentéktelennek tűnő terület sorsát is meghatározta az elmúlt évtizedek megannyi történelmi nyavalyája. Hogy mögöttük – láthatóan vagy elfeledetten, netán elfedetten – ott vannak a dombok, völgyek és mindenfajta vizek, amelyek a természet terepasztalaként megalapozzák az emberi tevékenységet. Hiszen a természetes és a kultúrtájak az állandóság és a változás furcsa dinamikájában léteznek, mi emberek pedig egyszerre vagyunk elszenvedői és formálói.

Köszönöm Z. Karvalics László sok-sok segítségét.

kép | a szerző fotói